

ŽENSKA PRAVA NA ZAPADNOM BALKANU

ŽENE U POLITICI, RODNO ZASNOVANO NASILJE I SIGURNOST ZA
BRANITELJICE I BRANITELJE ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA U ALBANIJU,
BOSNI I HERCEGOVINI, NA KOSOVU, U CRNOJ GORI,
SJEVERNOJ MAKEDONIJI I SRBIJI 2020. GODINE

O FONDACIJI KVINNA TILL KVINNA

Fondacija Kvinna till Kvinna brani ženska prava od 1993. godine. Bori se da svako žensko pravo bude zagwarantirano i javno promovirano. Bori se da svako žensko pravo bude zaštićeno i svima poznato.

Danas smo jedna od vodećih svjetskih organizacija za ženska prava i direktno radimo u područjima pogođenim ratom i sukobom gdje jačamo uticaj i moć žena. Blisko saradujemo sa više od 100 lokalnih partnerskih organizacija u 20 država sa ciljem okončanja nasilja nad ženama, postizanja trajnog mira i zatvaranja rodno jaza jednom zauvijek. Budućnost je ravnopravna. A zajedno, mi činimo promjenu.

www.kvinnatillkvinna.org

Istraživačice i autorice:

Lejla Gačanica
Raba Gjoshi
Sofija Vrbaški

Urednice:

Sofija Vrbaški
Stina Magnuson Buur

Zahvale:

Giulia Pasquinelli, Ristin Thomasson, Voskre Naumoska Ilieva, Elin Dellås, Lori Mann, Lejla Somun. Albanska mreža za osnaživanje žena; Udruženje žena Peščanik; ASTRA – Anti Trafficking Action; Autonomni ženski centar; Bolja budućnost; Асоцијација за здравствена едукација и истражување; Helsinški parlamenta građana Banje Luke; Kosovski centar za rodne studije; Mreža žena Kosova; Nacionalna mreža za zaustavljanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici "Glas protiv nasilja"; Mrežu romskih, aškalijskih i egipćanskih ženskih organizacija na Kosovu; РЕАКТОР – истражување во акција; Prava za sve; Romski centar za žene i djecu Daje; Udružene žene; Centar za ženska prava

Slika sa naslovnice:

Maja Janevska-Ilieva

Novembar 2020

KVINNA
KVINNA

 Sweden
Sverige

Ovu publikaciju fondacije Kvinna till Kvinna finansira Sida/Švedska. Autorice snose odgovornost za sadržaj ove publikacije.

O ISTRAŽIVANJU

Ženska prava na Zapadnom Balkanu služi kao referentna publikacija i vremenski uporedni pregled za ženska prava i uticaj u šest država Zapadnog Balkana koje su pristupnice EU. Ovo je peto izdanje izvještaja. Izvještaj je pripremljen u okviru regionalnog programa "Jačanje ženskih prava, učešća i uticaja na Zapadnom Balkanu za period 2015–2020." kroz koji se radilo na jačanju zagovaranja zasnovanog na dokazima. Program finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (Sida), a provodi ga *Fondacija Kvinna till Kvinna* u saradnji sa ženskim organizacijama civilnog društva na Zapadnom Balkanu. Program obuhvata Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Srbiju. Opći cilj programa je jačanje ženskih prava i ravnopravnog učešća žena u odlučivanju na Zapadnom Balkanu, sa konkretnim ciljem orodnjavanja procesa pristupanja EU.

Tri oblasti koje su uključene u ovo referentno mjerenje su žene u politici, rodno zasnovano nasilje i situacija u kojoj se nalaze braniteljice i branitelji ženskih ljudskih prava, jer su to prioritete oblasti za unapređivanje ženskih prava. Oblasti su odabrane, definirane i opisane u prvom izvještaju *Ženska prava na Zapadnom Balkanu*, prvom izdanju iz 2016. godine. Ovim izdanjem se ažuriraju relevantni statistički podaci za 2019/2020. godinu i ostale informacije za svaki od indikatora u svih šest država Zapadnog Balkana. Za svaki indikator, autorice su poredile brojke za 2019/2020. godinu sa ranijim brojkama da utvrde do koje mjere su se društvene pozicije žena na Zapadnom Balkanu poboljšale, odnosno pogoršale. U izvještaju se nalaze podaci prikupljeni u periodu od juna 2019. do juna 2020. godine. Iako u ovom izdanju indikatori ostaju isti, neki pododjelci su promijenjeni. Ovo je drugi put da su uključeni podaci koji su traženi od relevantnih institucija u svakoj od šest država. Cilj je bio da se prikupe podaci koji nisu dostupni online i da se utvrdi do koje mjere institucije poštuju zakone o slobodi pristupa informacijama, posebno kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje. Organizacije koje se bave ženskim pravima, partnerske organizacije *Fondacije Kvinna till Kvinna*, dale su svoj doprinos ovom izvještaju. Preporuke su zasnovane na zaključcima izvještaja, preporuke za vlasti dolaze od organizacija koje se bave ženskim pravima, a preporuke za međunarodne aktere su formulirale *Fondacija Kvinna till Kvinna* i ženske organizacije civilnog društva. Odgovornost za sadržaj, pak, snose samo autorice.

Autorice su svjesne da postoje ograničenja i istraživanja i indikatora za rodno referentno mjerenje. Zbog opsega zadatka, zadanog vremenskog okvira i ograničenih resursa, autorice su izradile specifične indikatore za svaku spomenutu tematsku oblast. Jedan od izazova je bio kako da se broj indikatora ograniči jer su autorice shvatile da postoje brojni drugi indikatori koji su se mogli koristiti za mjerenje društvenih pozicija žena. Najveća prepreka je i dalje nedostatak ažuriranih informacija na zvaničnim web-stranicama organa vlasti u svakoj obuhvaćenoj državi.

Nadamo se da će ovaj izvještaj predstavljati koristan pregled trendova kroz godine u oblasti ženskih prava na Zapadnom Balkanu.

ŽENE U POLITICI 4

RODNO ZASNOVANO NASILJE 42

BRANITELJICE ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA 75

SKRAĆENICE I AKRONIMI

AWEN	Albanska mreža za osnaživanje žena, Albanija
ASTRA	ASTRA – Akcija za borbu protiv trgovine ljudima, Srbija
ARS	Agencija za ravnopravnost spolova, BiH Agencija za ravnopravnost spolova, Kosovo
BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women [Komitet za uklanjanje diskriminacije nad ženama]
OCD	Organizacija civilnog društva
EcHO	Prosvjetno-humanitarna organizacija, Sjeverna Makedonija
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EEAS	European External Action Service [Evropska služba za vanjsko djelovanje]
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GAP II	Zajednički radni dokument službi – “Rodna jednakost i jačanje položaja žena: vanjskim odnosima EU u periodu 2016–2020. do preobrazbe života djevojčica i žena” (također poznat kao – Gender akcioni plan II)
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH [Njemačka korporacija za međunarodnu saradnju]
GREVIO	Ekspertna grupa za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
HERA	Udruženje za zdravstveno obrazovanje i istraživanje, Sjeverna Makedonija
FHP	Fond za humanitarno pravo, Srbija
IPA	Instrument za pretprijetnu pomoć
KGSC	Kosovski centar za rodne studije, Kosovo
Kvinna do Kvinna	Fondacija Kvinna till Kvinna
KWN	Mreža žena Kosova, Kosovo
MZSZ	Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite, Albanija
MRSP	Ministarstvo rada i socijalne politike, Sjeverna Makedonija
MRSS	Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Kosovo
NAP	Nacionalni akcioni plan
NPISAA	Nacionalni program za provedbu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju
N/A	Nije primjenjivo ili nije dostupno
OSCE	Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju
Reactor	Reactor – Istraživanje na djelu, Sjeverna Makedonija
SEA	Sekretarijat za evropske poslove
Sida	Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju
UN	Ujedinjene nacije
UNFPA	Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo
VAAO	Ured za pomoć žrtvama i zastupanje, Kosovo

% POSTOTAK ZASTUPLJENOSTI ŽENA U POLITICI I/ILI NA VISOKIM POZICIJAMA ODLUČIVANJA

Tokom ovog izvještajnog perioda (oktobar 2019–maj 2020) nije bilo većih promjena u zastupljenosti žena u politici na Zapadnom Balkanu. Opći (parlamentarni) izbori održani su na Kosovu i u Srbiji. Proces konstituisanja tijela s ovlastima odlučivanja na Kosovu bio je dug i izazovan, a za formiranje vlade trebalo je nekoliko mjeseci, u osnovi veći dio izvještajnog perioda. Nova vlada obuhvaćala je najveći broj žena od proglašenja nezavisnosti naovamo. Ipak, žene su i dalje bile nedovoljno zastupljene, a vlada je kasnije pala.¹ Dugo očekivano formiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine (BiH) nažalost nije donijelo poboljšanje u pogledu učešća žena na ministarskim pozicijama.

Žene su i dalje podzastupljene u svim zemljama Zapadnog Balkana i u svim tijelima odlučivanja. Izuzetak je vlada Albanije u kojoj su žene i muškarci jednako zastupljeni na ministarskim pozicijama. Rodne kvote zahtijevaju da političke stranke na svoje kandidatske liste uključe najmanje 30% manje zastupljenog spola (40% u BiH i Sjevernoj Makedoniji), ali se te kvote ne provode uvijek. Srbija je napravila iskorak nakon što je parlament usvojio minimalnu kvotu od 40% kandidata/kinja manje zastupljenog spola na izbornim listama za

parlamentarne i lokalne izbore (što je povećanje u odnosu na prethodnu kvotu od 30%). Sjeverna Makedonija je 2020. godine ispunila kvotu od najmanje 40% žena u državnom parlamentu. Rodne kvote važan su instrument za postizanje rodne ravnopravnosti u smislu učešća žena u politici u svim zemljama Zapadnog Balkana. Iako su kvote do sada pokazale pozitivne rezultate kada je riječ o pristupu žena pozicijama odlučivanja, i dalje treba raditi na prepoznavanju njihovog značaja za napredak društva umjesto da ih se percipira pukim zadovoljavanjem forme.

Podaci s Kosova i iz Albanije ukazuju na nedostatke i ograničenja s kojima se suočavaju žene u političkim strankama u smislu pristupa finansijskoj podršci, medijskom prostoru i zastupljenosti u strukturama političkih stranaka. Slične nalaze nalazimo i u ostalim zemljama Zapadnog Balkana, što održava patrijarhalne stavove i rodne uloge u regiji. Žene na političkim položajima i dalje se doživljavaju kao “pomoćnice”, a ne kao donositeljice odluka, te manje sposobnim od svojih kolega. Važno je istaći da su žene u politici izložene različitim vrstama nasilja u politici nego muškarci.

¹ Vlada Kosova trajala je do juna 2020. godine.

ALBANIA

U poređenju s drugim zemljama Zapadnog Balkana, Albanija je, prema dostupnim podacima, u najboljem položaju kada je riječ o učešću žena u politici. Iznad je prosjeka EU utvrđenog indeksom rodne ravnopravnosti. Prema *Indeksu rodne ravnopravnosti Republike Albanije 2020*, zastupljenost žena na ministarskim pozicijama je 45%, što je više od prosjeka Evropske unije od 28%. Pored toga, Albanija bilježi i veću zastupljenost žena u regionalnim skupštinama nego EU (36% u odnosu na 28%). Broj zastupnica u sadašnjem albanskom parlamentu najveći je u posljednjih 30 godina.²

Uprkos tome, gledajući rodnu strukturu različitih izvršnih tijela, muškarci su i dalje na vodećim položajima. Naprimjer, visoke položaje kao što su predsjednik parlamenta, generalni sekretar parlamenta,³ nacionalni administratori (naročito dva najviša nivoa uprave u vladi) drže uglavnom muškarci.⁴ Na visokim pozicijama odlučivanja, žene

zauzimaju 78 mjesta u odnosu na 96 koje drže muškarci. Samo je jedna žena na čelu veće političke stranke, a preostale tri vode muškarci. Nadalje, u glavnim političkim strankama na pozicijama zamjenika predsjednika stranke nema žena. Na čelu Vrhovnog suda je muškarac, a među devet sudija ovog suda nema niti jedne žene.⁵

Uprkos poboljšanjima ostvarenim u proteklom godinama, zakonska i regulatorna ograničenja u kombinaciji s nepoštivanjem kvota otežavaju političko sudjelovanje žena. To potvrđuje i analiza iz 2019. godine pod nazivom *Troškovi politike u Albaniji*⁶ koja ukazuje da pored kvota postoje i mnoga druga područja u kojima treba napraviti poboljšanja. Žene su i dalje podzastupljene u demokratskim procesima, kako na pozicijama odlučivanja tako i u procesu demokratskog donošenja politika.

² Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite i Zavod za statistiku Republike Albanije, *Gender Equality Index for the Republic of Albania 2020*, Tirana, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite i Zavod za statistiku Republike Albanije, 2020, http://www.instat.gov.al/media/6661/gender_equality_index_for_the_republic_of_albania_2020.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020), str. 21-22.

³ Interparlamentarna unija, *Albanija: Parlament* [web-stranica], https://data.ipu.org/content/albania?chamber_id=13313, (pristupljeno 10. aprila 2020).

⁴ Evropski institut za rodnu ravnopravnost, *Gender Statistics Database* [web-stranica], <https://eige.europa.eu/lt/gender-statistics/dgs/browse/wmidm>, (pristupljeno 10. aprila 2020).

⁵ Ibid.

⁶ B. Kadia, R. Prifti, *The Cost of Politics in Albania*, Westminster Foundation for Democracy, 2019, https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/09/Costs-of-Politics-in-Albania_Final.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020).

BOSNA I HERCEGOVINA

Iako su Opći izbori održani 2018. godine, tek u ovom izvještajnom periodu, odnosno u decembru 2019. godine, okončan je 14-mjesečni zastoj u formiranju vlasti i formirano je novo Vijeće ministara BiH. Nemogućnost pravovremenog formiranja vlasti u BiH ostavila je ogromne posljedice na nacionalnu politiku i sposobnost zemlje da funkcionira. Broj ministrica ostao je nepromijenjen u odnosu na prošli saziv vlade te su i u ovom sazivu od ukupno devet ministarskih mjesta, žene dobile samo dva mjesta. U BiH je približno 3,2 miliona registriranih birača: 2,04 miliona u Federaciji BiH (FBiH) i 1,24 miliona u Republici Srpskoj, a žene čine oko 51% biračkog tijela. Uprkos tome, žene su i dalje podzastupljene na svim ostalim nivoima političkog i javnog života.⁷

Bez obzira na postojeće rodne kvote za izborne liste, nejednaka rodna zastupljenost snažno je izražena u tijelima odlučivanja na svim nivoima. Žene su još uvijek podzastupljene na svim vodećim pozicijama na višim nivoima vlasti, dok su muškarci prezastupljeni.⁸ Na pozicijama predsjednika Zastupničkog doma i generalnog sekretara parlamenta su muškarci, a čelnici glavnih političkih stranaka također su muškarci. Ni entitetski ni državni parlament u BiH nisu rodno osjetljivi,⁹ od 26 radnih tijela Narodne skupštine Republike Srpske, žene vode samo šest. Uporedo s tim, u Parlamentu

FBiH, žene su na čelu pet od ukupno 26 radnih tijela.¹⁰ Od 12 odbora u Parlamentu BiH, žena predsjedava tek jednim.¹¹

U *Zaključnim zapažanjima o Šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, Komitet za uklanjanje svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) ponovo je izrazio zabrinutost zbog podzastupljenosti žena u parlamentima i vladama, nedovoljnog učešća žena iz ugroženih grupa, uključujući Romkinje, nedovoljnog pristupa žena političkom i javnom životu, nedostatka obuke o političkom vodstvu, pregovaračkim i predizbornim vještinama za kandidatkinje, ograničene zastupljenosti žena u pravosuđu i međunarodnim organizacijama. CEDAW naročito poziva na usvajanje izmjena i dopuna Izbornog zakona BiH kojima bi se kvota za kandidatkinje na izbornim listama političkih stranaka povećala na 50%, kao i Zakona o Vijeću ministara kojima bi se uvela minimalna kvota od 40% manje zastupljenog spola. To zahtijeva da se sistem "otvorenih listi" zamijeni takozvanim "zip" sistemom (engl. zipper system) kandidatskih listi kojim se osigurava da se na izornoj listi političkih partija izmjenjuju jedna žena, jedan muškarac.¹² Nadalje, taj bi sistem uveo rezervirana mjesta za manje zastupljeni spol u parlamentima svih nivoa vlasti.¹³

⁷ Program Ujedinjenih nacija za razvoj Bosne i Hercegovine, *Projekt Žene na izborima* [web-stranica], https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/sustainable-development/WomenInElections.html, (pristupljeno 10. juna 2020).

⁸ D. Hasanbegović i dr., *Narandžasti izvještaj br. 5: Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2016–2019.*, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, 2019, https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/12/Orange-report-2016-2019_ENG_web.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020), str. 80.

⁹ Rodno osjetljivi parlamenti kao parlamenti koji svojom organizacijom i metodama predstavljaju potrebe i interese muškaraca i žena. To također podrazumijeva aktivno otklanjanje prepreka (materijalnih, strukturnih i/ili kulturnih) za ravnopravno sudjelovanje žena i osiguravanje resursa za promoviranje rodne ravnopravnosti.

¹⁰ Helsinški parlament građana Banja Luka, *Procjena rodne osjetljivosti entitetskih i državnog parlamenta*, Banja Luka, Helsinški parlament građana Banja Luka, 2020, <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/07/Assessing-Gender-Sensitivity-of-Entity-and-State-Parlament-1.pdf>, (pristupljeno 11. septembra 2020), str. 6.

¹¹ Ibid.

¹² Komitet za uklanjanje svih oblika diskriminacije nad ženama, *Zaključna zapažanja o Šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, Komitet za uklanjanje svih oblika diskriminacije nad ženama, 2019, https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/11/CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf, (pristupljeno 1. juna 2020).

¹³ Ibid.

KOSOVO

U oktobru 2019. održani su četvrti parlamentarni izbori od proglašenja nezavisnosti Kosova. Na potvrđenim kandidatskim listama bilo je 724 muškarca i 343 žene; u skladu s postojećom kvotom, žene su činile 32% svih kandidata/kinja.¹⁴ Za premijersko mjesto kandidirala se samo jedna žena.¹⁵ Prema nalazima izborne posmatračke misije EU na Kosovu, političke platforme nisu se dovoljno bavile rodnom pitanjima tokom izbora, a svega 17% ukupnog medijskog prostora dato je kandidatkinjama.¹⁶

Uprkos izazovima s kojima su se suočavale tokom izbora, direktnim glasovima građana u parlament je izabrano više žena nego ikad prije (umjesto da mjesta dobivaju isključivo zbog kvote).¹⁷ Prvi put, vlada Kosova na čelu s Albinom Kurtijem na 30% vodećih položaja imenovala je žene. Od 15 ministarstava, ne čelu pet su žene (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo obrazovanja, Ministarstvo kulture i Ministarstvo lokalne uprave). Istovremeno, prvi put je jedna žena – Vjosa Osmani – izabrana za predsjedavajuću skupštine, dok je druga – Arbërie Nagavci – postala zamjenica predsjedavajuće skupštine. Međutim, nova je vlada srušena 25. marta 2020, manje od dva mjeseca nakon što je formirana. Vlada Kosova pala je nakon izglasavanja nepovjerenja premijeru Kurtiju.

Iako Zakon o rodnoj ravnopravnosti poziva na jednaku zastupljenost žena i muškaraca u svim društvenim, ekonomskim i javnim sferama (definirano kao 50/50), Zakon o općim izborima još uvijek zahtijeva minimalnu kvotu od 30% manje

zastupljenog spola za sudjelovanje na stranačkim listama. U praksi se primjenjuje kvota Izbornog zakona, a ne ona iz novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Agencija za ravnopravnost spolova (AGE)¹⁸ i Institucija ombudsmana¹⁹ pozvali su na provedbu Zakona o rodnoj ravnopravnosti, uključujući i na ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca na stranačkim listama.

Još jedan primjer loše provedbe je slučaj kandidatkinje političke stranke Vetëvendosje, Tinke Kurti, koji ilustrira kontinuirane zakonodavne prepreke u adekvatnoj primjeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Uprkos činjenici da je u parlament direktnim glasovima izabrano više žena nego ikada prije (umjesto da mjesta dobivaju samo temeljem kvote), izabrani dužnosnici koji se naknadno pridruže izvršnoj vlasti trebali bi biti zamijenjeni novim kandidatima istog spola.²⁰ U ovom su slučaju dvojica muškaraca zamijenila imenovane ministre na mjestima poslanika, iako su obojica dobila manje glasova od Tinke Kurti.²¹

Trenutno je samo jedna žena liderica političke stranke na vlasti. Kao i u svim prethodnim izdanjima izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu*, nastavlja se trend finansiranja članova nauštrb članica političkih stranaka: "nedovoljna regulacija i nedostatak transparentnosti u načinu raspodjele sredstava između članova i članica stranke, na koncu prednost daju muškarcima. U kontekstu muškog pokroviteljstva, muškarci se smatraju poželjnijim i pouzdanijim kandidatima".²² Ova štetna praksa potkopava učešće žena u politici.

¹⁴ Izborna posmatračka misija EU na Kosovu, Kosovo 2019: *Final Report – Early Legislative Elections*, 6 October 2019, Izborna posmatračka misija EU na Kosovu 2019, http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/1e4f1465-9cdd-4565-a837-a0487b092e51/Kosovo_early-legislative-elections_6-oktobar-2019_final-report.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020), str. 33.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Informacije koje je s Kvinna till Kvinna podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

¹⁸ Agencija za rodnu ravnopravnost, Press Release – The Law on Gender Equality Shall be Adhered to in Terms of Equal Representation of 50% during the 6 October 2019 Parliamentary Elections', *Agencija za ravnopravnost spolova*, 4. septembra 2019., https://abgj.rks-gov.net/en/lajmi_single/739, (pristupljeno 1. septembra 2020).

¹⁹ Institucija ombudsmana, "Ombudsperson's Statement Related to Equal Gender Representation in the Process of Early Parliamentary Elections 2019.", *Institucija ombudsmana Republike Kosovo*, 5. septembra 2019. <https://www.oik-rks.org/en/2019/09/05/ombudspersons-statement-related-to-equal-gender-representation-in-the-proce-of-early-parlamentarni-izbori-2019/>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

²⁰ D. Halili, 'Women's Political Empowerment Meets its Limit', *Kosovo 2.0*, 14. februara 2020,

<https://kosovotwopointzero.com/en/womens-political-empowerment-meets-its-limit/>, (pristupljeno 11. juna 2020).

²¹ Ibid.

²² Lj. Cvetanoska i A. Elbasani, 'Kosovo: Corruption, Electoral Funding and Political Participation of Women', *OBC Transeuropa*, 1. juni 2020, <https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Kosovo/Kosovo-corruption-electoral-funding-and-political-participation-of-women-202255>, (pristupljeno 21. juna 2020).

CRNA GORA

Na pozicijama političke moći u Crnoj Gori žene su podzastupljene i nemaju isti uticaj kao muškarci na politike, zakone i reforme koje oblikuju društveno-ekonomski razvoj. Žene čine manje od trećine (oko 29%) zastupnica/ka u državnom parlamentu. Njihov udio među članovima/icama vlade iznosi približno 18%, a najviše državne funkcije (premijer i zamjenik premijera) zauzimaju muškarci.²³ Muškarci su i na pozicijama predsjedavajućeg parlamenta i generalnog sekretara. Političke kampanje uglavnom su usmjerene na kandidate, a ključni govornici u gotovo svim stranačkim kampanjama su muškarci.

To ukazuje da se kandidatima daje prednost u odnosu na kandidatkinje i da političke stranke posvećuju više resursa i osiguravaju veći javni prostor za kampanje kandidata u odnosu na kampanje kandidatkinja.

Iako broj žena na uticajnim izvršnim položajima i dalje raste, u izvještaju *Indeks rodne ravnopravnosti za Crnu Goru iz 2019.* ističe se zabrinutost zbog toga što muškarci i dalje drže većinu pozicija odlučivanja dok žene uglavnom ostaju na takozvanim "mekim" portfeljima, poput socio-kulturnih pitanja.²⁴

NORTH MACEDONIA

Nije bilo većih promjena u odnosu na prethodni izvještajni period: Žene čine 40% zastupnika/ca u parlamentu (48 žena i 72 muškarca), te zauzimaju dva od ukupno pet mjesta zamjenika/ce premijera. Sadašnju Vladu čine premijer, tri zamjenika premijera, 15 ministara i sedam ministara bez portfelja, ukupno 26 osoba. Od tog broja, četiri su žene (ili 15%) i 22 (85%) muškarca. Kada je riječ o procentima u ostalim izvršnim tijelima, podaci za ovaj izvještajni period su sljedeći: Žene čine 13% zamjenika/ca ministra u 16 ministarstava; otprilike 27% državnih sekretara/ki u 16 ministarstava; 33% potpredsjednika/ca u parlamentu; 50% poslanika/ca u Instituciji ombudsmena; 50% sudija/sutkinja Vrhovnog suda i 22% sudija/sutkinja Ustavnog suda.²⁵ Predsjednik Skupštine Republike je muškarac, ali je žena glavna sekretarka.²⁶ Ženske organizacije civilnog društva (OCD) prepoznale su da su političarke i parlamentarke iz najveće opozicione stranke "Interna makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka za makedonsko nacionalno jedinstvo" od formiranja vlade 2017. postale otvorenije za saradnju s organizacijama civilnog društva te su počele aktivno raditi na jačanju svijesti o rodnoj ravnopravnosti, organiziranju sastanaka i planiranju zajedničkih događaja s predstavnicama OCD-a.²⁷

Kako se navodi u *Indeksu rodne ravnopravnosti za Sjevernu Makedoniju za 2019.*, da nije kvota za sudjelovanje manje zastupljenog spola u različitim domenima političke moći (nacionalna vlada, parlament, lokalne samouprave), sudjelovanje žena bilo bi znatno manje u odnosu na muškarce, odnosno raspodjela političke moći nesrazmjerno je veća u korist muškaraca.²⁸ To znači da, iako sistem izbornih kvota nije savršen, on donekle osigurava sudjelovanje žena u politici, premda proporcionalnih 50% nije postignuto. Nadalje, da nije kvota, ženski glas gotovo da ne bi bio prisutan u političkom prostoru.

Vladajuća koalicija Sjeverne Makedonije 2020. godine²⁹ najavila je akciju za izjednačavanje broja kandidata i kandidatkinja za predstojeće prijevremene opće izbore. Ova bi akcija uključivala izjednačavanje broja kandidata i kandidatkinja za zastupnice/ke u parlamentu na stranačkim listama. Vladajuća koalicija također je potvrdila da će njene kandidatske liste u svih šest izbornih okruga voditi tandem, jedan vodeći kandidat i jedna vodeća kandidatkinja.³⁰

²³ Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju, *OSCE-led Survey on Violence against Women: Montenegro*, Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju, 2019., https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/424985_1.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 10.

²⁴ O. Komar, *Gender Equality Index Montenegro – 2019*, Razvojni program Ujedinjenih nacija, 2020, https://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/library/womens_empowerment/GEI2019.html, (pristupljeno 12. juna 2020).

²⁵ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Sjevernoj Makedoniji.

²⁶ Interparlamentarna unija, *North Macedonia: Assembly of the Republic* [web-stranica], https://data.ipu.org/content/north-macedonia?chamber_id=13391, (pristupljeno 10. aprila 2020).

²⁷ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Sjevernoj Makedoniji.

²⁸ M. Bashevski, *Gender Equality Index North Macedonia 2019: Measuring Gender Equality*, Skopje, UNDP i UN Women, 2019, https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/gender_equality_index_macedonia_eng.pdf, (pristupljeno 15. juna 2020), str. 24.

²⁹ Tokom ovog izvještajnog perioda. Do augusta 2020. nova vlada još nije bila formirana.

³⁰ S. J. Marušić, 'North Macedonia Ruling Alliance Pushes Gender Equality in Elections', *BIRN*, 16. marta 2020, <https://balkaninsight.com/2020/03/16/north-macedonia-ruling-alliance-pushes-gender-equality-in-elections/>, (pristupljeno 10. juna 2020).

SRBIJA

Tokom ovog izvještajnog perioda nije bilo značajnih promjena u političkom sudjelovanju žena na mjestima odlučivanja u Srbiji. Žena je predsjednica Narodne skupštine, a glavni sekretar muškarac. Od 120 registriranih stranaka, žene su na čelu svega šest.³¹

U svojim *Zaključnim zapažanjima o Četvrtom periodičnom izvještaju Srbije*, CEDAW je preporučio usvajanje nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti. Ovim bi se nacrtom uvele obavezne rodne kvote od 50% žena u svim organima vlasti i upravama.³² Tokom ovog izvještajnog perioda, srbijanski parlament izglasao je izmjenu izbornih zakona kojom je uvedena nova minimalna kvota od 40% manje zastupljenog spola (u odnosu na prethodnih

30%) na izbornim listama za parlamentarne i lokalne izbore. Usvojeni amandman se odnosi na dva zakona, Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o lokalnim izborima, a cilj mu je povećati zastupljenost žena u politici.³³

Parlamentarni izbori izvorno su bili zakazani 26. aprila 2020, ali su odgođeni za 21. juni 2020, nakon ukidanja vanrednog stanja u vezi s pandemijom COVID-19. Tokom izborne kampanje 2020. godine, samo je jedan kandidat govorio o pravima žena.³⁴ U vrijeme pisanja ovog izvještaja, izborni rezultati još nisu bili konačni i vlada još uvijek nije bila zvanično formirana. Zbog nepravilnosti u izbornom procesu, glasanje se moralo ponoviti na 234 biračka mjesta.³⁵

”

“Praksa pokazuje da ako želite postići isti uspjeh kao vaš kolega, morate biti dvaput bolji od njega da biste bili jednaki.”

Gordana Čomić, srpska poslanica³⁶

”

“Ne kaže da bi samo 30% parlamenta trebale činiti žene. Kaže da najmanje 30% žena treba biti na izbornim listama.”

Luljeta Demolli, izvršna direktorica Kosovskog centra za rodne studije³⁷

³¹ A. Janković i M. Čvorić Gubelić, 'Kvota su uvele žene u političkom životu, ali ne i na funkcije', *Blic*, 31. decembra 2019, <https://www.blic.rs/vesti/politika/samo-dve-partije-u-srbiji-imaju-predsednice-kvota-su-uvele-zene-u-politicki-zivot-ali/58gdnng>, (pristupljeno 12. juna 2020).

³² CEDAW, *Zaključna zapažanja o Četvrtom periodičnom izvještaju Republike Srbije*, CEDAW, 2019, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/CEDAW_Concluding_observations.pdf, (pristupljeno 6. juna 2020).

³³ Interparlamentarna unija 'Serbia Steps up Efforts for Gender Parity' *Interparlamentarna unija*, 2020, <https://www.ipu.org/news/news-in-brief/2020-02/serbia-steps-up-efforts-gender-parity>, (pristupljeno 11. juna 2020).

³⁴ 'Izbori 2020, žene i politika u Srbiji: "Mnogo ljudi mi je reklo da mi tako nešto nije trebalo u životu"', *BBC News*, 11. juni 2020, <https://www.021.rs/story/BBC/245671/Izbori-2020-zene-i-politika-u-Srbiji-Mnogo-ljudi-mi-je-reklo-da-mi-tako-nes-to-nije-trebalo-u-zivotu.html>, (pristupljeno 11. juna 2020).

³⁵ 'Ponavljanje izbora na 234 biračka mesta u Srbiji', *Radio Slobodna Evropa*, 26. juna 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30691628.html>, (pristupljeno 20. juna 2020).

³⁶ 'Izbori 2020, žene i politika u Srbiji: "Mnogo ljudi mi je reklo da mi tako nešto nije trebalo u životu"', *BBC News*, 11. juni 2020.

³⁷ D. Halilij, 'Women's Political Empowerment Meets its Limit', *Kosovo 2.0*, 14. februara 2020.

STATISTIČKI PODACI POKAZUJU:

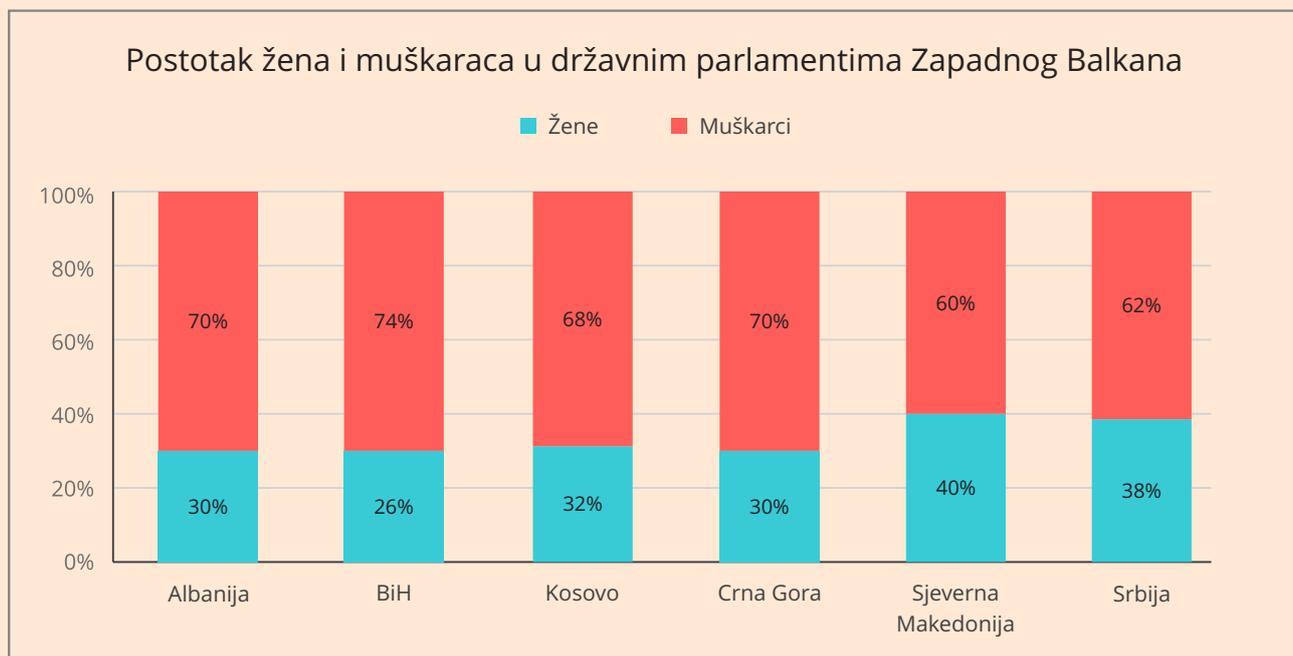
Postotak žena i muškaraca u državnom parlamentu

	Broj žena	Broj muškaraca	Ukupan broj mjesta	Postotak žena (%)	Postotak muškaraca (%)
Albanija	39	81	122	30	70
BiH	11	31	42	26	74
Kosovo	39	81	120	32	68
Crna Gora	24	57	81	30	70
Sjeverna Makedonija	48	72	120	40	60
Srbija	93	154	247	38	62

Info:

TProsječni postotak zastupnica na Zapadnom Balkanu je približno 33%, što predstavlja ukupni porast od 4 postotna boda u regiji u odnosu na statistiku iz 2019. godine.

Postotak žena i muškaraca na ministarskim pozicijama

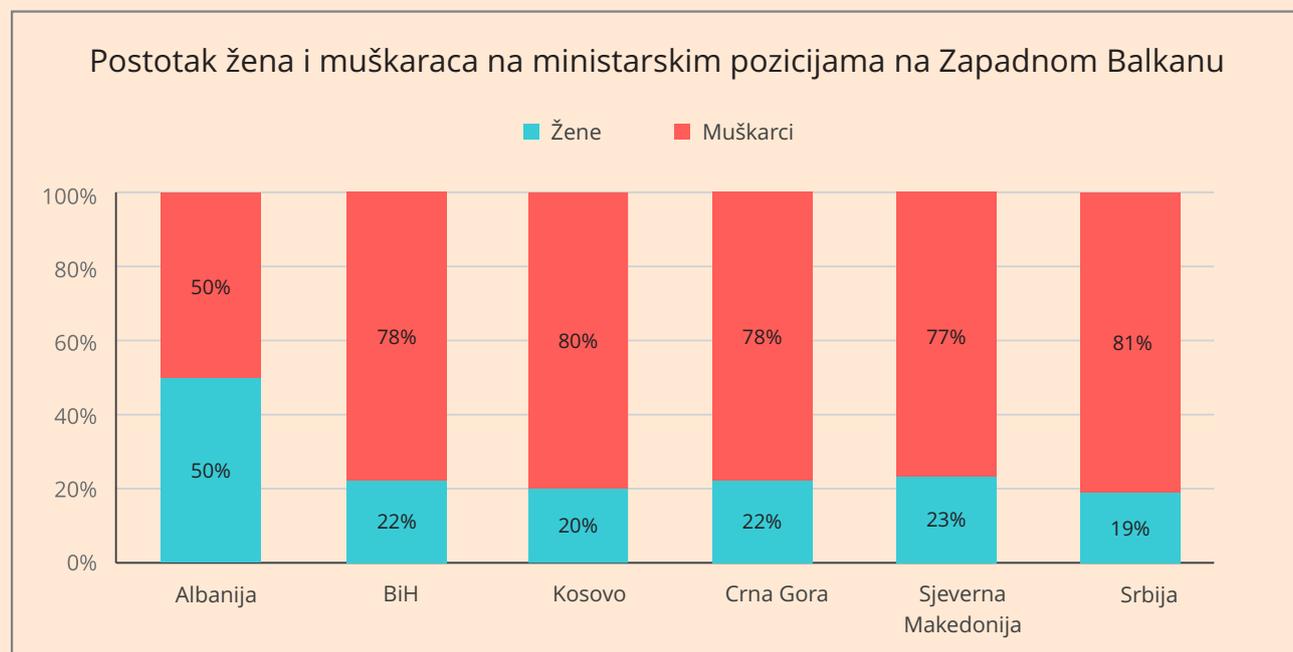
	Broj žena	Broj muškaraca	Ukupan broj mjesta	Postotak žena (%)	Postotak muškaraca (%)
Albanija	7	7	14	50	50
BiH	2	7	9	22	78
Kosovo*	4	16	20	20	80
Crna Gora	4	14	18	22	78
Sjeverna Makedonija	6	18	24	25	75
Srbija*	4	17	21	19	81

* Zemlje koje su održale izbore nakon 1. juna, dokad su prikupljeni podaci za ovo izdanje izvještaja. Ove brojke odražavaju vlade u vrijeme pisanja ovog izvještaja, a one mogu biti drugačije u vrijeme objavljivanja.

Info:

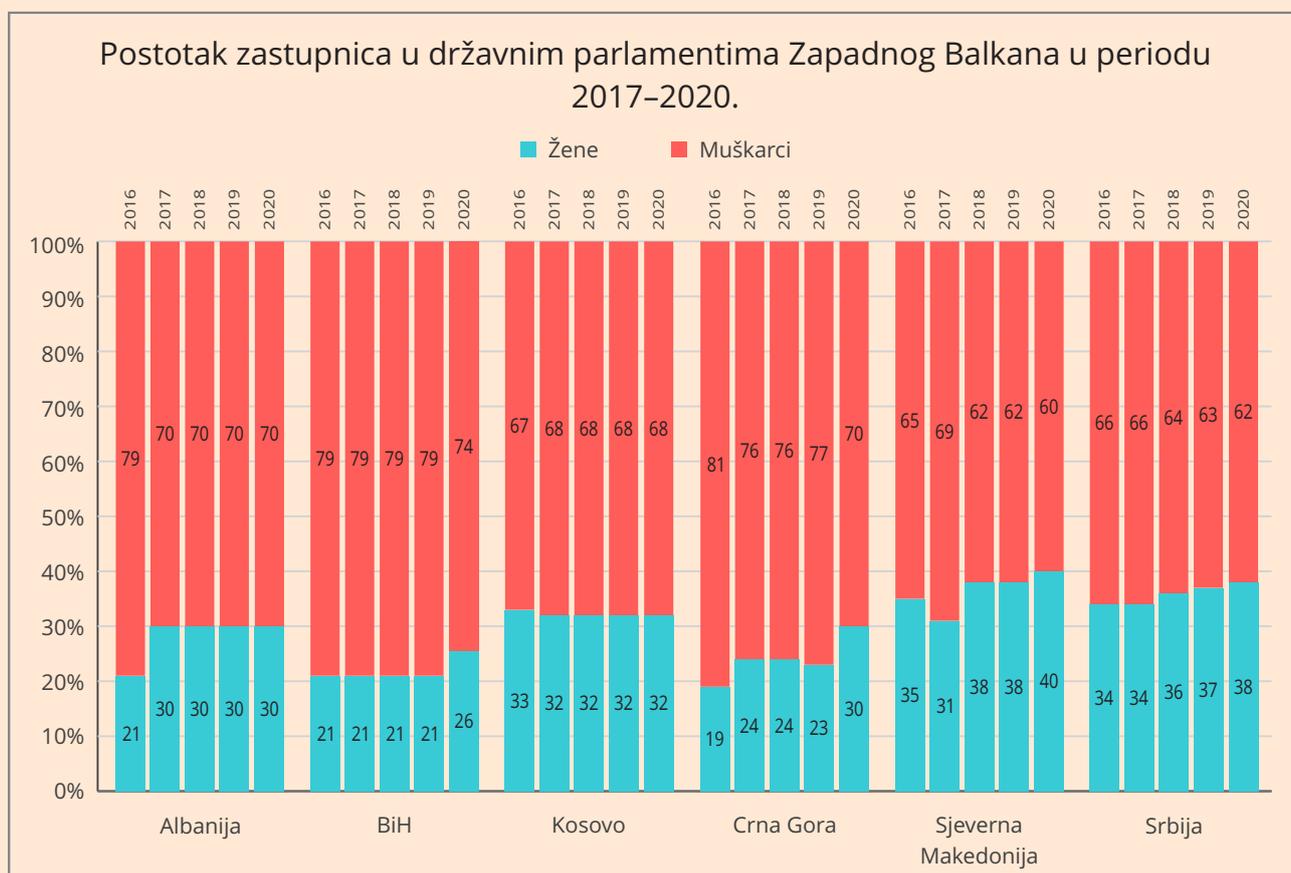
Prosječni postotak ministrica je približno 27% (bez Albanije, prosjek je 22%). To predstavlja ukupni porast od 1,6 postotnih bodova u regiji u odnosu na statistiku iz 2019.

Komparativna tabela:

Postotak žena zastupnica u državnim parlamentima u periodu 2016–2020.³⁸

	2016		2017		2018		2019		2020 ³⁹	
	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M
Albanija	21	79	30	70	30	70	30	70	30	70
BiH	21	79	21	79	21	79	21	79	26	74
Kosovo	33	67	32	68	32	68	32	68	32	68
Crna Gora	19	81	24	76	24	76	23	77	30	70
Sjeverna Makedonija	35	65	31	69	38	62	38	62	40	60
Srbija	34	66	34	66	36	64	37	63	38	62

³⁸ Različiti izvori daju različit postotak zastupnica i zastupnika u periodu 2016–2020. u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana. Ovisno o izvoru, može postojati razlika od nekoliko postotnih bodova za svaku godinu. Ovaj izvještaj prednost daje statističkim podacima iz baze podataka EIGE. Za arhivske statistike, korištena je baza podataka Interparlamentarne unije za one dijelove za koje EIGE nije imao statističke podatke.

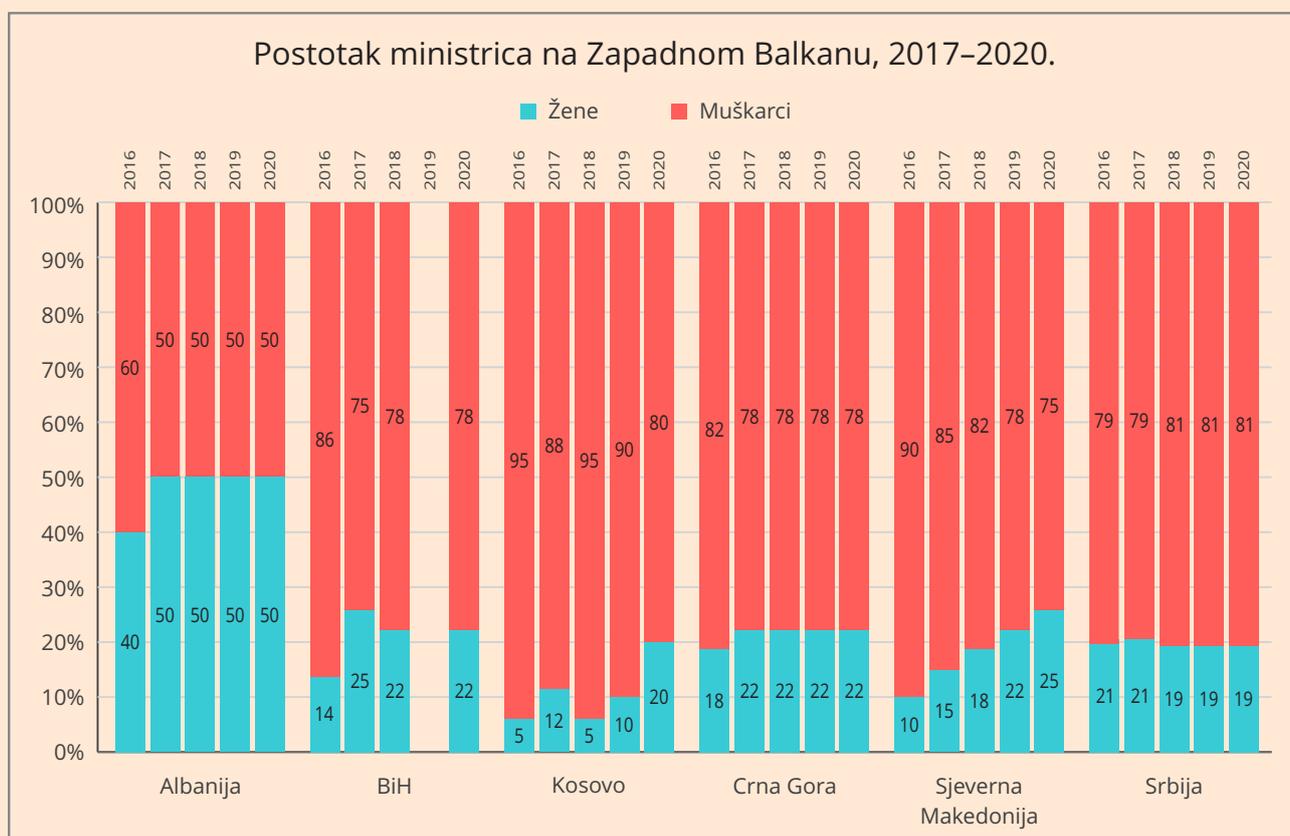
³⁹ Podaci za 2020. odražavaju brojeke samo do 1. juna 2020.

Komparativna tabela:

Postotak ministrice 2016–2020.

	2016		2017		2018		2019		2020	
	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M
Albanija	40	60	50	50	50	50	50	50	50	50
BiH	14	86	25	75	22	78	/	/	22	78
Kosovo	5	95	12	88	5	95	10	90	20	80
Crna Gora	18	82	22	78	22	78	22	78	22	78
Sjeverna Makedonija	10	90	15	85	18	82	22	78	25	75
Srbija	21	79	21	79	19	81	19	81	19	81

Postotak ministrice na Zapadnom Balkanu, 2017–2020.

% POSTOTAK ZASTUPLJENOSTI ŽENA U POLITICI U LOKALNIM/OPĆINSKIM VIJEĆIMA

Jednaka zastupljenost i uticaj žena i muškaraca u političkom životu, na svim nivoima upravljanja, temeljno je pravo i preduvjet demokratskog društva. Lokalne strukture u zemljama Zapadnog Balkana ostale su relativno nepromijenjene tokom izvještajnog perioda. Do manjih promjena došlo je na lokalnom nivou, ali te promjene nisu u velikoj mjeri uticale na omjer žena i muškaraca u lokalnim/općinskim vijećima. Općenito gledano u regiji, glasovi muškaraca zastupljeniji su i prisutniji od glasova žena. Uprkos određenim poboljšanjima u učešću žena na državnom nivou, općinska politika ostaje borbena arena za kandidatkinje. Razlika u sudjelovanju žena i muškaraca najvidljivija je upravo na lokalnom nivou. Podaci o broju gradonačelnica u svim zemljama Zapadnog Balkana su poražavajući. Zastupljenost žena u vijećima bilježi blagi rast, ali je i dalje nerazmjerno niska.

Ulazak u politiku za žene iz etničkih manjinskih skupina kao i LGBTQI + zajednica je ograničen. Rješavanje njihovog pristupa politici u zemljama Zapadnog Balkana nije prioritet ni na jednom nivou vlasti. Na lokalnom nivou, političko sudjelovanje

manjinskih zajednica od presudnog je značaja, ali i tamo gdje postoji, izostaje rodno senzibilizirano razumijevanje takvog sudjelovanja. Znatno je manje žena mlađih od 31 godine u politici na lokalnoj razini (ili gotovo da ih uopće nema), što nije slučaj kod muških političkih kandidata. Dakle, vidljiva je starosna razlika izabranih žena i muškaraca na mjestima odlučivanja u lokalnoj upravi. Tvrdi se da se žene moraju duže "dokazivati" i da takva diskriminatorna praksa doprinosi nesrazmjerno niskom broju mladih žena u lokalnoj politici u odnosu na mladiće.

Društva Zapadnog Balkana i dalje su vrlo tradicionalna, s duboko ukorijenjenim normama za žene, što pristup politici čini težim, nejednakim i obeshrabrujućim. Ovo je strukturni, ali i sociološki problem i mora se rješavati na više nivoa, od postupka odabira i izbornog sistema, vlastitog poimanja i društvene slike žena u politici, razmatranja ravnoteže između poslovnog i privatnog života, do jednakog pristupa finansiranju i medijima.

ALBANIJA

Od ukupno 1595 vijećnika/ca koji predstavljaju sve stranke registrirane u 61 općini u Albaniji,⁴⁰ žena je 555 (približno 35%), a muškaraca 1040 muškaraca (65%). Iako su najnoviji općinski izbori 2017. godine donijeli veći broj gradonačelnica, vrlo je malo žena koje obnašaju vodeće uloge u političkim strankama.⁴¹

Izveštaj *Troškovi politike u Albaniji* otkriva gdje su žene u smislu finansiranja i vođenja kampanja. Nalazi istraživanja ukazuju da su kandidatkinje i političarke tokom izborne kampanje imale vrlo ograničenu medijsku pokrivenost.⁴² Nadalje, vijećnice smatraju da su troškovi s kojima se suočavaju tokom vođenja kampanja visoki i da to možda utiče na spremnost žena da sudjeluju u politici: sve su navele da im stranka nije kompenzirala niti jedan trošak koji se odnosio na kampanju.⁴³ Isključenost žena iz određenih krugova moći, pored njihovog ekonomskog stanja, koje

je općenito gledano slabije u odnosu na muško, utiče na njihovo nominiranje i angažiranje kao kandidatkinja na lokalnim izborima.⁴⁴ Žene nemaju jednak pristup resursima za kampanje i zbog toga ne mogu tražiti različite položaje unutar stranke. Ovi nejednaki položaji stvaraju ogromne prepreke ženama koje žele sudjelovati u političkim poslovima, a s kojima se njihove kolege ne susreću.⁴⁵

Općenito, žene su u Albaniji slabo uključene u lokalne strukture odlučivanja. Vrlo je malo kandidatkinja uključeno u izbore, lokalne vlasti ne poštuju niti u potpunosti primjenjuju rodne kvote, a i one rijetke žene koje ostvare pristup političkim pozicijama ne rade pod jednakim i pravičnim uvjetima u odnosu na muškarce. Uz to, mnoge žene nisu svjesne da bi trebale biti stvarno zastupljene u strukturama odlučivanja, što je posljedica patrijarhalnih i tradicionalnih vrijednosti.⁴⁶

BOSNA I HERCEGOVINA

Godine 2018. došlo je do značajnih poboljšanja na izborima na kantonalnom nivou u FBiH, gdje četiri od ukupno 10 kantona (Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski, Sarajevski i Tuzlanski) imaju 40% ili više žena u svojim skupštinama, što odražava odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova. Izvršni ogranci vlasti koji su formirani u vrijeme pisanja ovog izvještaja, međutim, i dalje odražavaju vrlo nizak stepen učešća žena u formiranju vlada, naročito na kantonalnom nivou.⁴⁷ To pokazuje da su, uprkos uspjesima sistema kvota, žene podzastupljene u izvršnoj vlasti i na visokim

pozicijama odlučivanja. Zadane kvote se mogu zadovoljiti, ali ne i premašiti. Učešće žena na najvišim razinama vlasti i dalje je nesrazmjerno.

Nalazi novije studije pod nazivom *Početna studija o preprekama političkom sudjelovanju žena u Bosni i Hercegovini* ukazuju na tradicionalne rodne uloge, nedostatak podrške i žena i muškaraca i sveukupni nedostatak podrške biračkog tijela kao faktore koji sprečavaju i obeshrabruju žene da uđu u politiku. Vidljivost i javna prisutnost kandidatkinja u BiH naročito su slabe uoči općinskih izbora.

⁴⁰ B. Kadia, i R. Prifti, *The Cost of Politics in Albania*, WFD, 2019, str. 18.

⁴¹ Ured za demokratske institucije i ljudska prava, *Republic of Albania: Local Elections 30 June 2019 - ODIHR Election Observation Mission Final Report*, Varšava, Ured za demokratske institucije i ljudska prava, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/1/f/429230_0.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 2.

⁴² B. Kadia, i R. Prifti, *The Cost of Politics in Albania*, WFD, 2019.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., str. 19.

⁴⁵ Ibid., str. 20.

⁴⁶ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Albaniji.

⁴⁷ Ibid.

KOSOVO

Iako je rodna kvota rezultirala povećanim brojem žena u državnoj vladi, tokom ovog perioda nisu održani lokalni izbori. Od 38 općina Kosova, nijednu ne vodi načelnica. Zakonske odredbe o rodnoj ravnopravnosti nisu dovoljno integrirane u različite zakone, što dovodi do nesigurnosti u pogledu njihove pravilne provedbe.⁴⁸ Žene su i dalje podzastupljene u političkim strankama i izbornoj administraciji. Političke stranke i dalje su jedna od najvećih zapreka za napredak žena i njihovo značajnije učešće u javnom životu.⁴⁹

Afirmativne mjere, poput kvota, važne su za jačanje sudjelovanja žena u politici, kao što je navedeno u ovom i prethodnim izdanjima ovog izvještaja. Adekvatnom provedbom Zakona o ravnopravnosti spolova odnosno usklađivanjem izbornih zakona s ovom zakonom može se direktno doprinijeti ravnopravnijem učešću žena na lokalnom nivou.

CRNA GORA

Kad je riječ o pozitivnim trendovima, Crna Gora je povećala broj izabranih žena na lokalnom nivou sa 11% u 2008. na 30% u 2019. godini, čime se pozicionirala na drugo mjesto među zemljama Zapadnog Balkana (odmah iza Albanije) po udjelu žena izabranih na lokalne funkcije.⁵⁰ Tokom posljednja dva izborna ciklusa, najveći porast učešća žena zabilježen je u općinskim parlamentima, gdje su vijećnice zauzele približno 29%, a vijećnici 71% vijećničkih mjesta. Najviše vijećnica zastupljeno je u Skupštini općine Nikšić, s 40%, a najmanje u Gusinju, sa oko 20%.

Samo je 2% gradonačelnica u Crnoj Gori, što znači da muškarcima imaju najveću moć odlučivanja u 98% općina.⁵¹ Još jedna zabrinjavajuća činjenica jeste nedovoljan broj žena iz etničkih grupa u politici i na pozicijama odlučivanja na lokalnom nivou. Nepostojanje ženskog glasa u općinskoj politici pogoršava i činjenica da žene iz manjinskih grupa u ovoj sferi gotovo uopće nemaju moć odlučivanja.

“Ko pita političara je li dovoljno sposoban da bude na poziciji odlučivanja? Za ženu je ovo nezaobilazno pitanje ako se nađe na tom položaju”

Edina Dešić, generalna direktorica Uprave za tržište rada i zapošljavanja u Ministarstvu rada Crne Gore⁵²

⁴⁸ Izborna posmatračka misija EU na Kosovu, Kosovo 2019: *Final Report – Early Legislative Elections, 6 October 2019*, Izborna posmatračka misija EU na Kosovu, str. 4.

⁴⁹ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

⁵⁰ S. Ceciarini, *Women in Politics Local and European Trends*, Vijeće evropskih općina i regija (CEMR), 2019, https://ccre.org/img/uploads/piecesjointe/namefile/CEMR_Study_Women_in_politics_EN.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 23.

⁵¹ OSCE, *OSCE-led Survey on Violence against Women: Montenegro*, OSCE, 2019, str. 10.

⁵² M. Boričić i A. Jelić, 'Nedovoljno žena iz manjinskih naroda u politici i odlučivanju: Tvrdna odbrana "muškog posla"', *Vijesti*, 31. januara 2020, <https://www.vijesti.me/Vijesti/drustvo/419786/nedovoljno-zena-iz-manjinskih-naroda-u-politici-i-odlucivanju-tvrda-odbrana-muskog-posla>, (pristupljeno 21. juna 2020).

SJEVERNA MAKEDONIJA

Odsustvo žena u politici na lokalnom nivou naročito je primjetno u lokalnim samoupravama, posebno u ruralnim područjima. Podaci o učešću žena u procesima planiranja i odlučivanja na lokalnom nivou iz ovog izvještajnog perioda su zabrinjavajući: najnovija anketa provedena među lokalnim stanovništvom pokazuje da približno 78% anketiranih žena nikada nije bilo uključeno u bilo koji oblik političkog odlučivanja.⁵³ Žene čine tek približno 15% predsjednika/ca općinskih vijeća (ukupno 12 žena, 69 muškaraca), i 30% izabranih vijećnika/ca u jedinicama lokalne samouprave (415 od ukupno 1388, 973 su muškarci).⁵⁴ Nalazi ukazuju da “većina

žena, bez obzira kojoj društvenoj grupi pripadaju, imaju poteškoće u povezivanju svojih svakodnevnih problema s nadležnostima i odgovornostima lokalne uprave zbog nedostatka informacija o ključnim procesima i ulozi lokalne uprave”.⁵⁵ U istraživačkim i naučnim radovima pod naslovom *Političko sudjelovanje žena u Sjevernoj Makedoniji* zaključuje se da su žene sistemski diskriminirane unutar političkih stranaka, kao i u postupku izbora za općinska vijeća. Navodi se da “političke stranke muškarcima daju šansu na temelju njihovog potencijala, dok se žene moraju dokazati prije nego što dobiju priliku”.⁵⁶

SRBIJA

U *Zaključnim zapažanjima o Četvrtom periodičnom izvještaju Srbije*, CEDAW izražava zabrinutost zbog toga što su žene ozbiljno podzastupljene u lokalnoj upravi, sa samo devet načelnica od ukupno 169 općina,⁵⁷ što je tek 5% svih načelničkih mjesta u cijeloj zemlji, dok muškarci zauzimaju 95% tih mjesta. To ukazuje na ozbiljnu podzastupljenost ženskog glasa na lokalnom nivou. Prema

za zaštitu ravnopravnosti, najveća razlika u učešću žena i muškaraca u općinama i gradovima je upravo na mjestu načelnika. Što se tiče predsjednika/ca općinskih/gradskih skupština, žene sudjeluju s 14%, dok muškarci čine 86%. Prema istom izvoru, žene imaju malo veće šanse za imenovanje na mjesta zamjenica.⁵⁸

“Procjenjuje se da će učešće žena na sastancima zajednice u ruralnim područjima biti između 5% i 10% u odnosu na 90–95% muškaraca na sastancima općinskih struktura ili čak na seoskim sastancima.”

Kosovski program za rodnu ravnopravnost 2020–2024⁵⁹

U predizbornom TV spotu, “najučinkovitijem obliku plaćenog predizbornog oglašavanja, žene su gotovo uvijek te koje govore u korist nositelja liste”,

navodi Dubravka Valić Nedeljković, analitičarka u Novosadskoj školi novinarstva i profesorica na Univerzitetu u Novom Sadu.⁶⁰

⁵³ M. Dokmanovik et al., *Women's Political Participation in North Macedonia*, *Study and Scientific Research Papers*, WDF, 2019., <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/Women-Political-Participation-2019-EN-for-web-.pdf>, (pristupljeno 15. juna 2020), str. 20.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., str. 33.

⁵⁶ Ibid., str. 49.

⁵⁷ CEDAW, *Zaključna zapažanja o Četvrtom periodičnom izvještaju Republike Srbije*, CEDAW, 2019., https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/CEDAW_Concluding_observations.pdf, 2020.

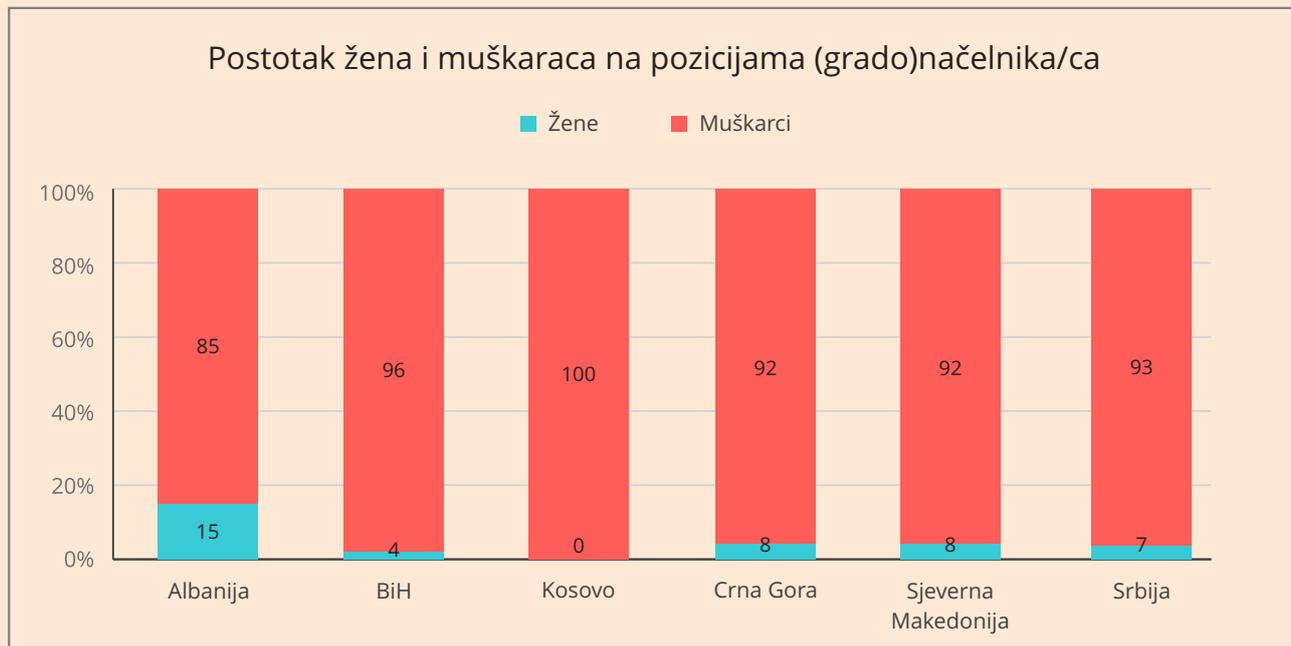
⁵⁸ A. Janković i M. Čvorić Gubelić, 'Kvota su uvele žene u politički život, ali ne i na funkcije', *Blic*, 31. decembar 2019.

⁵⁹ Vlada Republike Kosovo, *Kosovski program za rodnu ravnopravnost 2020–2024*, Vlada Republike Kosovo, 2020., <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/AGE%20Kosovo%20Program%20for%20Gender%20Equality%202020-2024.pdf>, (pristupljeno 23. septembra 2020), str. 44.

⁶⁰ 'Izbori 2020, žene i politika u Srbiji: "Mnogo ljudi mi je reklo da mi tako nešto nije trebalo u životu", *BBC News*, 11. juni 2020.

STATISTIČKI PODACI POKAZUJU:

Postotak žena i muškaraca na pozicijama (grado)načelnika/ca na Zapadnom Balkanu

7%

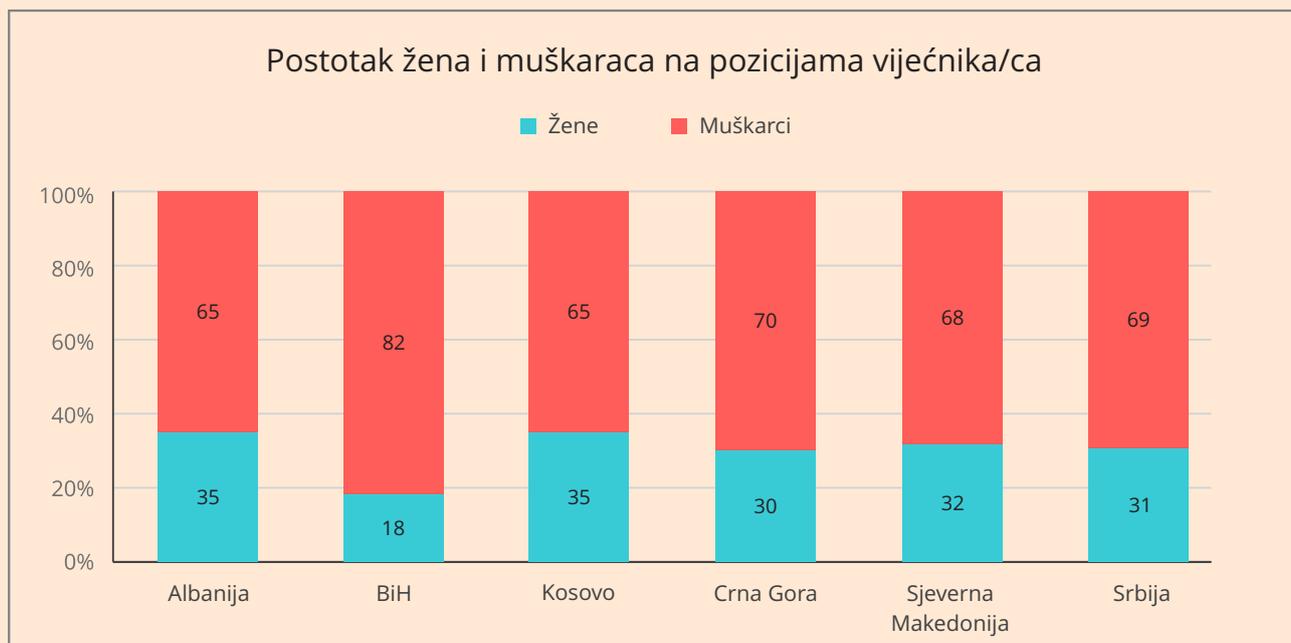
Info:

Prosječni postotak (grado)načelnica na Zapadnom Balkanu vrlo je nizak, u prosjeku približno 7%.

Na Kosovu nema žena (grado)načelnica.

Postotak žena i muškaraca na pozicijama vijećnika/ca na Zapadnom Balkanu

30%

Info:

Prosječni postotak vijećnica na Zapadnom Balkanu iznosi 30%, što predstavlja porast od 1,7 postotnih bodova u odnosu na statistiku iz prethodnog izdanja ovog izvještaja (2019).

Komparativna tabela:

Žene na (grado)načelničkim mjestima 2016–2020.

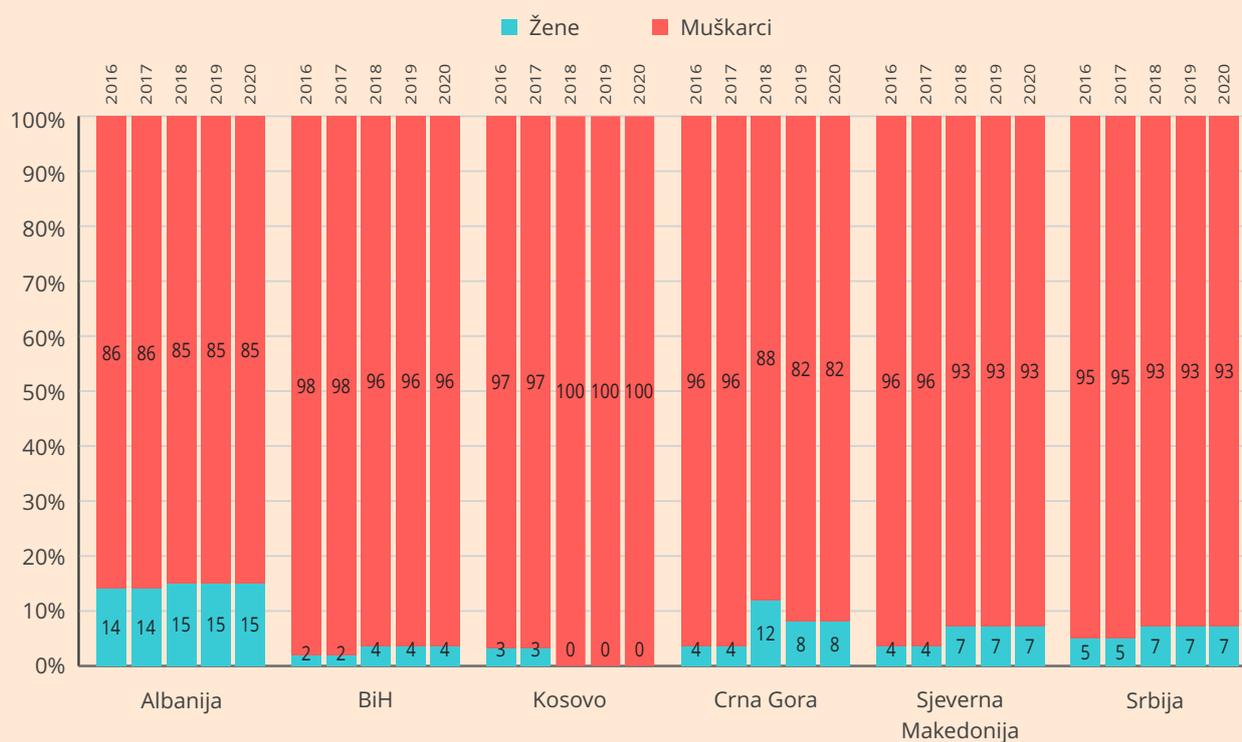
	2016		2017		2018		2019		2020	
	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M
Albanija	14	86	14	86	15	85	15	85	15	85
BiH	2	98	2	98	4	96	4	96	4	96
Kosovo	3	97	3	97	0	100	0	100	0	100
Crna Gora	4	96	4	96	12	88	8	92	8	92
Sjeverna Makedonija	4	96	4	96	7	93	7	93	7	93
Srbija	5	95	5	95	7	93	7	93	7	93

Info:

Nema promjena u broju žena na (grado)načelničkim mjestima na Zapadnom Balkanu u odnosu na 2019. godinu.

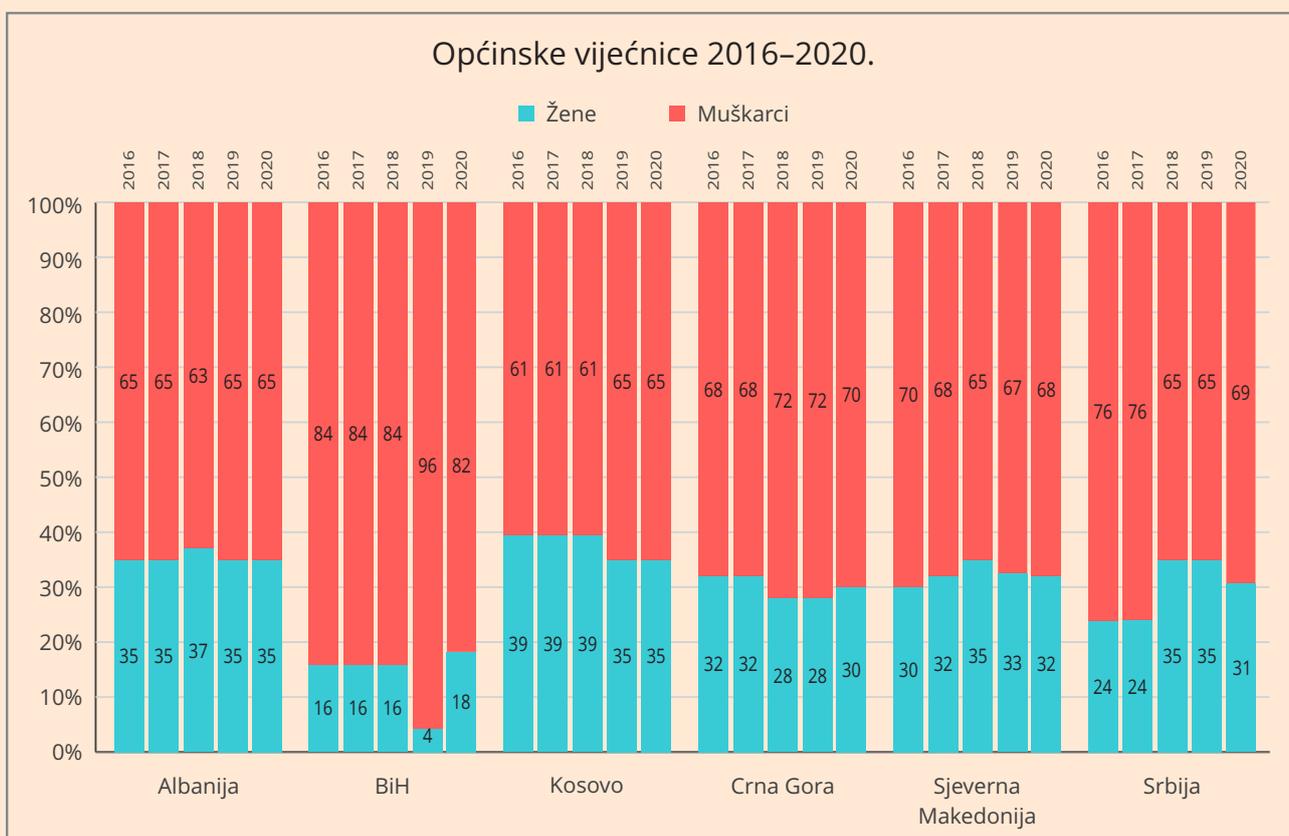
Postotak žena na (grado)načelničkim mjestima 2017–2020.

Komparativna tabela:

Općinske vijećnice 2016–2020.

	2016		2017		2018		2019		2020	
	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M	% Ž	% M
Albanija	35	65	35	65	37	63	35	65	35	65
BiH	16	84	16	84	16	84	4	96	18	82
Kosovo	39	61	39	61	39	61	35	65	35	65
Crna Gora	32	68	32	68	28	72	28	72	30	70
Sjeverna Makedonija	30	70	30	70	35	65	33	67	32	68
Srbija	24	76	24	76	35	65	35	65	31	69

ROMKINJE U POLITICI

Žene koje su dio etničkih manjina na Zapadnom Balkanu suočavaju se s višestrukim oblicima diskriminacije i preprekama u pristupu javnom životu i položajima odlučivanja. Regionalno gledano, etničke manjine se suočavaju sa sistemskim rasizmom na svim nivoima društva. Romkinje su dodatno marginalizirane zbog svog spola. Ukupna zastupljenost Roma i Romkinja u politici zemalja Zapadnog Balkana izrazito je niska, a i kada neko predstavlja Rome na poziciji odlučivanja, u većini slučajeva je to muškarac. Niske stope obrazovanja nakon srednjoškolskog nivoa, visoke stope nepismenosti, specifične tradicionalne uloge i rodni stereotipi utiču na pristup Romkinja javnim i političkim položajima.⁶¹

U Albaniji, BiH, na Kosovu, Sjevernoj Makedoniji⁶² i Crnoj Gori nema Romkinja u politici niti na mjestima odlučivanja na državnom nivou (zastupnice, ministrice/zamjenice ministra). Srbija je prvu romsku poslanicu u parlamentu izabrala 2018. godine.⁶³ Na lokalnom nivou, BiH ima jednu Romkinju na poziciji općinske vijećnice, a u Sjevernoj Makedoniji Romkinja je predsjednica vijeća u općini Šuto Orizari.

Tokom ovog izvještajnog perioda u BiH, u općinskim i gradskim vijećima sjedilo je ukupno 14 romskih vijećnika (od ukupno 143 općine/grada), od čega samo jedna žena (općina Visoko) i 13 muškaraca. Budući da su priznati kao nacionalna manjina, Romi

se ne mogu kandidirati za članove Predsjedništva BiH niti Parlamentarne skupštine jer prema Ustavu BiH članovi manjinskih naroda ne mogu obnašati ove funkcije.⁶⁴

U Albaniji i Crnoj Gori Romkinje uopće nisu zastupljene na političkim funkcijama niti ih ima u ženskim organizacijama na lokalnom i državnom nivou.⁶⁵ Romkinja, Aškalijki ili Egipćanki nema u politici ni na pozicijama odlučivanja na Kosovu, bilo na državnom ili lokalnom nivou.⁶⁶ U parlamentu Sjeverne Makedonije dvije političke stranke su etnički romske stranke, i imaju dva zastupnička mjesta od ukupno 120. Nijedno od tih mjesta ne drže žene.⁶⁷

Sastavi političkih stranaka na Zapadnom Balkanu odražavaju gotovo istu situaciju. Na Kosovu postoje Romkinje, Aškalijke i Egipćanke koje pripadaju i doprinose raznim političkim strankama koje su učestvovala na izborima na nacionalnom i centralnom nivou, ali do sada nijedna od tih žena nije bila izabrana.⁶⁸ Nijedna romska politička stranka u Sjevernoj Makedoniji nikada nije imala ženu na čelu stranke, a samo je jedna Romkinja trenutno na visokom položaju u strukturi političke stranke, Ljatifa Shikovska, koja je članica Izvršnog odbora Socijaldemokratskog saveza Makedonije⁶⁹ (trenutna vladajuća stranka). U BiH, socijalno i političko sudjelovanje Romkinja izrazito je nisko, čak i u tijelima koja zastupaju interese romskih zajednica.

⁶¹ A. Kadribašić i dr., *Baseline Study on Barriers to Political Participation of Women in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo, Program Ujedinjenih nacija za razvoj Bosne i Hercegovine, 2019, https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/democrat_governance/polazna-studija-o-barijerama-politikom-ueu-ena-u-bosni-i-hercego.html, (pristupljeno 12. juna 2020), str. 41.

⁶² Tokom pisanja ovog izdanja, u Sjevernoj Makedoniji održavali su se parlamentarni izbori, čiji se rezultati ne pojavljuju u ovom izvještaju.

⁶³ Jelena Jovanović – Prva Romkinja u Skupštini AP Vojvodine, *Radio-Televizija Vojvodine*, 23. maja 2018., https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/jelena-jovanovic-prva-romkinja-u-skupstini-ap-vojvodine_920566.html, (pristupljeno 12. juna 2020).

⁶⁴ U Ustavu se 17 nacionalnih manjina nazivaju "Ostali", a pripadnicima tog reda uskraćeno je pravo da se kandidiraju za predsjednika i Dom naroda. Uprkos odluci Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu (Sejdić-Finci protiv Bosne i Hercegovine) iz 2009. godine, kojom se BiH obavezuje na ukidanje diskriminativnih odredbi Ustava, to se još uvijek nije desilo.

⁶⁵ Informacije koje su s KTK podijelile partnerske organizacije.

⁶⁶ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

⁶⁷ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Sjevernoj Makedoniji.

⁶⁸ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

⁶⁹ U imenu stranke još uvijek stoji "Makedonija", a ne "Sjeverna Makedonija".

Ove brojke ilustriraju opću podzastupljenost Roma, a naročito Romkinja u politici Zapadnog Balkana, na svim nivoima i u političkim strankama. U svjetlu marginaliziranog položaja Romkinja, ovi su podaci zabrinjavajući, a statistički trendovi ne ukazuju na pozitivna i značajna poboljšanja. Dodatna pitanja vezana uz nisko učešće Romkinja u politici su nedostatak pouzdanih podataka koji tačno pokazuju postojeće političko učešće Romkinja, budući da neki dostupni državni podaci nisu razvrstani ni po spolu ni po etničkoj pripadnosti (kao u Sjevernoj Makedoniji); nedostatak istraživačkih analiza i općenito nedostatak istraživanja na ovu temu; i nedostatak transparentnosti u izboru i imenovanju članova postojećih manjinskih vijeća, gdje žene često bivaju isključene (kao što je to slučaj u BiH).

Uprkos obeshrabrujućim statističkim trendovima, postoje ženske organizacije civilnog društva koje rade na tim pitanjima, a postoji i niz inicijativa u regiji koje rade na promjeni trenutne situacije i rješavanju tih nedostataka. Primjer takve organizacije je Bolja

budućnost iz Tuzle, BiH, koja nastoji osigurati da sva tijela i grupe koje zastupaju interese Romkinja i Roma na svim nivoima vlasti povećaju učešće Romkinja na najmanje 40%, kako je određeno Zakonom o ravnopravnost spolova.⁷⁰

Romkinje aktivistkinje u civilnom društvu, kao pripadnice već stigmatizirane etničke grupe, suočavaju se s posebnim izazovima zbog suprotstavljanja tradicionalnim normama.⁷¹ Stereotipi koji se vezuju za Romkinje dodatno obeshrabruju njihovo učešće i glasače. Osim što su marginalizirane unutar nacionalnih društava, Romkinje su često marginalizirane i unutar romskih zajednica. Zbog drugih egzistencijalnih izazova s kojima se suočavaju Romkinje na Zapadnom Balkanu, problem nepostojanja političkog učešća nedovoljno je naglašen. Rješavanje ovog problema stoga zahtijeva jasnu artikulaciju aspekta višedimenzionalne diskriminacije, kao i intervencije koje bi potaknule promjene i procese jednakog učešća Romkinja u politici, kako zakonodavne tako i u smislu podizanja razine društvene svijesti.

⁷⁰ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u BiH.

⁷¹ Svjetska banka, *Closing the Gender Gaps among Marginalized Roma in the Western Balkan - A Summary of Findings and Policy Recommendations*, Svjetska banka, 2019, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/994401560763568796/text/Closing-the-Gender-Gaps-among-Marginalized-Roma-in-the-Western-Balkans.txt>, (pristupljeno 4. augusta 2020).

% POSTOTAK ŽENA NA POLOŽAJIMA ODLUČIVANJA U PROCESIMA PRISTUPANJA EU

Jednakost žena i muškaraca temeljna je vrijednost Evropske unije (EU), koja datira još iz Rimskog sporazuma 1957. godine. Rodna ravnopravnost bila je sastavni dio integracije u EU od samog početka, pa je stoga sastavni dio uvjeta za pristupanje država kandidatkinja i potencijalnih kandidatkinja sa Zapadnog Balkana.⁷² Evropska unija je 2002. godine donijela Akcijski program za rodnu ravnopravnost s ciljem povećanja učešća žena u politici u zemljama pristupnicama.⁷³ Evropska komisija prati napredak zemalja pristupnica i objavljuje godišnje izvještaje o napretku. Albanija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija kandidatkinje su koje su započele pristupne pregovore,⁷⁴ dok su BiH i Kosovo potencijalne kandidatkinje.⁷⁵

Od potencijalnih kandidatkinja i kandidatkinja zahtijeva se da svoje zakonodavstvo usklade s pravnom stečevinom EU o rodnoj ravnopravnosti i da pitanje roda uključe u sve svoje tokove. Pored predanosti rodnoj ravnopravnosti, proces pristupanja EU na Zapadnom Balkanu trebao bi odražavati istinsko razumijevanje i provedbu rodno osviještene politike, što podrazumijeva: usvajanje ili izmjene relevantnog zakonodavstva, razradu nju, uključujući djelomično proces integracije u EU.

nacionalnih strategija i akcionih planova i uspostavljanje institucionalnih mehanizama za provođenje i praćenje relevantnih politika, a sve unutar rodno senzibiliziranog okvira. U ovom petom izdanju izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu*, Kvinna till Kvinna odlučila je posmatrati jedan element rodno osviještene politike unutar cijelog procesa EU. Ovim se pokazateljem nastoji analizirati u kojoj su mjeri žene na Zapadnom Balkanu uključene u donošenje odluka u pregovorima u okviru procesa pristupanja EU. Nadalje, ovaj pokazatelj daje kvantitativnu i kvalitativnu analizu političkog učešća žena u tijelima ili institucijama zaduženim za provođenje procesa pristupanja EU u svakoj zemlji.

Sve su zemlje Zapadnog Balkana u različitim fazama pregovora, a mjerodavna pregovaračka tijela nisu ujednačena u svih šest zemalja. Budući da u svakoj zemlji postoje različite institucije i da su sve zemlje drugačije strukturirane, uvodne napomene o općoj strukturi su sljedeće:

- **Ministar/ica vanjskih poslova:** zastupa interese države kroz vanjsku saradnju, uključujući djelomično proces integracije u EU.

⁷² V. Lilyanova, *Women in the Western Balkans - Gender Equality in the EU Accession Process*, Evropska parlamentarna služba za istraživanje, 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625139/EPRS_BRI\(2018\)625139_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625139/EPRS_BRI(2018)625139_EN.pdf), (pristupljeno 10. juna 2020), str. 1.

⁷³ Komisija Evropskih zajednica, *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Annual Report on Equal Opportunities for Women and Men in the European Union 2002*, Brisel, Komisija za Evropske zajednice, 2003., [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20030909/COM\(03\)0098_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20030909/COM(03)0098_EN.pdf), (pristupljeno 11. juna 2020).

⁷⁴ Zemlja kandidatkinja je ona koju Vijeće EU, nakon što EU ispita njen zahtjev za članstvo, službeno prizna kao kandidatkinju i dodijeli joj kandidatski status.

⁷⁵ Zemlje/tijela koja imaju jasne šanse da se u budućnosti pridruže EU, ali još uvijek nisu dobile kandidatski status.

- **Ministar/ica ministarstva nadležnog za integraciju u EU:** službeno vladino tijelo direktno uključeno u pregovore o pristupanju EU. U zemljama Zapadnog Balkana ta ministarstva imaju različite organizacijske oblike:
 - Ministarstvo za evropske integracije: Albanija, Srbija.
 - Direkcija za evropske integracije u BiH (koja je preuzela ulogu bivšeg Ministarstva za evropske integracije).
 - Sekretarijat za evropske poslove: Sjeverna Makedonija
 - Agencija za evropske integracije: Kosovo (pri uredu premijera).
 - Kancelarija za evropske integracije u Crnoj Gori.
- **Nacionalni IPA koordinator (IPA):** mehanizam EU za finansiranje. Zemlje potencijalne kandidatkinje i kandidatkinje korisnice su tih sredstava. Svaka zemlja Zapadnog Balkana ima nacionalnog IPA koordinatora.
- **Glavni/a pregovarač/ica:** službeno predstavlja zemlju tokom pristupnih pregovora s EU.

Općenito gledano, navedene položaje pretežno zauzimaju muškarci. Muškarci također čine većinu u pregovaračkim strukturama, kao i među zamjenicima, generalnim sekretarima i odborima unutar državnih parlamenata (gdje su bili dostupni podaci). Publikacije i dostupni podaci u svakoj od ovih zemalja ukazuju da je potrebno puno poboljšanja te da relevantne institucije moraju učiniti mnogo kako bi se osiguralo da žene budu uključene u pristupne pregovore na nacionalnom i

na nivou EU. Sastav pregovaračkih timova među zemljama se razlikuje pa je stoga teško napraviti uporednu regionalnu analizu. Da bi se dokinulo ovo ograničenje u analizi, ovaj će pokazatelj porediti slične institucije i pozicije odlučivanja u svakoj od zemalja na najbolji mogući način, analizirajući broj žena uključenih u te institucije i na tim položajima.

Izveštaji EU za sve zemlje Zapadnog Balkana također odražavaju status rodne ravnopravnosti. Razlike u ovim izvještajima o zemljama su vidljive: negdje su pitanja rodne ravnopravnosti donekle sistemski pokrivena (kao npr. na Kosovu i u Crnoj Gori), negdje se naglašavaju područja gdje je vidljivo poboljšanje (Albanija) ili gdje nedostaje koherentna analiza podataka ili zastupljenost (BiH, Sjeverna Makedonija, Srbija). Rodna jednakost je međusektorsko pitanje koje nije ograničeno samo na procese integracije u EU. Jednakost žena i muškaraca temeljno je načelo EU. Nažalost, nedostatak sveobuhvatne i sistematske rodne analize u izvještajima o napretku zemalja u kombinaciji s nedovoljnom zastupljenošću žena na mjestima uticaja i u pregovaračkim procesima u postupku integracije stvara kontekst u kojem bi se istinski procesi rodne ravnopravnosti mogli svesti na puko zadovoljavanje forme. U nastojanju da to spriječe i osiguraju uključenost žena u sve aspekte integracije u EU, ženske OCD u regiji ulažu napore i energiju kako bi osigurale da žene budu dio procesa integracije u EU i da se u tom procesu njihov glas čuje.

ALBANIJA

U Albaniji, sve pomenute položaje u postupku pregovora o integraciji u EU (ministar vanjskih poslova, ministar za integraciju u EU, nacionalni IPA koordinator i glavni pregovarač) obnašaju muškarci. U sastavu parlamentarne Komisije za evropsku integraciju žene čine 30% (5 od 16 predstavnika/ca), a muškarci 70%.⁷⁶

Prema analizi koju je radila organizacija Kvinna till Kvinna, Izvještaj EK o Albaniji za 2019. godinu obuhvaća položaj žena i daje neke podatke razvrstane po spolu u poglavljima o demokratiji, osnovnim pravima, socijalnoj politici i zapošljavanju. Poglavlje o ravnopravnosti žena i muškaraca znatno je poboljšano u odnosu na 2018. godinu.⁷⁷

Pozdravljamo ovakva poboljšanja u izvještajima o pojedinačnim zemljama jer ona omogućavaju bolje praćenje procesa rodnog osvještavanja.

Albanska mreža za osnaživanje žena (AWEN) snažno je uključena u zagovaranje rodne ravnopravnosti i ženskih ljudskih prava u kontekstu pristupanja EU. Inicijative AWEN-a u tom pogledu uključuju praćenje aktivnosti na važnim instrumentima pristupanja EU, nacionalne kampanje za podizanje svijesti, zagovaračke akcije i radionice s lokalnim organizacijama civilnog društva o rodu i zakonodavstvu EU, i razvoj kapaciteta članica njihove mreže.⁷⁸

“Društvo bez glasa i vizije žena nije manje ženstveno. Ali je manje humano.”

Mary Robinson, visoka komesarka UN-a za ljudska prava⁷⁹

⁷⁶ INSTAT, *Women and Men in Albania 2018*, Tirana, INSTAT, 2018, <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20albania/attachments/publications/2018/06/women%20and%20men%20in%20albania%202018.pdf?la=en&vs=3558>, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 102.

⁷⁷ G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, <https://kvinnatillkvinna.org/2019/10/30/two-steps-forward-one-step-back-2019/>, (pristupljeno 11. juna 2020), str. 9.

⁷⁸ Informacije podijeljene s KTK.

⁷⁹ B. Barlovac, 'Albanian and Serbian Gender Activists Join Efforts for Gender Equality Under the Patronage of UN WOMEN', *Ujedinjene nacije, Srbija*, 2016, <https://serbia.un.org/en/13494-albanian-and-serbian-gender-activists-join-efforts-gender-equality-under-patronage-un-women>, (pristupljeno 21. juna 2020).

BOSNA I HERCEGOVINA

Na vodećim i visokim položajima u institucijama zaduženim za integraciju BiH u EU nema žena. Žene su podzastupljene u gotovo svim tijelima koja čine državni koordinacijski mehanizam.⁸⁰ One čine svega 10% (a muškarci 90%) Kolegija za integraciju u EU, najvišeg tijela Koordinacijskog mehanizma, odgovornog za najvažnije političke odluke u procesu integracije.⁸¹ Nadalje, žene čine 14% ministarskih konferencija (muškarci 86%).⁸² Nizak postotak zastupljenosti žena ukazuje na njihovu isključenost iz političkog dijaloga, što doprinosi daljnjoj diskriminaciji žena.⁸³ U procesu pristupanja EU nastavlja se praksa u kojoj su žene stalno podzastupljene na svim nivoima upravljanja u BiH.⁸⁴ Evropska komisija 2019. godine nije objavila izvještaj za BiH, već samo Mišljenje o zahtjevu BiH za članstvo u EU. Mišljenje se naročito slabo bavi pitanjem rodne ravnopravnosti.⁸⁵ Spol kao osnov za diskriminaciju potpuno je zasjenjen etničkom pripadnošću, zbog čega su žene gotovo potpuno nevidljive i izostavljene iz Mišljenja.⁸⁶

Organizacije civilnog društva u BiH, odnosno organizacije Helsinški parlament građana i Prava za sve, osnovale su Žensku grupu za lobiranje, odnosno Žensku zagovaračku grupu. Ženska grupa za lobiranje, sastavljena od istaknutih feministkinja, političarki i stručnjakinja iz BiH i regije, primarno je odgovorna za pokretanje ključnih pitanja ženskih prava relevantnih za procese pristupanja EU, kako na nivou EU tako i na međunarodnom nivou. Žensku zagovaračku grupu čine ženske OCD iz BiH, koje se zajednički zalažu za veću vidljivost ženskih ljudskih

prava na nacionalnom nivou i među predstavnicima Delegacije EU. Ove grupe nastoje uključiti žene i ženske glasove u cjelokupni proces integracije BiH u EU i pružiti žensku perspektivu o svim pitanjima na različitim nivoima državnih i međunarodnih vlada. Organizacija Prava za sve također prati formiranje i sastav parlamentarnih odbora za EU integracije na svim nivoima i uspostavlja saradnju s članovima Odbora za evropske integracije Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH.⁸⁷ Saradnja između organizacija civilnog društva, uključujući ženske OCD, i odbora koji su odgovorni za pregovarački proces važan je dio pristupanja EU jer stvara most između institucija i civilnog društva i nudi platformu na kojoj se mogu razmatrati pitanja organizacija civilnog društva.

Tokom izvještajnog perioda, u sklopu inicijative "Uključimo žene u promjene", koju podržava EU, uspostavljen je Ženski savjetodavni odbor⁸⁸ s ciljem zagovaranja i savjetovanja o pitanjima vezanim uz rodnu ravnopravnost u politici i svim sferama javnog života, kao dio integracije u EU.⁸⁹ Ženski savjetodavni odbor sastoji se od 10 članica koje su na raspolaganju Delegaciji EU u BiH i Specijalnom predstavniku EU za konsultacije u vezi s rodним pitanjima, a proizišao je kao rezultat provedbe Zajedničkog radnog dokumenta službi – "Rodna jednakost i jačanje položaja žena: vanjskim odnosima EU-a u periodu 2016–2020. do preobrazbe života djevojčica i žena" (također poznat kao GAP II – Gender akcioni plan EU II).⁹⁰

⁸⁰ Mehanizam koordinacije definira institucionalni i operativni sistem i način postizanja koordinacije institucija u BiH na provedbi aktivnosti u vezi s procesom pristupanja EU.

⁸¹ Prava za sve, *How to Ensure Gender Equality through the Process of EU Integration?*, Prava za sve, 2018, http://rightsforall.ba/wp-content/uploads/2018/11/Engleska-verzija-How-to-ensure-gender-equality-through-the-process-of-EU-integration_finalna-verzija.pdf, (pristupljeno 15. juna 2020), str. 4.

⁸² Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u BiH.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ A. Hanušić Bećirović i dr. *Shadow Report for the 3rd Universal Periodic Review on the state of human rights in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevski otvoreni centar, 2019, <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/08/UPR-ENG-final.pdf>, (pristupljeno 15. juna 2020), str. 13.

⁸⁵ G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 11.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u BiH.

⁸⁸ "Uključimo žene u promjene" zajednička je inicijativa Specijalnog predstavnika EU, SIDA-e i Kvinna till Kvinna, pokrenuta u decembru 2017. godine.

⁸⁹ Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini, 'Women's Advisory Board holds its first session in Sarajevo', *Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini*, 2019, <https://europa.ba/?p=63835>, (pristupljeno 20. juna 2020).

⁹⁰ Akcioni plan EU za rodnu jednakost II "Rodna jednakost i jačanje položaja žena: vanjskim odnosima EU u periodu 2016–2020. do preobrazbe života djevojčica i žena."

KOSOVO

Prema dostupnim informacijama za ovaj izvještajni period, sva čelna mjesta u Ministarstvu za evropske integracije obnašaju muškarci: ministar, zamjenik ministra i glavni sekretar. Nacionalni IPA koordinator je muškarac, kao i glavni pregovarač i ministar vanjskih poslova.⁹¹ Država također ima isključivo muški pregovarački tim.

Izvještaji EU o Kosovu ukazuju na kontinuirani pozitivni trend integriranja rodne perspektive kroz različite kriterije i poglavlja, nudeći temeljit prikaz ženskih uloga i izazova s kojima se žene i dalje susreću, koji nadilazi analizu prepreka koje stoje na putu postizanja rodne ravnopravnosti na Kosovu.⁹² Nedostaci koje je EU uočila u kontekstu Kosova su očigledni. Rodni mehanizam nema odgovarajuće uloge u donošenju politika, izostaje učinkovita provedba Zakona o ravnopravnosti spolova, sekundarno zakonodavstvo kojim bi se trebalo institucionalizirati rodno odgovorno budžetiranje još uvijek nije doneseno, a orodnjavanje zakona i politika se još uvijek ne radi sistematski.⁹³

Rod je nedovoljno integriran u više kosovskih zakona, politika i vladinih programa, a nedovoljno je orodnjen i sam proces pristupanja EU. Ženske organizacije civilnog društva ukazuju na sve teži politički kontekst za postizanje rezultata u kontekstu pristupanja EU nakon raspada vlade Kosova i prijevremenih izbora. Nekoliko nacrti zakona i politika za koje se zalaže Mreža kosovskih žena (MŽK) i dalje čekaju odobrenje vlade i/ili parlamenta. Upravo zbog ovog zastoja, tokom ovog izvještajnog perioda izostali su pomoci u nekoliko ključnih područja zagovaranja MŽK-a. MŽK i Kosovski centar za rodne studije (KGSC) aktivno prate i daju doprinos procesu integracije u EU iz ženske perspektive. Te

organizacije (zajednički) daju osvrt iz rodne perspektive kao doprinos Izvještaju o napretku za Kosovo, saraduju s različitim organizacijama i *think tank*-ovima, prate učešće žena u dijalogu između Prištine i Beograda, sudjeluju u nekoliko radnih grupa i daju aktivan doprinos zajedničkim naporima zagovaranja s drugim ženskim OCD-ima.⁹⁴

Politička stagnacija uticala je i na napredak u pristupanju EU i ključni dijalog sa Srbijom, koji je bio obustavljen.⁹⁵ Ipak, u procesu pristupanja EU, civilno društvo općenito, a posebno ženske OCD, igraju aktivnu ulogu u promoviranju agende za rodnu ravnopravnost.⁹⁶ Zbog toga je od ključnog značaja da te organizacije nastave saradnju s relevantnim institucijama, kako bi se osiguralo da su ti procesi kontinuirani i relevantni.

Ured EU/Specijalni predstavnik EU na Kosovu pokrenuo je 2019. niz rasprava pod naslovom *Razgovori o rodnoj ravnopravnosti u EU: Jer mi smo važne*.⁹⁷ Svi zaposlenici EU na Kosovu navodno su prošli obuku o rodnoj ravnopravnosti i internim smjernicama i praktičnim vodičima o programima orodnjavanja, praćenju, provedbi i prikupljanja podataka. Ured EU na Kosovu angažirao je MŽK da im pomogne u izradi prilagođenog Akcionog plana za rodnu ravnopravnost za period 2019–2020. i provedbi Akcionog plana EU za rodnu jednakost II na Kosovu.⁹⁸ Važno je da ženske organizacije civilnog društva budu uključene i konsultirane u političkim i procesima donošenja politika. Također, važno je da institucije u svom svakodnevnom radu i u svojim strukturama provode rodno osjetljive obuke kako bi se ostvarili ciljevi i ispunile preporuke date u brojnim akcionim planovima i izvještajima organizacija civilnog društva.

⁹¹ Pred kraj pisanja ovog izvještaja, Kosovo je formiralo novu vladu koja je na čelo Ministarstva za vanjske poslove postavila ženu (Meliza Haradinaj).

⁹² G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 13.

⁹³ Evropska komisija, *Kosovo* 2019 Report*, Brisel, Evropska komisija, 2019,

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 28.

⁹⁴ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija sa Kosova.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ A. Selmani, *Talking Women – One Year of EU Support to Gender Equality and Women Empowerment in Kosovo*, Europe House, 2020, https://europehouse-kosovo.com/wp-content/uploads/2020/03/EU-Talking-Women_publication_ENG-2-1.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 7.

⁹⁸ Ibid., str. 54.

CRNA GORA

Crna Gora ima najveći broj žena na pozicijama odlučivanja u pregovaračkim i pristupnim procesima i relevantnim institucijama u odnosu na ostale zemlje Zapadnog Balkana. U Crnoj Gori, nekoliko žena je na visokim pozicijama odlučivanja u procesima pristupanja EU, a od pozicija koje smo razmatrali u ovom izvještaju, žena obnaša samo funkciju nacionalnog IPA koordinatora. Ministar evropskih poslova, glavni pregovarač i direktor Ureda za evropske integracije su muškarci. Prema publikacijama iz 2019. godine, pregovaračku strukturu čini prilično veliki i birokratizirani administrativni aparat s 909 članova i članica u različitim radnim grupama iz svih sektora (uključujući vladu, Skupštinu, civilno društvo, akademsku zajednicu, poslovnu zajednicu, sindikate). Rodnom analizom utvrđeno je da žene čine 58% (524), a muškarci 42% (385) tog članstva, a u 15-članoj pregovaračkoj grupi šest je žena i devet muškaraca. Oba prethodna glavna pregovarača bili su muškarci.⁹⁹

Izvještaj EU o Crnoj Gori za 2019. godinu ukazuje na nastavak pozitivnog trenda orodnjavanja diljem različitih sektora.¹⁰⁰ Međutim, rodno osviještena

politika i rodna analiza u procesu donošenja politika, u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, još nisu provedeni.¹⁰¹

Ženske OCD potvrđuju da su zakoni i politike usklađeni s direktivama EU, ali da to gotovo nije imalo nikakav pozitivan uticaj na svakodnevni život žena. Državi nedostaju finansijska sredstva potrebna za njihovu učinkovitu provedbu. Centar za ženska prava u Crnoj Gori jedna je od najaktivnijih ženskih organizacija civilnog društva u procesu pristupanja EU. Organizacija je nastavila jačati dijalog između civilnog društva i Delegacije EU, Evropskog parlamenta, Generalne direkcije Evropske komisije za susjedstvo i pregovore o proširenju, Službe EU za vanjsko djelovanje (EEAS), kao i ostalih ključnih aktera kao što su strane ambasade i domaći donosioci odluka. Ova saradnja između civilnog društva i institucija EU pretočena je u niz preporuka koje je izradila i usvojila Radna grupa za poglavlje 23 (Pravosuđe i osnovna prava), a koje su potom distribuirane svim relevantnim institucijama koje se bave zaštitom žrtava/preživjelih i međunarodnim standardima protiv rodne diskriminacije i nasilja.¹⁰²

⁹⁹ Ibid., str. 6.

¹⁰⁰ G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 15.

¹⁰¹ Evropska komisija, *Montenegro 2019 Report*, Brisel, Evropska komisija, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>, (pristupljeno 12. juna 2020), str. 12.

¹⁰² Ibid.

SJEVERNA MAKEDONIJA

U Sjevernoj Makedoniji, muškarci su na većini visokih položaja odlučivanja u procesu pristupanja EU: glavni pregovarač, nacionalni IPA koordinator i zamjenik premijera za evropske poslove u Sekretarijatu za evropske poslove (SEP). Funkciju IPA koordinatora i zamjenika premijera obnaša isti čovjek. U prethodnoj vladi ista osoba je obnašala sve tri funkcije. Državna sekretarka SEP-e je žena, a u sastavu vijećnika/ca SEP-a žene i muškarci podjednako su zastupljeni. Također, Odbor za evropska pitanja u svom sastavu ima jednak broj žena i muškaraca (7 žena i 7 muškaraca).¹⁰³ Procesi integracije u EU omogućuju zastupnicama da iznose mnogo snažnije argumente za određene zakone koji utiču na ženska prava.¹⁰⁴ Povećano sudjelovanje zastupnica u Sjevernoj Makedoniji pozitivan je rezultat procesa pristupanja EU, ali još mnogo toga treba učiniti da bi se postigla jednaka zastupljenost žena ili ženskih organizacija civilnog društva u svim pregovaračkim dijalozima. U Izvještaju EU o Sjevernoj Makedoniji za 2019. nedostaje koherentna analiza ključnih prepreka postizanju rodne ravnopravnosti kao što su društveni stavovi, diskriminacija na radnom mjestu ili uticaj rodno zasnovanog nasilja.¹⁰⁵

U 2019. godini organizacija civilnog društva Reactor – Istraživanje na djelu (Reactor) bila je aktivna u brojnim zagovaračkim inicijativama s ciljem povećanja učešća žena i vidljivosti ženskih ljudskih prava u dokumentima o pristupanju EU. Rad ove organizacije tokom ovog izvještajnog perioda (koji se naslanjao na godine prethodnog rada) doveo je do vidljivih poboljšanja u smislu integracije rodne

perspektive u procese konsultacija i rodno osjetljivog izvještavanja Delegacije EU u kontekstu izvještaja o napretku zemlje. Organizacije civilnog društva, konkretno Reactor, Udruženje za zdravstveno obrazovanje i istraživanje (HERA) i Nacionalna mreža za zaustavljanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Glas protiv nasilja (Nacionalna mreža), doprinijele su tim procesima svojim radom i direktnim angažmanom s institucijama, umrežavanjem i izgradnjom koalicija sa (ženskim) organizacijama civilnog društva, radom na rodnoj ravnopravnosti i zajedničkim zagovaračkim inicijativama s ostalim organizacijama civilnog društva koje sarađuju s Delegacijom EU, ambasadama država članica EU, agencijama Ujedinjenih nacija (UN), medijima, političkim strankama i javnošću.¹⁰⁶ HERA je Evropskoj komisiji podnijela izvještaj u sjeni o rodnom nejednakostima u Sjevernoj Makedoniji. U skladu s vlastitom strategijom zagovaranja u EU, Nacionalna mreža organizirala je sastanke, davala osvrte i uvide u vezi sa zakonodavstvom, vodila javne rasprave, provodila analize i studije, a sve s ciljem provedbe Istanbulske konvencije u Sjevernoj Makedoniji i sprečavanja nasilja nad ženama i zaštite žena žrtava/preživjelih.¹⁰⁷

Premda je vlada formalno izjavila da je rodna ravnopravnost prioritet, rijetko se izdvajaju finansijska sredstva za nacionalne strateške planove ili akcione planove za unapređenje rodne ravnopravnosti, što ukazuje da nisu poduzeti potrebni koraci da se ovo pitanje zaista učini prioritetom.

¹⁰³ Dokmanovikj, M. et al., *Women's Political Participation in North Macedonia*, Study and Scientific Research Papers, Westminster Foundation for Democracy, 2019, <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/Women-Political-Participation-2019-EN-for-web-.pdf>, (pristupljeno 15. juna 2020), str. 125.

¹⁰⁴ "Kad su takvi zakoni povezani s evropskom agendom i kad su dio reformskog paketa za usklađivanje sa zakonodavstvom EU-a, tada zastupnice mogu imati mnogo jači uticaj". Dokmanovikj, M. et al., *Women's Political Participation in North Macedonia*, Study and Scientific Research Papers, Westminster Foundation for Democracy, 2019, str. 15.

¹⁰⁵ G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 17.

¹⁰⁶ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Sjevernoj Makedoniji.

¹⁰⁷ Ibid.

SRBIJA

Dok je mjesto glavnog¹⁰⁸ pregovarača/glavne pregovaračice trenutno upražnjeno, na položaju ministra vanjskih poslova nalazi se muškarac, a druga dva posmatrana položaja (nacionalni IPA koordinator i ministrica za evropske integracije) zauzimaju žene. Uprkos tome, CEDAW u svojim *Zaključnim zapažanjima o Četvrtom periodičnom izvještaju za Srbiju* ponavlja da su žene ozbiljno podzastupljene na položajima odlučivanja u svim sektorima, uključujući procese pristupanja EU.¹⁰⁹

Izvještaj EU za Srbiju za 2019. daje pregled trenutnih zakonodavnih i institucionalnih dešavanja u pogledu rodne ravnopravnosti, ali mu nedostaju važni odjeljci i podaci o LGBTQI +, presječne analize marginaliziranih zajednica, analiza različitih oblika rodno zasnovanog nasilja, i rodno senzibilizirani pristupi ratovima iz 1990-ih i naporima za izgradnju mira i pomirenja.¹¹⁰

Romski centar za žene i djecu Daje dao je doprinos za Okvir EU za integraciju Roma nakon 2020. godine i aktivno je zagovarao političko i socijalno uključivanje

Romkinja u nacionalne i procese integracije u EU. Autonomni ženski centar i ASTRA – Akcija za borbu protiv trgovine ljudima, u partnerstvu s pet drugih organizacija civilnog društva u "koaliciji prEUgovor", nadzirale su reforme u okviru poglavlja 23 (Pravosuđe i osnovna prava) i poglavlja 24 (Pravda, sloboda i sigurnost) Kopenhaških kriterija. PrEUgovor je 2019. izradio 11 preporuka pripremljenih u okviru Alarm izvještaja,¹¹¹ od kojih su samo tri uzete u obzir u prvoj reviziji Akcionog plana za poglavlje 23. Alarm izvještaj za 2020. ukazuje da od oktobra 2019. do aprila 2020. nije postignuto nikakvo poboljšanje na području anti-diskriminacijske politike, dok se nivo rodne ravnopravnosti i status žena, naročito u spolnoj i reproduktivnoj sferi, pogoršao zbog okretanja ka tradicionalističkoj i patrijarhalnoj državnoj politici.¹¹² Alarm izvještaj (ženskim) organizacijama civilnog društva daje priliku da istaknu neusklađenosti i pozovu državu na odgovornost zbog nedostatka u okviru procesa pristupanja EU, ističući značaj ovog procesa i angažman civilnog društva koje taj proces koristi kao sredstvo praćenja i nadzora.

¹⁰⁸ Pozicija je bila upražnjena do kraja perioda prikupljanja podataka za ovo izdanje izvještaja, 1. juna 2020.

¹⁰⁹ CEDAW, *Zaključna zapažanja o Četvrtom periodičnom izvještaju za Republiku Srbiju*, CEDAW, 2019, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/CEDAW_Concluding_observations.pdf, 2020.

¹¹⁰ G. Pasquinelli, *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 19.

¹¹¹ Nezavisni polugodišnji izvještaj o napretku Srbije u provedbi politika u područjima obuhvaćenim poglavljima 23 i 24 Kopenhaških kriterija za pristupne pregovore s EU. Alarm izvještaji prate u kojoj mjeri odgovorna tijela ispunjavaju svoje obaveze predviđene akcionim planovima za oba poglavlja, kao i druge dopunske inicijative relevantne za vladavinu zakona.

¹¹² J. Pejić Nikić, (ur.), *prEUgovor Alarm: Report on Progress of Serbia in Chapters 23 and 24*, Beograd, Beogradski centar za sigurnosnu politiku, 2020, <http://preugovor.org/Alarm-Reports/1596/Coalition-prEUgovor-Report-on-Progress-of-Serbia.shtml>, (pristupljeno 21. juna 2020), str. 11.

STATISTIČKI PODACI POKAZUJU:

Rodna struktura institucija za integraciju u EU po zemljama:

Položaj	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo	Crna Gora	Sjeverna Makedonija	Srbija
Ministar/ica vanjskih poslova	muškarac	žena	žena ¹¹³	muškarac	muškarac	muškarac
Glavni/a pregovarač/ica	muškarac	-	-	muškarac	muškarac	upražnjeno (bila žena)
Nacionalni IPA koordinator	muškarac	muškarac	žena	žena	muškarac	woman
Ministar/ica ministarstva zaduženog za integraciju u EU	muškarac	muškarac (Direktor)	muškarac	muškarac	muškarac	žena

“Iako ima prvu ženu premijerku, pripadnicu LGBT zajednice i 34% žena u Parlamentu, položaj svih drugih žena u Srbiji nikada nije bio lošiji.”

Vanja Macanović u Uvodnom obraćanju Koalicije ženskih nevladinih organizacija – Tamni oblaci nad Srbijom na 72. zasjedanju Komiteta za uklanjanje diskriminacije nad ženama¹¹⁴

“Donosimo zakone koji su u interesu poboljšanja ženskih prava, što vjerovatno ne bi bilo prioritet da procesi evropskih integracija nisu aktualni.”

Maja Morachanin, zastupnica u parlamentu Sjeverne Makedonije¹¹⁵

¹¹³ Pred kraj pisanja ovog izvještaja, Kosovo je formiralo novu vladu koja je na čelo Ministarstva za vanjske poslove postavila ženu (Meliza Haradinaj).

¹¹⁴ V. Macanović i dr., ‘Statement of Coalition of Women NGOs – Dark Clouds over Serbia’, 2019, <https://tinyurl.com/y55y3kdp>, (pristupljeno 21. juna 2020).

¹¹⁵ Dokmanovikj, M. et al., *Women’s Political Participation in North Macedonia, Study and Scientific Research Papers*, WFD, 2019, str. 143.

Trendovi žena u politici

Ovaj, peti izvještaj o *ženskim pravima na Zapadnom Balkanu* sadrži analizu trendova prema indikatorima Žene u politici i odgovarajućim podindikatorima. U ovom dijelu donosimo pregled trendova u posljednjih pet godina, koristeći prethodna četiri izdanja izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu* kao bazu. Na prvom mjestu, najveći izazov za poboljšanje rodne ravnopravnosti godinama ostaje mentalitet žena i muškaraca, odnosno njihov način razmišljanja o tradicionalnim rodnim ulogama i promjenama tih patrijarhalnih pogleda. Između 2015. i 2020. godine zabilježene su male promjene u statistici, tj. blago povećanje broja žena u tijelima odlučivanja na državnom nivou. Istovremeno,

tokom ovog petogodišnjeg perioda primjećuje se negativan trend vrlo sporog i teškog napretka kad je riječ o učešću žena na lokalnom nivou, odnosno u općinskoj politici zbog čega se neke preporuke iz izvještaja ponavljaju. Poglavlja u nastavku ovog pregleda govore o trendovima koji se tiču:

- efekata primjene sistema rodnih kvota na Zapadnom Balkanu
- broja žena u tijelima odlučivanja

Analiza ovih trendova pomoći će da se rasvijetli stanje napretka (ili njegovog izostanka) u političkom sudjelovanju žena na Zapadnom Balkanu u posljednjih pet godina.

Da li bi bilo žena u politici da nije kvota? Efekti primjene sistema rodnih kvota na Zapadnom Balkanu

Sve zemlje Zapadnog Balkana imaju uspostavljene rodne kvote kao mehanizam koji osigurava ravnopravniju zastupljenost spolova u državnim parlamentima. Kvote variraju od 30% (Albanija, Kosovo, Crna Gora) do 40% (BiH, Sjeverna Makedonija, Srbija), za parlamentarne izbore i zastupljenost u vladi.¹¹⁶ Utvrđeni postoci predstavljaju minimalnu propisanu zastupljenost (najmanje propisani postotak slabije zastupljenog spola). Međutim, gotovo nijedna država Zapadnog Balkana nije ispunila zahtjeve kvota – uprkos kvotama, žene se i dalje suočavaju s izazovima u političkoj zastupljenosti.¹¹⁷

Tokom posmatranog perioda (2016–2020) bilo je mnogo nedosljednosti i zloupotreba sistema kvota – od toga da su izabrane kandidatkinje zamjenjivane svojim stranačkim kolegama,¹¹⁸ da su kvote samo djelomično primjenjivane (naprimjer, samo na određene nivoe vlasti, odnosno određene

položaje),¹¹⁹ do toga da su kvote predstavljane kao “mjesta spasa” za žene i da su glasači odvracani da glasaju za žene (da ne “bacaju glasove”),¹²⁰ te da su kvote interpretirane kao maksimalna, a ne minimalna propisana zastupljenost (kao što je to bio slučaj na kosovskim izborima 2019. godine). Direktno nepoštivanje kvota ili njihovo “suptilno” potiskivanje počinje već unutar političkih stranaka, a nastavlja se kroz izborni proces i provedbu izbornih rezultata. Političke stranke i dalje koriste kvote kao glavni ili jedini alat za napredovanje žena u politici, umjesto da ženama nude prostor i resurse i da ih dodatno jačaju i strateški pomažu u razvoju njihove političke karijere.¹²¹ Ostaje pitanje – zašto kvote nisu postavljene na 50%, što bi bio jedini postotak koji uistinu predstavlja rodnu ravnopravnost? Kako kvote nisu utvrđene na 50%, imena kandidatkinja mogu biti znatno potisnuta na listama političke stranke, čime će se kvota samo formalno ispoštovati, u minimalnom opsegu i simbolično. Na takav način stranke i dalje favoriziraju kandidate i ulažu u njihovu promociju i kampanje, što dovodi do činjenice da se jaz u zastupljenosti žena i muškaraca na listi dodatno povećava u izbornim rezultatima.¹²²

¹¹⁶ Kosovo ima drugačiju vrstu kvote za izborne liste koja se naziva “rezervirana mjesta”: na kandidatskoj listi svakog političkog subjekta mora biti najmanje 30% muškaraca, odnosno najmanje 30% žena, s po jednim kandidatom ili jednom kandidatkinjom u svakoj grupi od troje kandidata/kinja, računajući od prve osobe na listi.

¹¹⁷ S. Tadić i dr., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2016.,

<http://hcabl.org/wp-content/uploads/2019/04/Womens-Rights-in-Western-Balkans-Indicators-Kvinna-till-Kvinna-2016.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020), str. 3.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ L. Gačanica et al *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019,

<https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2019/11/Womens-rights-in-Western-Balkans.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020), str. 3.

¹²⁰ S. Tadić i dr., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna 2016., str. 4.

¹²¹ Ibid., str. 13.

¹²² A. Hanušić, Bećirović i dr., *Shadow Report for the 3rd Universal Periodic Review on the State of Human Rights in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevski otvoreni centar, 2019, str. 12-13.

Provedba sistema kvota posebno je slaba na lokalnom nivou (lokalni izbori).¹²³ U većini zemalja Zapadnog Balkana ne postoji rodna kvota za manje zastupljeni spol na vijećničkom nivou.¹²⁴ Na općinskom nivou, žene se uglavnom biraju na niže položaje u svojim lokalnim samoupravama, dok muškarci drže najmoćnije položaje.¹²⁵ Tokom posmatranog perioda to je bilo najuočljivije u Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu.

U BiH je potrebno donijeti izmjene i dopune svih relevantnih zakona kako bi se osigurala dvostruka garancija minimalne zastupljenosti manje zastupljenog spola od 40%, kao i izmjene i dopune Izbornog zakona BiH kojima bi se uvela rodna kvota od 50% za stranačke izborne liste, s dodatnom obavezom naizmjeničnog popisivanja (jedan muškarac – jedna žena) na svim izbornim listama.¹²⁶

Ipak, u prethodna četiri izvještajna perioda, vidljivi napredak žena u tijelima odlučivanja na državnom nivou, kao što je to slučaj u Sjevernoj Makedoniji, pripisuje se upravo sistemu kvota. Izmjenama izbornog zakona kojima je uvedena kvota od najmanje 40% manje zastupljenog spola u kombinaciji sa tzv. sistemom sendviča (engl. *sandwich system*) kojim se manje zastupljeni spol pozicionira na (najmanje) treće mjesto na svim kandidatskim listama te obavezom da se izabrane žene mijenjaju drugim kandidatkinjama značajno je povećan pristup žena izabranim pozicijama.¹²⁷ Tokom posmatranog perioda, postotak žena u albanskom parlamentu povećan je s približno 17% u 2013. na 23% u 2015. godini. Od 2017. godine nadalje Albanija ima jednak broj žena i muškaraca (50:50%) na ministarskim pozicijama. To je uglavnom rezultat rodne kvote, bolje opće informiranosti i dosljednog zagovaranja ženskih organizacija civilnog društva.¹²⁸

U Srbiji je zakonsko propisivanje kvota i strogih pravila rangiranja i drastičnih sankcija (diskvalifikacija liste u slučaju nepoštivanja) rezultiralo povećanim brojem izabranih žena u državni parlament u odnosu na prethodne sazive parlamenta.¹²⁹ U Crnoj Gori se učešće žena u politici povećalo nakon uvođenja kvote u izbornu zakonodavstvo 2011. godine, koje je dodatno izmijenjeno i dopunjeno 2014. godine. Međutim, stopa učešća žena u politici i dalje je niska, a žene su posebno podzastupljene u izvršnoj vlasti.¹³⁰

Tokom ovog izvještajnog perioda zabilježeni su neki pozitivni primjeri. Politička koalicija u Sjevernoj Makedoniji podržala je kvotu od 50% za svoje izborne liste, a parlament Srbije usvojio je novu minimalnu kvotu od 40% za manje zastupljeni spol za izborne liste za parlamentarne i lokalne izbore.

Uprkos mnogim izazovima u provedbi, rodne kvote su i dalje važan alat za rodnu ravnotežu u političkoj zastupljenosti na Zapadnom Balkanu i prevladavanje duboko ukorijenjenih društvenih normi koje stoje na putu jednakoj političkoj zastupljenosti žena.

“Nijedna žena koja zauzima poziciju ne želi biti žena-kvota i biti tu samo zato što je žena. Akcenat je na tome da žene imaju kompetencije, znanje i da hoće da odlučuju o svom životu i o životu države i grada u kojem žive.”

Nada Drobnjak, predsjednica parlamentarnog Odbora za rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori¹³¹

¹²³ S izuzetkom Kosova. Pogledati fusnotu 115.

¹²⁴ S. Tadić i dr., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2018., <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/11/WRWB2018.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020), str. 7.

¹²⁵ Ibid., str. 9.

¹²⁶ A. Hanušić, Bećirović i dr., *Shadow Report for the 3rd Universal Periodic Review on the State of Human Rights in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevski otvoreni centar, 2019, str. 12-13.

¹²⁷ WFD, *Women's Political Participation in North Macedonia, Study and Scientific Research Papers*, Skopje, WFD, 2019, <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/Women-Political-Participation-2019-EN-for-web-.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).

¹²⁸ S. Tadić et al., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna Foundation, 2016, str. 3.

¹²⁹ Ibid., str. 6.

¹³⁰ O. Komar, *Gender Equality Index Montenegro – 2019*, UNDP, 2020, str. 29.

¹³¹ Ž. Vučinić, 'Žene polako idu ka vrhu', *Vijesti*, 29. juna 2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/391699/zene-polako-idu-ka-vrhu>, (pristupljeno 19. juna 2020).

Gdje su žene u politici? Broj žena u tijelima odlučivanja

Podaci iz prethodnih izdanja izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu* za period 2016–2020. ukazuju na trendove povećanja broja žena na mjestima odlučivanja u regiji. Regija je još uvijek daleko od dostizanja, odnosno ostvarivanja rodne jednakosti u bilo kojem aspektu društvenih ili političkih struktura, međutim, valja naglasiti napredak koji je u tom smislu postignut. Proces promjene na Zapadnom Balkanu je spor i popraćen nužnim promjenama percepcije i stavova prema ženama u (još uvijek izrazito patrijarhalnim) društvima Zapadnog Balkana.

Premda, općenito gledano, broj žena u politici raste, ako gledamo članstvo u političkim strankama i kandidatkinje na izbornim listama, broj izabranih žena i onih na mjestima odlučivanja znatno je manji. To je naročito vidljivo na općinskom nivou.

Postotak parlamentarnih zastupnica u državnim parlamentima u periodu 2016–2020. pokazuje da se brojke nisu značajno promijenile. Procenti za Albaniju, BiH i Crnu Goru kreću se između 20% i 30%, dok je taj procent na Kosovu, u Sjevernoj Makedoniji i Srbiji između 30% i 38%. Najveći porast postotnih bodova zabilježen je u Albaniji s porastom od devet postotnih bodova u 2017. godini i Sjevernoj Makedoniji s pet postotnih bodova od 2016. do 2020. godine. Također, valja napomenuti da je procenat žena na tim pozicijama u Sjevernoj Makedoniji 40%.

Postotak ministrica u periodu 2016–2020. ukazuje na najveću promjenu kad je riječ o pozicijama odlučivanja na državnom i lokalnom nivou. Albanija od 2017. ima jednak omjer muškaraca i žena na ministarskim položajima. Na Kosovu je 2016. godine bilo svega 5% ministrica, dok je ovaj procent u 2020. dostigao 20%. Sjeverna Makedonija postigla je godišnji rast zastupljenosti ministrica s 10% u 2016. na 25% u 2020. godini. U BiH i Crnoj Gori procenti također rastu, ali znatno manje i sporije. S druge strane, u Srbiji je *status quo* s blagom tendencijom pada s 21% na 19% žena na ministarskim pozicijama tokom perioda 2016–2020. godine. Prosjek EU u pogledu žena na ministarskim pozicijama je 28%.

Podaci o političkom sudjelovanju **žena na općinskom nivou i dalje su poražavajući. Broj žena na (grado)načelničkim pozicijama u periodu 2016–2020.** odražava surovu stvarnost ženskog političkog učešća na nivoima koji bi trebali biti ulazna mjesta njihovog političkog djelovanja. Na Kosovu, nijedna od 38 općina nije imala ženu na poziciji (grado)načelnice od 2018. godine. BiH ima samo 4% (grado)načelnica, dok Sjeverna Makedonija i Srbija imaju 7%, a Crna Gora 8%, što znači da muškarci drže više od 90% (grado)načelničkih pozicija u sve četiri zemlje. Ove su četiri zemlje tokom godina bilježile manji rast udjela žena, od približno dva postotna boda. Albanija ima najveći postotak (grado)načelnica s 15%, što je porast za jedan postotni bod u odnosu na 2016. godinu. Premda je regionalni lider u tom pogledu, prevedeno u brojke, Albanija ima samo devet žena na (grado)načelničkim pozicijama od ukupno 61, muškarci i dalje zauzimaju 85% ovih položaja. Kad je riječ o **pozicijama općinskih vijećnica u periodu 2016–2020**, žene su značajno zastupljenije, ali su i dalje daleko od postizanja rodne ravnopravnosti. Broj vijećnica je stabilan, a najveći je u Albaniji (35%), Sjevernoj Makedoniji (32%, porast od 2% u posljednje četiri godine) i Srbiji (31% i polako raste tokom godina). Kosovo trenutno ima 35% vijećnica, što je za četiri posto manje u odnosu na 2019. odnosno prethodni izvještajni period. U Crnoj Gori je trenutno 30% žena na pozicijama vijećnica, što je za dva postotna boda više nego u 2018. godini, ali također i značajan pad od dva postotna boda u odnosu na 2016. godinu. Tokom posmatranog perioda, BiH je zabilježila rast od dva postotna boda, iako je stvarni broj vijećnica i dalje vrlo nizak: samo 587 žena od ukupno 3.278 vijećničkih mjesta.

Izuzev Atifete Jahjaga, koja je bila prva žena predsjednica Kosova od 2011. do aprila 2016, svi ostali šefovi država Zapadnog Balkana u periodu 2016–2020. bili su muškarci. Na nivou nacionalnih parlamenata, samo Srbija ima ženu na poziciji premijerke državne vlade. Nijedna od šest država Zapadnog Balkana nema ženu na poziciji predsjednice regionalne skupštine. Romkinje i žene iz drugih etničkih manjinskih grupa sistematski su isključene iz političkog učešća, iz tijela odlučivanja, u svim zemljama Zapadnog Balkana.

“Aktivizam u političkim strankama je važan jer potiče i žene i muškarce u političkim strankama da se bore za svoja prava.”

Ismeta Dervoz, bivša zastupnica parlamenta BiH i dugogodišnja aktivistkinja

Šta treba učiniti? Trendovi u preporukama 2016–2020.

Sudjelovanje žena u politici glavna je tema ženskih OCD-a i njihovih zagovaračkih inicijativa u svim zemljama Zapadnog Balkana. Premda se pokazatelji zastupljenosti mogu kvantificirati i izmjeriti, uticaji i promjene ove statistike, kao i faktori koji sprečavaju žene da postignu jednakost u procesima odlučivanja i donošenja politika često se ne mogu kvantificirati, odnosno kvalitativni su i mjerljivi samo indirektno. Što se tiče ženskog sudjelovanja i pristupa politici, upravo ovi nemjerljivi faktori zahtijevaju najviše posmatranja, najdetajnije analize i ozbiljnog razmatranja uz analizu kvantitativnih podataka. Uzroci rodne nejednakosti, uključujući nisko političko učešće, korijene vuku iz patrijarhalnih stavova, društvenih normi i stereotipnih predodžbi o ulogama žena u društvu. Međutim, pored promjene društvene svijesti, promjene se moraju dogoditi i na nivou zakonodavstva kroz provedbu mjera afirmativne akcije koje nadilaze kvote i obuhvataju mrežu različitih aktera na svim nivoima vlasti. U izdanjima izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu* od 2016. do 2020. date su preporuke u tom pogledu, u skladu s nalazima, na godišnjoj osnovi. Ispunjenje, odnosno neispunjenje preporuka može se pratiti po njihovom ponavljanju, što ukazuje na ograničen napredak u tom smislu tokom izvještajnih perioda.

Za mnoga pitanja za koja je utvrđeno da zahtijevaju promjene kroz dugoročne i kratkoročne akcije, planiranje, provedbu i poboljšanja nije primijećen napredak u realizaciji preporuka za period 2016–2020. To se naročito odnosi na provedbu zakona (rodne kvote, antidiskriminacijski standardi), uvođenje novina na lokalnom nivou političkog učešća i promjenu paradigmi u postupanju političkih stranaka sa članicama i kandidatkinjama. Druga pitanja koja se stalno ponavljaju su slabiji pristup sredstvima političkih stranaka za žene, slabija vidljivost u medijima tokom kampanje, prepreke u pogledu podizanja svijesti o važnosti ženskog sudjelovanja te osporavanje dominantnog narativa u društvima Zapadnog Balkana i stvaranje pozitivne slike o političarkama i političkim lidericama. Kao što je već rečeno, položaj žena na političkoj sceni ne može se poboljšati samo kroz zakonodavstvo ili jednokratne kampanje. Promoviranje rodne ravnopravnosti mora biti kontinuirano i ustrajno na svim nivoima: u društvu, političkim strankama, lokalnim i državnim vlastima. Rodno odgovorne politike u budžetu, odnosno budžetima se ne realiziraju. Važno je napomenuti da je eliminacija stereotipa i duboko ugrađenih patrijarhalnih društvenih normi presudna, što je i preporuka koju naglašava CEDAW¹³² za sve zemlje Zapadnog Balkana.

¹³² U Zaključnim preporukama CEDAW izvještaja za sve zemlje, osim za Kosovo.

”

“Mediji su prepuni seksističkih i mizoginih izjava, koje također dolaze od visokih državnih dužnosnika, univerzitetskih profesora, vjerskih lidera i drugih javnih osoba, i prolaze bez gotovo ikakvih posljedica.”

Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar¹³³

”

“Svaki zakon koji dođe na skupštinu treba posmatrati kroz rodnu prizmu. Vidjet ćete nas kako razgovaramo i borimo se za rodnu ravnopravnost, bez obzira o kojoj se temi raspravlja u skupštini i vladi.”

Vjosa Osmani, predsjedavajuća skupštine Kosova¹³⁴

¹³³ T. Ignjatović, 'Gde su danas prava žena u Srbiji', *Danas*, 10. decembar 2019, <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/gde-su-danas-prava-zena-u-srbiji/>, (pristupljeno 21. juna 2020).

¹³⁴ N. Đorđević, 'Women Make their Mark in Kosovo's New Government', *Eвропа u nastajanju*, 9. marta 2020, <https://emerging-europe.com/news/women-make-their-mark-in-kosovos-new-government/>, (pristupljeno 21. juna 2020).

Preporuke*

Postotak žena u politici i/ili na visokim položajima odlučivanja

UKRATKO:

Žene nisu postigle politički paritet u velikoj većini parlamenata i vlada na Zapadnom Balkanu. Pitanja rodne ravnopravnosti i dalje su marginalizirana unutar političkog diskursa, a političarke su metom diskriminacije, uznemiravanja i nasilja kako javnosti tako i pripadnika vlastitih i opozicionih stranaka.

U ROKU OD GODINU DANA:

Reformom zakona mogle bi se nametnuti sankcije za nepoštivanje postojećih zahtjeva za kvotama, u parlamentima bi se mogli uspostaviti mehanizmi za podnošenje pritužbi i besplatnu pravnu pomoć za borbu protiv nasilja, diskriminacije i uznemiravanja s kojima se suočavaju političarke.

Vlade:

- Usvojiti kvote kako bi se osigurala minimalna zastupljenost manje zastupljenog spola od 40% u parlamentima, na pozicijama u izvršnoj vlasti i u državnoj službi (npr. za sva državna imenovanja) (primjeri: Češka Republika, Francuska).
- Usvojiti kvote kako bi se osigurala minimalna zastupljenost od 40% na stranačkim listama, zahtijevajući da se kandidati i kandidatkinje na listama stranaka navode naizmjenično po spolu kako bi se spriječila praksa da se žene stavljaju na dno liste, tamo gdje se to događa (npr. žena, muškarac, žena itd.).
- Izmijeniti i dopuniti postojeće zakone u dijelu koji se odnosi na kvote na stranačkim listama tako da se uvedu sankcije za nepoštivanje, uključujući zadržavanje državnih sredstava (primjer: Belgija).
- Uspostaviti žalbeni mehanizam u parlamentu za postupanje u slučaju diskriminacije, uznemiravanja i nasilja nad ženama u politici, koji bi pružao potrebne usluge podrške i koji bi ih prepoznao kao kategoriju koja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, te prikupljao podatke o toj pojavi (primjer: Španija).
- Propisati/donijeti zakonske propise kojim će se od emitera zahtijevati da osiguraju besplatan medijski prostor za kandidatkinje i partije koje nominiraju najviše kandidatkinja i koje podržavaju žene u njihovim izbornim kampanjama.

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- U izvještaje EK o napretku zemalja uključiti jasna mjerila o većem učešću žena u državnim parlamentima, na pozicijama u izvršnoj vlasti i u državnoj službi.
- Podržati ženske parlamentarne mreže ili ženske parlamentarne forume, tamo gdje postoje, u izradi posebnih programa zagovaranja o rodnom pitanjima.
- Podržati obuku novinara o rodno osjetljivom medijskom izvještavanju o izborima.
- Podržati saradnju između ženskih organizacija civilnog društva i regulatornih tijela u cilju praćenja medijskog izvještavanja iz rodne perspektive.
- Uključiti višedimenzionalnu perspektivu u sve programe usmjerene na pružanje podrške ženskom političkom sudjelovanju.

* S obzirom na različitu situaciju u svakoj zemlji, preporuke su generalizirane i primjenjive na većinu zemalja Zapadnog Balkana za svaku preporučenu mjeru.

Postotak žena u lokalnoj politici (gradonačelnice, lokalne/općinske vijećnice)

UKRATKO:

Politička zastupljenost žena na pozicijama (grado)načelnica i lokalnih/općinskih nivoa vlasti izuzetno je niska, što zahtijeva zakonom propisane obavezne kvote na stranačkim listama, odnosno za nominacije i imenovanja na pozicije izvršne vlasti.

U ROKU OD GODINU DANA:

Treba izmijeniti i dopuniti domaće zakone i propise kako bi se osigurala minimalna zastupljenost od 40%, tamo gdje takve odredbe ne postoje, kao i generalne lokalne kampanje za podizanje svijesti javnosti o trenutnoj rodnoj pristranosti na izborima.

Vlade:

- Izmijeniti zakonodavstvo o kvotama kako bi se povećanjem kvote za manje zastupljeni spol na 40% osigurao paritet među kandidatima/kinjama.
- Izmijeniti zakonodavstvo o kvotama tako da se zahtijeva naizmjenično navođenje kandidata i kandidatkinja na listama po spolu za liste za (grado)načelnike/ce i općinska vijeća.
- Izmijeniti zakonodavstvo kako bi se nametnule sankcije strankama koje ne poštuju zahtjeve kvota.
- Uspostaviti mehanizam za pritužbe unutar lokalnih općinskih vijeća u vezi s diskriminacijom, uznemiravanjem i nasiljem nad ženama u politici.
- Osigurati roditeljski, odnosno skrbnički dopust za političke predstavnike (primjer: Švedska).
- Sudjelovati u kampanjama na lokalnom nivou za podizanje svijesti o rodnoj pristranosti u politici.

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- U izvještaje EK o napretku zemalja uključiti jasna mjerila o većem učešću žena na pozicijama (grado)načelnica i vijećnica u lokalnim i općinskim vijećima.
- Podržati učešće organizacija civilnog društva, uključujući ženske organizacije, kao nositeljica odgovornosti u procesima konsultacija o budžetu i donošenju politika na lokalnom nivou.
- Podržati ženske OCD u provođenju široke kampanje za podizanje svijesti na lokalnom nivou u cilju rješavanja rodne diskriminacije u političkom odlučivanju.
- Podržati obuku novinara i novinarki o rodno osjetljivom medijskom izvještavanju na lokalnim izborima.
- Uključiti višedimenzionalnu perspektivu u sve programe usmjerene na pružanje podrške ženskom političkom sudjelovanju.

Bibliografija

- Agency for Gender Equality, 'Press Release – The Law on Gender Equality Shall be Adhered to in Terms of Equal Representation of 50% during the 6 October 2019 Parliamentary Elections', *Agency for Gender Equality*, 4. septembar 2019, https://abgj.rks-gov.net/en/lajmi_single/739, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- Barlovac, B., 'Albanian and Serbian Gender Activists Join Efforts for Gender Equality Under the Patronage of UN WOMEN', *United Nations Serbia*, 2016, <https://serbia.un.org/en/13494-albanian-and-serbian-gender-activists-join-efforts-gender-equality-under-patronage-un-women>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Bashevaska, M., *Gender Equality index North Macedonia 2019: Measuring Gender Equality*, 2019, Skopje: UNDP- UN Women, 2019, https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/gender_equality_index_macedonia_eng.pdf, (pristupljeno 15. juna 2020).
- Boričić, M. i Jelić, A., 'Nedovoljno žena iz manjinskih naroda u politici i odlučivanju: tvrda odbrana "muškog posla"', *Vijesti*, 31. januar 2020, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/419786/nedovoljno-zena-iz-manjinskih-naroda-u-politici-i-odlucivanju-tvrda-odbrana-muskog-posla>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Ceciarini, S., *Women in Politics Local and European Trends*, The Council of European Municipalities and Regions (CEMR), 2019, https://ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CEMR_Study_Women_in_politics_EN.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Commission of the European Communities, *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Annual Report on Equal Opportunities for Women and Men in the European Union*, Commission for European Communities, 2003, [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20030909/COM\(03\)0098_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20030909/COM(03)0098_EN.pdf), (pristupljeno 11. juna 2020).
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), *Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of Bosnia and Herzegovina*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), 2019, https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/11/CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf, (pristupljeno 1. juna 2020).
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), 2019, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/SRB/CO/4&Lang=En, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Cvetanoska, Lj. and Elbasani, A., 'Kosovo: Corruption, Electoral Funding and Political Participation of Women', *OBC Transeuropa*, 2020, <https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Kosovo/Kosovo-corruption-electoral-funding-and-political-participation-of-women-202255>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, 'Women's Advisory Board holds its first session in Sarajevo', *Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina*, 2019, <https://europa.ba/?p=63835>, (pristupljeno 20. juna 2020).
- Dokmanovikj, M. et al., *Women's Political Participation in North Macedonia, Study and Scientific Research Papers*, Westminster Foundation for Democracy, 2019, <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2020/02/Women-Political-Participation-2019-EN-for-web-.pdf>, (pristupljeno 15. juna 2020).
- Đorđević, N., 'Women Make their Mark in Kosovo's New Government', *Emerging Europe*, 9. mart 2020, <https://emerging-europe.com/news/women-make-their-mark-in-kosovos-new-government/>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- EU Election Observation Mission in Kosovo, *Kosovo 2019: Final Report – Early Legislative Elections, 6 October 2019*, EU Election Observation Mission in Kosovo, 2019, http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/1e4f1465-9cdd-4565-a837-a0487b092e51/Kosovo_early-legislative-elections_6-October-2019_final-report.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020).
- European Commission, *Kosovo* 2019 Report*, Brussels, European Commission, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- European Commission, *Montenegro 2019 Report*, Brussels, European Commission, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>, (pristupljeno 12. juna 2020).
- European Institute for Gender Equality, *Gender Statistics Database* [web-stranica], <https://eige.europa.eu/lt/gender-statistics/dgs/browse/wmidm>, (pristupljeno 10. aprila 2020).
- Zajednički radni dokument službi – "Rodna jednakost i jačanje položaja žena: vanjskim odnosima EU u periodu 2016-2020. do preobrazbe života djevojčica i žena."

- Gaćanica, L. et al., *Women's Rights in Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2019, <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2019/11/Womens-rights-in-Western-Balkans.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).
- Government of Republic of Kosovo, *Kosovo Program for Gender Equality 2020-2024*, Government of Republic of Kosovo, 2020, <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/AGE%20Kosovo%20Program%20for%20Gender%20Equality%202020-2024.pdf>, (pristupljeno 23. septembra 2020).
- Halili, D, 'Women's Political Empowerment Meets its Limit', *Kosovo 2.0*, 14. februar 2020, <https://kosovotwopointzero.com/en/womens-political-empowerment-meets-its-limit/>, (pristupljeno 11. juna 2020).
- Hanušić Bećirović, A. et al., *Shadow Report for the 3rd Universal Periodic Review on the State of human rights in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo Open Centre, 2019, <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/08/UPR-ENG-final.pdf>, (pristupljeno 15. juna 2020).
- Hasanbegović, D. et al., *Orange Report 5: Report on the State of the Human Rights of Women in Bosnia and Herzegovina for the period 2016-2019*, Sarajevo, Sarajevo Open Centre, 2019, https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/12/Orange-report-2016-2019_ENG_web.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020).
- Helsinki Citizens' Assembly Banjaluka. *Assessing Gender Sensitivity of Entity and State Parliament*, Banja Luka, Helsinki Citizens' Assembly Banjaluka, 2020, <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/07/Assessing-Gender-Sensitivity-of-Entity-and-State-Parliament-1.pdf>, (pristupljeno 11. septembra 2020).
- Ignjatović, T., 'Gde su danas prava žena u Srbiji', *Danas*, 10. decembar 2019, <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/gde-su-danas-prava-zena-u-srbiji/>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- INSTAT, *Women and Men in Albania 2018*, Tirana, INSTAT, 2018, <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20albania/attachments/publications/2018/06/women%20and%20men%20in%20albania%202018.pdf?la=en&vs=3558>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Interparlamentarna unija, *Albanija: Parliament* [web-stranica], https://data.ipu.org/content/albania?chamber_id=13313, (pristupljeno 10. aprila 2020).
- Inter-Parliamentary Union, *North Macedonia: Assembly of the Republic* [web-stranica], https://data.ipu.org/content/north-macedonia?chamber_id=13391, (pristupljeno 10. aprila 2020).
- Inter-Parliamentary Union 'Serbia Steps up Efforts for Gender Parity', *Inter-Parliamentary Union*, 2020, <https://www.ipu.org/news/news-in-brief/2020-02/serbia-steps-up-efforts-gender-parity>, (pristupljeno 11. juna 2020).
- 'Izbori 2020, Žene i politika u Srbiji: "Mnogo ljudi mi je reklo da mi tako nešto nije trebalo u životu"', *BBC News*, 11. juna 2020, <https://www.021.rs/story/BBC/245671/Izbori-2020-zene-i-politika-u-Srbiji-Mnogo-ljudi-mi-je-reklo-da-mi-tako-nesto-nije-trebalo-u-zivotu.html>, (pristupljeno 11. juna 2020).
- Janković, A., Čvorić Gubelić, M., 'Kvote su uvele žene u politički život, ali ne i na funkcije', *Blic*, 31. decembar 2019, <https://www.blic.rs/vesti/politika/samo-dve-partije-u-srbiji-imaju-predsednice-kvot-su-uvele-zene-u-politicki-zivot-ali/58gdnyg>, (pristupljeno 12. juna 2020).
- 'Jelena Jovanović - Prva Romkinja u Skupštini AP Vojvodine', *Radio-Televizija Vojvodine*, 23. maj 2018, https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/jelena-jovanovic-prva-romkinja-u-skupstini-ap-vojvodine_920566.html, (pristupljeno 12. juna 2020).
- Kadia, B. and Prifti, R., *The Cost of Politics in Albania*, Westminster Foundation for Democracy, 2019, https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/09/Costs-of-Politics-in-Albania_Final.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020).
- Kadribašić, A. et al., *Baseline Study on Barriers to Political Participation of Women in Bosnia and Herzegovina*, United Nations Development Programme Bosnia and Herzegovina, 2019, https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/democratic_governance/polazna-studija-o-barijerama-politikom-ueu-ena-u-bosni-i-hercego.html, (pristupljeno 12. juna 2020).
- Komar, O., *Gender Equality Index Montenegro – 2019*, United Nation Development Programme, 2020, https://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/library/womens_empowerment/GEI2019.html, (pristupljeno 12. juna 2020).
- Lilyanova, V., *Women in the Western Balkans - Gender Equality in the EU Accession Process*, European Parliamentary Research Service, 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625139/EPRS_BRI\(2018\)625139_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625139/EPRS_BRI(2018)625139_EN.pdf), (pristupljeno 10. juna 2020).
- Macanović, V. et al., 'Statement of Coalition of Women NGOs – Dark Clouds over Serbia', 2019, <https://tinyurl.com/y55y3kdp>, (pristupljeno 21. juna 2020).
- Marusic, S. J., 'North Macedonia Ruling Alliance Pushes Gender Equality in Elections', *BIRN*, 16. mart 2020, <https://balkaninsight.com/2020/03/16/north-macedonia-ruling-alliance-pushes-gender-equality-in-elections/>, (pristupljeno 10. juna 2020).

Ministry of Health and Social Protection and Institute of Statistics of the Republic of Albania, *Gender Equality Index for the Republic of Albania 2020*, Tirana, Ministry of Health and Social Protection and Institute of Statistics of the Republic of Albania, 2020, http://www.instat.gov.al/media/6661/gender_equality_index_for_the_republic_of_albania_2020.pdf, (pristupljeno 10. juna 2020).

Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Republic of Albania: Local Elections 30 June 2019 - ODIHR Election Observation Mission Final Report*, Warsaw, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/1/f/429230_0.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).

Ombudsperson Institution, 'Ombudsperson's Statement Related to Equal Gender Representation in the Process of Early Parliamentary Elections 2019', *Ombudsperson Institution of the Republic of Kosovo*, 5. septembar 2019, <https://www.oik-rks.org/en/2019/09/05/ombudspersons-statement-related-to-equal-gender-representation-in-the-process-of-early-parliamentary-elections-2019/>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

Organisation for Security and Co-operation in Europe, *OSCE-led Survey on Violence against Women: Montenegro*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/424985_1.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).

Pasquinelli, G., *Two Steps Forward, One Step Back - Gender Analysis of 2019 EC Country Reports for the Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2019, <https://kvinnatillkvinna.org/2019/10/30/two-steps-forward-one-step-back-2019/>, (pristupljeno 11. juna 2020).

Pejić Nikić, J. (ed), *preUgovor Alarm: Report on Progress of Serbia in Chapters 23 and 24*, Beograd, Belgrade Centre for Security Policy, 2020, <http://preugovor.org/Alarm-Reports/1596/Coalition-preUgovor-Report-on-Progress-of-Serbia.shtml>, (pristupljeno 21. juna 2020).

'Ponavljjanje izbora na 234 biračka mesta u Srbiji', *Radio Slobodna Evropa*, 26. juna 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30691628.html>, (pristupljeno 20. juna 2020).

Prava Za Sve, *How to Ensure Gender Equality through the Process of EU Integration?*, Prava Za Sve, 2018, http://rightsforall.ba/wp-content/uploads/2018/11/Engleska-verzija-How-to-ensure-gender-equality-through-the-process-of-EU-integration_finalna-verzija.pdf, (pristupljeno 15. juna 2020).

Selmani, A., *Talking Women - One Year of EU Support to Gender Equality and Women Empowerment in Kosovo*, Europe House, 2020, https://europehouse-kosovo.com/wp-content/uploads/2020/03/EU-Talking-Women_publication_ENG-2-1.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).

Tadić, S. et al., *Women's Rights in Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2016, <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2019/04/Womens-Rights-in-Western-Balkans-Indicators-Kvinna-till-Kvinna-2016.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).

Tadić, S. et al., *Women's Rights in Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2018, <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/11/WRWB2018.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).

Tadić S. et al., *Women's Rights in Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2018, <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/11/WRWB2018.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).

The World Bank, *Closing the Gender Gaps among Marginalized Roma in the Western Balkan - A Summary of Findings and Policy Recommendations*, The World Bank, 2019, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/994401560763568796/text/Closing-the-Gender-Gaps-among-Marginalized-Roma-in-the-Western-Balkans.txt>, (pristupljeno 4. augusta 2020).

Program Ujedinjenih nacija za razvoj Bosne i Hercegovine, Projekt Žene na izborima [web-stranica], https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/sustainable-development/WomenInElections.html, (pristupljeno 10. juna 2020).

Vučinić, Ž. 'Žene polako idu ka vrhu', *Vijesti*, 29. juni 2019, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/391699/zene-polako-idu-ka-vrhu>, (pristupljeno 19. juna 2020).

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Rodno zasnovano nasilje i dalje je raširen problem u šest zemalja Zapadnog Balkana. Brojni su izazovi u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Postoji zakonodavstvo koje je u velikoj mjeri usklađeno s međunarodnim pravom, ali postoji i potreba za širenjem njegovog obuhvata kada se radi o rodno zasnovanom nasilju, tako da ne obuhvata samo nasilje u porodici, jer ono nije jedini oblik rodno zasnovanog nasilja, nego tek jedan od brojnih oblika orodnjenog nasilja.

U ovom poglavlju se razmatra provedba ključnih aspekata *Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*¹³⁵ (tzv. Istanbulska konvencija). Konvencija se fokusira na obaveze država da osiguraju skloništa i besplatne telefonske linije za pomoć žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja (Istanbulska konvencija, članovi 23 i 24), kao i kažnjavanje i odgovarajuće mjere za počiniocce rodno zasnovanog nasilja (član 49), da prikupljaju razvrstane podatke u pravilnim vremenskim razmacima o svim slučajevima rodno zasnovanog nasilja (član 11), te da izdvajaju odgovarajuća finansijska sredstva za adekvatnu provedbu integriranih politika, mjera i programa za sprečavanje i borbu protiv svih oblika nasilja (član 8). Posebna pažnja se posvećuje obavezi provedbe Konvencije na osnovu principa ravnopravnosti i nediskriminacije (član 4), u odnosu na Romkinje i žene s različitim nivoima sposobnosti.

Uprkos zahtjevu iz člana 11 Istanbulske konvencije, podaci o slučajevima rodno zasnovanog nasilja i dalje su uglavnom nedostupni širom regije. Baze podataka koje su od značaja za domaće zakonodavstvo ne koriste se na djelotvoran način i stoga predstavljaju veliki izazov za praćenje slučajeva nasilja u porodici i procjenu prikladnosti institucionalnog odgovora. S obzirom na nedostatak javnih informacija o rodno zasnovanom nasilju/nasilju u porodici, s namjerom da procijeni u kojoj mjeri vlade na Zapadnom Balkanu primjenjuju odredbe Istanbulske konvencije, Kvinna till Kvinna je ove godine ponovo iskoristila pravo pristupa javnim informacijama podnoseći zahtjeve za slobodan

pristup informacijama u svakoj zemlji, na osnovu odgovarajućih zakona. Navedeni zahtjevi su standardizirani, a zatražene su informacije o izdvojenim iznosima za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, u skladu s obavezama iz člana 8¹³⁶ Istanbulske konvencije. Odgovori vlada zemalja Zapadnog Balkana su se razlikovali u pogledu dostavljenih informacija, a većina je bila djelimična i ograničena na neke sektore. Informacije prikupljene putem odgovora na zahtjeve za podacima pokazale su da vlade nedovoljno razumiju svoje obaveze u pogledu sprečavanja i zaštite od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici. Uložile su ograničene napore na uvođenju finansijskih sistema koji prikazuju njihovu opću finansijsku opredijeljenost u tom smislu.

Opredijeljenost i kapaciteti zemalja Zapadnog Balkana za primjenu njihovog zakonodavstva i ispunjavanje obaveza koje proizlaze iz Istanbulske konvencije i dalje su ograničeni. Izdvajanje sredstava za provedbu zakonodavstva, strategija i politika koje se bave pitanjem rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici neadekvatno je u cijeloj regiji. Dokazi o izdvajanju sredstava su rascjepkani. Sprečavanje i zaštita od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici i dalje su predmet međunarodne donatorske podrške.¹³⁷ Usluge žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici kao što su skloništa, telefonske linije za pomoć, besplatna pravna pomoć, zdravstvena zaštita i ekonomska podrška na direktnom su udaru zbog nedovoljnog finansiranja.

Kosovo je jedina zemlja u regiji koja nije potpisnica Istanbulske konvencije zbog svog političkog statusa koji utiče na njeno članstvo u Vijeću Evrope. Međutim, odluka Ustavnog suda iz 2019. godine kojom se potvrđuje zakonitost predloženog ustavnog amandmana o usvajanju Istanbulske konvencije na Skupštini Kosova utrla je put njenoj ratifikaciji.¹³⁸ Ipak, činjenica da Kosovo nije priznato kao država potpisnica dovest će do nedostataka u praćenju provedbe ove Konvencije.

¹³⁵ Vijeće Evrope, *Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Istanbul, Vijeće Evrope, 2011, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e>, (pristupljeno 21. septembra 2020).

¹³⁹ U članu 8 Istanbulske konvencije države potpisnice se pozivaju da izdvoje odgovarajuće finansijske i ljudske resurse za propisnu primjenu integriranih politika, mjera i programa za sprečavanje i borbu protiv svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući i one koje provode nevladine organizacije i civilno društvo.

Vijeće Evrope, *Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Istanbul, Vijeće Evrope, 2011.

¹³⁷ N. Farnsworth et al., *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020.

¹³⁸ Ustavni sud Republike Kosovo, *Presuda o predstavci Predsjednika Skupštine Republike Kosovo (2009)*, predmet br. K0162/18, Priština, Ustavni sud Republike Kosovo, 2019, https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2019/02/ko_162_18_agj_ang.pdf, (pristupljeno 9. maja 2020).

Broj incidenata rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici znatno se povećao od početka pandemije oboljenja COVID-19. To je dovelo do povećanog broja prijavljenih slučajeva, kao i drastičnog povećanja broja poziva na telefonske linije za pomoć koje vode ženske organizacije civilnog društva (OCD).¹³⁹ U međuvremenu, zbog zatvaranja

(“lockdown“) i mjera koje su vlade poduzele, žrtvama/preživjelima je otežano prijavljivanje slučajeva rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici i dobivanje adekvatne zaštite i drugih usluga. Tek će se vidjeti ukupne posljedice pandemije u odnosu na rodno zasnovano nasilje.

BROJ FUNKCIONALNIH SKLONIŠTA I SOS TELEFONSKIH LINIJA ZA POMOĆ

Odredbama članova 23 i 24 Istanbulske konvencije državama se nalaže da poduzmu potrebne zakonodavne i praktične mjere kako bi osigurale siguran i dovoljan smještaj, uključujući osnivanje odgovarajućih skloništa, pružanje državne podrške i uspostavljanje i održavanje dostupnih besplatnih telefonskih linija za pomoć žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja. U ovom dijelu su date informacije o tome u kojoj su mjeri zemlje Zapadnog Balkana ispunile svoje obaveze u pogledu

dostupnosti skloništa i telefonskih linija za pomoć kao bitnih mjera za rješavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja. Također se procjenjuje njihov napredak u odnosu na prethodne godine.

Podaci pokazuju da se broj funkcionalnih skloništa i telefonskih linija za pomoć u državama nije značajno promijenio tokom ovog izvještajnog perioda.

ALBANIJA

U Albaniji funkcionira devet skloništa za žene – četiri za žrtve/preživjele trgovine ljudima, a pet za žrtve nasilja u porodici.¹⁴⁰ Dva skloništa su pod rukovodstvom vlade, dok ženske OCD vode preostalih sedam.¹⁴¹ Samo tri skloništa su dugoročna ili reintegracijska.¹⁴² Finansiranje skloništa koja vode ženske OCD neznatno je unaprijeđeno tokom proteklih godina, iako se još uvijek suočavaju s izazovima zbog neadekvatnog finansiranja.¹⁴³

Većina skloništa se nalazi u velikim gradovima, zbog čega je otežan pristup za žrtve/preživjele iz udaljenih ili ruralnih područja.¹⁴⁴ Pristup žrtava/preživjelih uslugama skloništa dodatno ometa činjenica da su dužne dostaviti notarski ovjeren primjerak zaštitnih naloga, upućivanja od policije, socijalnih radnika ili medicinskih vještačenja da bi bile primljene u sklonište.¹⁴⁵ U nedostatku hitnih skloništa, općine često koriste objekte koji nisu opremljeni za rad na slučajevima nasilja u porodici, kao što su bolnice, gerijatrijski centri, studentski domovi itd.¹⁴⁶ To je trajan problem koji država još uvijek nije počela rješavati.

¹³⁹ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Srbiji.

¹⁴⁰ Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Albania*, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/434849?download=true>, (pristupljeno 21. maja 2020), str. 15.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Albaniji.

¹⁴³ L. Gačanica et al., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, <https://kvinna.tillkvinna.org/wp-content/uploads/2019/11/Womens-rights-in-Western-Balkans.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020), str. 40.

¹⁴⁴ M. Llubani, *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Albania*, Evropski ženski lobi, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-albania_report_web.pdf, (pristupljeno 21. maja 2020), str. 11.

¹⁴⁵ The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, *Stakeholders Report for the United Nations Universal Periodical Review*, Minneapolis, The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, 2019, https://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/albania_report.pdf, (pristupljeno 21. maja 2020), str. 7.

¹⁴⁶ M. Llubani, *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Albania*, Evropski ženski lobi, 2019, str. 11.

Žrtve/preživjele i dalje uglavnom ne znaju za Nacionalni krizni centar za žrtve seksualnog nasilja "Lilium" koji je osnovala Vlada Albanije krajem 2018. godine. Jedan izvještaj o istraživanju je pokazao da je samo 28% intervjuiranih ispitanika/ca koji/e rade u oblasti rodno zasnovanog nasilja (uključujući, između ostalog: policiju, socijalne radnike/ce, ženske OCD, bolnice) znalo za postojanje ovog centra.¹⁴⁷ Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite (MZSZ) očekuje od lokalnih bolnica i zdravstvenih radnika da djeluju kao saradnici u prijavljivanju slučajeva seksualnog nasilja policiji.¹⁴⁸ Budući da "Lilium" pruža neposrednu podršku i djeluje kao referentni centar, žrtvama/preživjelim koje im se obrate za usluge dugoročnija pomoć se obično pruža putem drugih skloništa za žrtve nasilja u porodici.

Albanija ima nacionalnu telefonsku liniju za pomoć koja pruža besplatne usluge 24 sata dnevno, a vodi je OCD uz ograničenu podršku vlade.¹⁴⁹ Lokalne telefonske linije za pomoć koje vode OCD funkcioniraju tokom radnog vremena uz naplatu redovnih naknada operatera.¹⁵⁰ Ovo je ozbiljna prepreka za žrtve/preživjele u ruralnim područjima ili izvan gradskih centara, ili osobe s niskim prihodima koje ne mogu izdvojiti dovoljno sredstava (a da se to ne odrazi na porodični budžet) za troškove komunikacije sa lokalnim linijama za pomoć. Sve telefonske linije za pomoć dostupne su na albanskom, ali ne i na jezicima manjina.

BOSNA I HERCEGOVINA

Postoji osam ženskih organizacija civilnog društva koje vode skloništa/sigurne kuće za žene u Bosni i Hercegovini (BiH): pet u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH), sa sjedištem u Sarajevu, Zenici, Tuzli, Bihaću i Mostaru. U Republici Srpskoj postoje ukupno tri koje se nalaze u Banjoj Luci, Modriči i Bijeljini.¹⁵¹ One osiguravaju 174 kreveta od 353 koja bi bila obavezna u skladu sa standardima Istanbulske konvencije, a na osnovu broja stanovništva u BiH prema podacima posljednjeg popisa. Ograničeni kapaciteti skloništa ponekad dovode do neadekvatnih usluga za žrtve/preživjele nasilja u porodici, a pristup je naročito otežan za migrantkinje/žene izbjeglice, pripadnice etničkih manjina i žene s različitim sposobnostima.¹⁵²

Finansiranje skloništa je regulirano entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, iako je u FBiH potrebno donijeti odgovarajuće sekundarno zakonodavstvo da bi se osigurala potpuna provedba zakona.¹⁵³ Vlade FBiH i Republike Srpske zakonski su

dužne finansirati 70% operativnih troškova sigurnih kuća, a preostalih 30% troškova pokriva kanton/općina žrtve/preživjele.¹⁵⁴ Postoje različite prakse u pogledu podrške iz javnog budžeta za operativne troškove skloništa u Republici Srpskoj i FBiH. Zbog toga ženske OCD i dalje zavise od međunarodnih donatora u pružanju specijaliziranih usluga i pomoći ženama žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja.

Finansijske teškoće utiču na skloništa, a ponekad dovode do nedovoljne psihološke i ekonomske podrške žrtvama/preživjelim. Individualno savjetovanje i grupe za podršku i dalje su ograničene samo na neka skloništa.¹⁵⁵ Ne postoje specijalizirane usluge za žrtve/preživjele seksualnog nasilja koje nalaže Istanbulska konvencija, a u državi ne postoje ni krizni, kao ni centri za savjetovanje posebno namijenjeni žrtvama/preživjelim silovanja i seksualnog nasilja.¹⁵⁶

¹⁴⁷ Women Against Violence European Network, *Mapping of Sexual Violence Services in the Western Balkans and Turkey*, Vienna, Women Against Violence European Network, 2019, https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf, (accesses 4 August 2020), p. 7.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, *Stakeholders Report for the United Nations Universal Periodical Review*, Minneapolis, The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, 2019, p. 7.

¹⁵⁰ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Albania*, OSCE, 2019, p. 15.

¹⁵¹ Information shared with Kvinna till Kvinna by a partner organisation in BiH.

¹⁵² OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina*, OSCE, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/423470?download=true> (accessed 23 May 2020).

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina*, OSCE, 2019, p. 15.

BiH ima dvije dostupne SOS linije za pomoć žrtvama/preživjelim nasilja – jedna funkcionira u FBiH, a druga u Republici Srpskoj. Skloništa vode linije za pomoć u oba entiteta, a entitetski gender centri se brinu za njihovo održavanje.¹⁵⁷ Linije za pomoć su besplatne i otvorene 24 sata dnevno, sedam dana u sedmici.¹⁵⁸ Međutim, žene su i dalje slabo upoznate s postojanjem SOS linija za pomoć. Podaci iz istraživanja koje je provela Organizacija za

sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) tokom izvještajnog perioda pokazuju da je samo 56% žena u FBiH i 49% žena u Republici Srpskoj čulo za linije za pomoć u svom entitetu, ali nisu bile sigurne da li su usluge besplatne, zbog čega su odustajale od njihovog korištenja.¹⁵⁹ Nedostupnost informacija o raspoloživim linijama za pomoć i dalje predstavlja prepreku za žrtve/preživjele kojima su takve usluge potrebne.

KOSOVO

Na Kosovu trenutno postoji devet skloništa za žrtve/preživjele nasilja u porodici, jedno za djecu i jedno za žrtve/preživjele trgovine ljudima.¹⁶⁰ Sva skloništa vode organizacije civilnog društva, a djelimično ih finansira Ministarstvo rada i socijalne zaštite (MRSZ), a povremeno i općine u kojima su smještene. Skloništa za žrtve nasilja u porodici nalaze se u mjestima Đakovica, Ferizaj, Priština, Peja, Gnjilan, Prizren, Južna Mitrovica i Novo Brdo, a jedno novo je otvoreno na Sjevernom Kosovu.¹⁶¹ Država vodi i Privremeni sigurnosni program za žrtve trgovine ljudima. Privremeno državno karantensko sklonište uspostavili su Agencija za ravnopravnost spolova (ARS), Ministarstvo pravde i Ministarstvo zdravstva dok je trajao *lockdown* zbog pandemije COVID-19.¹⁶² Korišteno je za smještaj žrtava/preživjelih nasilja u porodici prije nego što budu primljene u postojeća skloništa, kako bi se spriječilo širenje koronavirusa među osobljem i korisnicama.¹⁶³

Skloništa za žrtve nasilja u porodici nude smještaj do šest mjeseci, ali se to može produžiti u dogovoru s MRSZ-om. Skloništa pomažu žrtvama/preživjelim u procesima oporavka i reintegracije. Osoblje ima dozvolu za rad od MRSZ-a, a iako nude kvalificirane usluge žrtvama/preživjelima, zarađuju tek minimalnu plaću.

Pošto zavise od institucionalnog finansiranja, ženske OCD koje vode skloništa neprestano se bore s finansijskim teškoćama, a ponekad su pod rizikom od potpunog zatvaranja.¹⁶⁴ Skloništa su 2019. godine bila u ozbiljnoj finansijskoj krizi zbog nedostatka posebne linije u budžetu MRSZ-a za skloništa i neprestanih odlaganja u finansiranju. Potaknuta zagovaračkim aktivnostima ženskih OCD-a predvođenih Mrežom žena Kosova (KWN), Skupština Kosova je osigurala finansiranje za skloništa za žrtve nasilja u porodici putem posebnog amandmana na Zakon o budžetu iz 2019. godine. Ipak, skloništa nisu dobila nikakvu podršku za prve mjesec te godine. Ministarstvo je objavilo zakašnjeli poziv za finansiranje za 2020. godinu, što je dovelo do još jednog prekida u finansiranju skloništa.¹⁶⁵ Finansijski, a time i operativni jazovi u ovom i prethodnom izvještajnom periodu izazivaju ozbiljnu zabrinutost i imaju ogroman uticaj na žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja. Tokom 2019. godine, Institucija ombudsmana je izvijestila da je 111 žena žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici bilo smješteno u skloništu u Prištini, 105 u skloništu u Đakovici, a 47 u skloništu u Ferizaju. U periodu između januara i jula 2020. godine, ženske organizacije civilnog društva su izvijestile da je ukupno 218 žena i djece bilo smješteno u skloništima u Đakovici, Peji, Prizrenu, Ferizaju, Gnjilanu, Prištini, Mitrovici.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Halilović, M., *Analysis of the Cost of Domestic Violence: Estimating the Cost of Multi-Sectoral Response at the Local Level in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo, UN Women, 2019, <https://tinyurl.com/y2yys6nw>, (pristupljeno 23. septembra 2020), str. 53.

¹⁵⁹ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina*, OSCE, 2019, str. 55.

¹⁶⁰ Ministarstvo pravde Republike Kosovo, *Public Information Calling the Victims of Domestic Violence to Report their Cases Providing the Contacts of the Shelters and Police* [web-stranica], <https://md.rks-gov.net/page.aspx?id=1,15,2208>, (pristupljeno 12. maja 2020).

¹⁶¹ Sklonište je prvenstveno namijenjeno osobama sa srbijanskim državljanstvom. Pod rukovodstvom je države kroz saradnju između tri općine.

¹⁶² UN Women za Evropu i Centralnu Aziju, *Temporary Shelters set up to Quarantine Safely Domestic Violence Survivors in Kosovo*, *UN Women Europe and Central Asia*, 2020, <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2020/5/temporary-shelters-set-up-to-quarantine-safely-domestic-violence-survivors>, (pristupljeno 12. maja 2020).

¹⁶³ E. Travers, 'Reports of Domestic Violence Increase in 2020', *Prishtina Insight*, 13. maj 2020,

<https://prishtinainsight.com/reports-of-domestic-violence-increase-in-2020/>, (pristupljeno 4. augusta 2020).

¹⁶⁴ Mreža žena Kosova, 'Letër shqetësuese nga Strehimoret e Kosovës për Koordinatorin Nacional', Priština, Kosovo Women's Network, 2019, <https://womensnetwork.org/sq/leter-shqetesuese-nga-strehimoret-e-kosoves-per-koordinatorin-nacional/>, (pristupljeno 12. maja 2020).

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Institucija ombudsmana Republike Kosovo, *Raporti Vjetor 2019 (Godišnji izvještaj za 2019)*, Priština, Institucija ombudsmana Republike Kosovo, 2020, <https://www.oik-rks.org/2020/04/02/raporti-vjetor-2019/>, (pristupljeno 9. maja 2020).

¹⁶⁷ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije na Kosovu.

Postojeći pravni okvir ne dodjeljuje institucijama adekvatne odgovornosti za skloništa za žrtve nasilja u porodici. Odgovornosti prema socijalnim službama dijele općine i MRSZ.¹⁶⁸ Općinski organi su isključivo odgovorni za upravljanje socijalnim službama,¹⁶⁹ dok je Ministarstvo i dalje odgovorno za uspostavu i nadzor nad takvim službama.¹⁷⁰ U ovakvom ustroju, ograničeno finansiranje narušava ugovorno angažiranje usluga skloništa za žrtve/preživjele nasilja u porodici koje se pružaju kroz licencirane ženske OCD.¹⁷¹ Osim toga, na njihovu finansijsku održivost utiče nedovoljno finansiranje i neodgovarajuće upravljanje sredstvima iz Ministarstva. Odgovarajući nadzor koji vrši Odjeljenje za socijalnu zaštitu je nedovoljan. I dalje nedostaju programi reintegracije, socijalni smještaj i opcije za osiguravanje ekonomske nezavisnosti.¹⁷² U nastavku ovog poglavlja detaljnije se govori o ostalim finansijskim izazovima (vidi: "Izdvajanje sredstava za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja").

U Nacionalnoj strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i odgovarajućem Nacionalnom akcionom planu (NAP) za period 2016–2020. prepoznata je odgovornost pružanja usluga zaštite najugroženijim grupama. Međutim, to se nije ostvarilo u praksi. Iako se u Nacionalnoj strategiji spominje potreba za njim, još uvijek ne postoji sklonište za LGBTQI+ osobe i one se šalju u Tiranu. Žene različitog etničkog porijekla i različitih sposobnosti, rodni identiteta i seksualnosti (npr. lezbejke, biseksualne žene) imaju otežan pristup skloništim i drugim socijalnim službama.¹⁷³ To nije u skladu sa zahtjevima

Istanbulke konvencije i zahtijeva posebnu pažnju da bi se osiguralo da usluge budu jednako dostupne svim žrtvama/preživjelim.

Policija Kosova ima opću 24-satnu hitnu policijsku liniju koja se može koristiti za odgovor na pozive vezane za nasilje u porodici; odgovor trebaju pružati obučene jedinice za istrage slučajeva nasilja u porodici sastavljene od žena i muškaraca. Međutim, u praksi navodno na pozive često odgovaraju drugi službenici sa neadekvatnom obukom, znanjem i kvalifikacijama zbog rasporeda rada i osoblja. Zbog toga se procedure prijavljivanja nekad ne provode, kasne ili se ne shvataju ozbiljno, a istraživanje pokazuje da policijski službenici često ne daju prioritet slučajevima rodno zasnovanog nasilja, ometajući tako pristup žena pravdi.¹⁷⁴ Ured za pomoć žrtvama i zastupanje (VAAO) vodi 24-satnu besplatnu liniju za pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, pružajući informacije o postojećim relevantnim uslugama i mehanizmima.¹⁷⁵ Međutim, zastupnici/e žrtava iz VAAO-a sada moraju odgovarati i na druge slučajeve, što može opteretiti njihove ograničene ljudske resurse. Iako VAAO posjeduje odgovarajuću ekspertizu za odgovor na slučajeve rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, nedostaju im neophodni ljudski resursi da bi pokrili cijelu zemlju. Njihove su usluge na srpskom, romskom, turskom i bosanskom jeziku i dalje uglavnom nedostupne zbog manjka zaposlenika kojima su to maternji jezici ili koji ih tečno govore.¹⁷⁶ Skloništa pružaju i usluge podrške putem telefona, a većina nudi usluge na albanskom i srpskom jeziku.

¹⁶⁸ OOSCE, Misija na Kosovu, *Shelters for the Victims of Domestic Violence in Kosovo*, Priština, OSCE, 2019, https://www.osce.org/files/Report%20on%20Shelters%20for%20victims%20of%20domestic%20violence%20in%20Kosovo_eng.pdf, (pristupljeno 23. septembra 2020), str. 7.

¹⁶⁹ Zakon br. 03/L- 040 o lokalnoj samoupravi, član 17(1), 2008, Republika Kosovo.

¹⁷⁰ Zakon br. 02/L-17 o socijalnim i porodičnim službama, član 3(3), 2001, Republika Kosovo.

¹⁷¹ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Kosovo*, OSCE, 2019,

<https://www.osce.org/mission-in-kosovo/439781?download=true>, (pristupljeno 12. maja 2020), str. 28.

¹⁷² Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije na Kosovu.

¹⁷³ Ibid., str. 10.

¹⁷⁴ Mreža žena Kosova, *Kosovo Gender Analysis, Kosovo Women's Network, 2018*,

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/womens-network.pdf>, (pristupljeno 10. septembra 2020), str. 1.

¹⁷⁵ Ibid., str. 27.

¹⁷⁶ S. Gavric, *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Kosovo*, European Women's Lobby, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-kosovo_report_web.pdf, (pristupljeno 13. maja 2020), str. 11.

CRNA GORA

Crna Gora ima šest skloništa kojima upravljaju organizacije civilnog društva, od čega su četiri namijenjena žrtvama/preživjelim nasilja u porodici, jedno žrtvama/preživjelima trgovine ljudima, a jedno za LGBTQI+ žrtve/preživjele nasilja.¹⁷⁷ Crna Gora još uvijek ne ispunjava zahtjeve Istanbulske konvencije koji se odnose na smještaj u skloništim. Skloništa dobivaju ograničena javna sredstva i uglavnom zavise od međunarodnih donatora. Neravnomjerno su raspoređena širom zemlje, uglavnom blizu velikih gradova, ostavljajući znatan dio zemlje bez pristupa skloništim. Zbog toga je žrtvama/preživjelim teško obratiti se službama koje se nalaze daleko od njihovih domova. Dostupnost skloništa i pomoćnih službi i dalje predstavlja problem za pripadnice različitih manjinskih etničkih zajednica, naročito Romkinje i žrtve/preživjele s različitim nivoima sposobnosti.¹⁷⁸

Ograničeni kapaciteti postojećih skloništa odražavaju se i na kvalitet i kvantitet njihovih usluga žrtvama/preživjelim. Većina ženskih OCD-a koje vode skloništa pruža pravnu pomoć, medicinsko i psihosocijalno savjetovanje žrtvama/preživjelim.¹⁷⁹ Ipak, da bi žene mogle živjeti nezavisno od počinitelaca koji su u većini slučajeva njihovi partneri, potrebna im je dugoročna podrška u osiguravanju smještaja i zaposlenja.¹⁸⁰ Ženskim organizacijama civilnog društva je potrebno više finansijskih sredstava da bi

mogle pružati takve dodatne usluge, ali je finansiranje iz državnih institucija izuzetno ograničeno (vidi podindikator "Izdvajanje sredstava za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja" u ovom izvještaju). Ženske OCD imaju slične bojazni oko izdavanja dozvola i drugih ograničenja s kojima se suočavaju i OCD koje pružaju specijalizirane usluge.¹⁸¹

Crna Gora nije ostvarila nikakav napredak na provedbi člana 25 Istanbulske konvencije koji zahtijeva pružanje usluga žrtvama/preživjelim silovanja i seksualnog napada. Krizni centri za žrtve silovanja ili referentni centri za seksualno nasilje i dalje nisu dostupni. Zabrinjavajuće je to što su žene navele da posjeduju ograničene informacije i znanje o postojećim skloništim i njihovim uslugama. To je prisutnije među ženama koje žive u ruralnim područjima, starijim i nezaposlenim ženama.¹⁸²

Postoji jedna nacionalna SOS linija za pomoć u Nikšiću koju vodi ženska OCD, a djelimično je finansiraju Ministarstvo rada i socijalne politike i međunarodni donatori. Ona nudi besplatne 24-satne usluge na crnogorskom, albanskom i engleskom jeziku.¹⁸³ Uz nacionalnu liniju za pomoć, postoji još pet lokalnih linija za pomoć Crnoj Gori koje pružaju podršku žrtvama/preživjelim nasilja u porodici, a koje vode ženske OCD.¹⁸⁴

¹⁷⁷ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Montenegro*, OSCE, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/424985?download=true>, (pristupljeno 12. maja 2020), str. 16.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Crnoj Gori.

¹⁸² OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Montenegro*, OSCE, 2019, str. 16.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ekspertna grupa za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Montenegro*, Ekspertna grupa za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), 2018, <https://rm.coe.int/grevio-report-montenegro/16808e5614UNDP>, (pristupljeno 23. septembra 2020), str. 36.

SJEVERNA MAKEDONIJA

Od decembra 2019. godine, Sjeverna Makedonija je povećala broj specijaliziranih službi za žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici na 11: osam skloništa i tri krizna centra. Od navedenih 11, tri vode ženske OCD, a ostale Ministarstvo rada i socijalne politike (MRSP) putem centara za socijalnu zaštitu. Ipak, povećanje broja službi nije praćeno i većom finansijskom održivošću, te zbog njihovih ograničenih kapaciteta potrebe žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici ostaju neispunjene. Ženske OCD su izrazile zabrinutost za kvalitet usluga koje pružaju državna skloništa i krizni centri, sumnjajući u kvalifikacije i znanje osoblja angažiranog da pruži adekvatnu podršku žrtvama/preživjelim.¹⁸⁵

Kao što je uobičajeno u cijeloj regiji, većina skloništa nalazi se u nekoliko većih gradova, izvan dosega žena iz udaljenih područja.¹⁸⁶ Osim toga, žene su i dalje nedovoljno upoznate s postojanjem službi za podršku; nedavno istraživanje OSCE-a pokazuje da žene iz ruralnih područja vjeruju da im nisu dostupne nikakve službe za podršku, dok one iz urbanih područja znaju za skloništa iako neke vjeruju da ona pružaju kratkoročnu podršku koja je dostupna isključivo tokom dana.¹⁸⁷ Ispitanici/e su izrazili/e sumnju u sigurnost žrtava/preživjelih, budući da su lokacije skloništa javno poznate.¹⁸⁸

Postoje tri referentna centra za žrtve silovanja i seksualnog nasilja u okviru ginekološko-akušerskih klinika u Skoplju, Tetovu i Kumanovu, kojima upravlja

Ministarstvo zdravstva.¹⁸⁹ Oni žrtvama/preživjelim pružaju medicinsku skrb i prikupljaju forenzičke dokaze kad žele prijaviti slučaj policiji. Dobrovoljno prijavljivanje slučajeva od strane žrtava/preživjelih rezultat je neusklađenosti standardnih operativnih procedura referentnih centara i internih policijskih protokola i protokola krivičnog postupka.¹⁹⁰ Broj žena koje su posjetile centre od njihovog osnivanja 2018. godine i dalje je veoma mali i pokazuje da se za njihove usluge nedovoljno zna. To je razlog za zabrinutost jer rodno zasnovano nasilje i dalje predstavlja problem u cijeloj zemlji, a žrtve/preživjele ne znaju kakve su im mogućnosti na raspolaganju.

Sjeverna Makedonija ima tri nacionalne SOS linije za pomoć koje pružaju besplatne usluge žrtvama/preživjelim nasilja u porodici. Osim toga, postoji jedna zasebna linija za pomoć namijenjena žrtvama/preživjelim trgovine ljudima. Linije za pomoć vode ženske OCD iako je i dalje nepoznato da li rade u punom kapacitetu, kako je navedeno u prethodnom izdanju izvještaja Fondacije Kvinna till Kvinna. Istraživačice nisu uspjele dobiti potvrdu o njihovim kapacitetima ni za ovaj izvještajni period. Jedna linija za pomoć pruža ograničene usluge na albanskom jeziku, bez dostupnih usluga na drugim jezicima manjinskih zajednica poput romskog ili turskog. Službe nisu potpuno senzibilizirane, niti potpuno dostupne žrtvama/preživjelim sa različitim sposobnostima.¹⁹¹

¹⁸⁵ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Sjevernoj Makedoniji.

¹⁸⁶ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in North Macedonia*, OSCE, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/419264?download=true>, (pristupljeno 27. maja 2020).

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid., str. 67.

¹⁸⁹ Evropska mreža žena protiv nasilja, *Mapping of Sexual Violence Services in the Western Balkans and Turkey*, Beč, Evropska mreža žena protiv nasilja, 2019.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in North Macedonia*, OSCE, 2019, str. 15.

SRBIJA

U Srbiji postoji petnaest skloništa, od kojih je devet namijenjeno ženama i djeci žrtvama/preživjelim nasilja u porodici, a tri žrtvama/preživjelim trgovine ljudima, uključujući nedavno otvoreno državno sklonište.¹⁹² Skloništa vode ili centri za socijalni rad uz državno finansiranje ili ženske OCD uz finansijsku podršku domaćih i međunarodnih donatora. Iako se broj skloništa povećao u odnosu na prošlu godinu, prema Istanbulskoj konvenciji je i dalje neadekvatan za potrebe na nacionalnom nivou.

Obim i kvalitet usluga koje se nude u skloništimajima kojima upravljaju centri za socijalni rad je ograničen zbog manjka finansijskih sredstava i zaposlenika.¹⁹³ Zbog toga su neka skloništa prisiljena da preko noći zaključavaju svoje korisnice do početka naredne smjene.¹⁹⁴ Ovo ograničenje mobilnosti korisnica skloništa izaziva zabrinutost, te bi bilo neophodno povećati finansiranje i broj zaposlenih kako se ova praksa ne bi nastavila. Specijalizirane usluge podrške koje pruža država, kako su opisane u Istanbulskoj konvenciji, skoro da ne postoje. Umjesto toga, nude ih ženske OCD.¹⁹⁵ Ne postoji redovno praćenje usluga koje se pružaju u skloništimajima.¹⁹⁶ To je dodatna prepreka adekvatnom praćenju provedbe odredaba Istanbulske konvencije. Podaci istraživanja iz ovog izvještajnog perioda pokazuju da je samo 3% žena koje su

doživjele ozbiljne incidente fizičkog i/ili seksualnog nasilja kontaktiralo sklonište, a od tih 3%, samo 1% je kontaktiralo neku organizaciju za pomoć žrtvama.¹⁹⁷ Razlog je uglavnom osjećaj srama i strah ili nepovjerenje u relevantne službe.¹⁹⁸ Dostupnost ovih usluga u ruralnim područjima predstavlja dodatnu prepreku.¹⁹⁹ Pristup skloništimajima za pripadnice etničkih manjina²⁰⁰ i migrantkinje/žene izbjeglice i dalje predstavlja problem širom zemlje, kao i u prethodnim izvještajnim periodima. Ženskim organizacijama civilnog društva je prepušteno da ispravljaju te nedostatke, a one su odgovorile pružanjem skloništa tamo gdje je to potrebno, poput centra za žene izbjeglice koji vodi OCD Atina.

U Nacionalnoj strategiji socijalnog stanovanja (2021–2022) uvedeno je pružanje smještaja žrtvama/preživjelim nasilja u porodici, iako ograničen broj općina može ponuditi takve usluge. Program Nacionalne službe za zapošljavanje pomogao je tek nekolicini žena da steknu ekonomsku nezavisnost od nasilnih partnera.²⁰¹ Potrebno je još mnogo unapređenja da bi se osiguralo povećanje broja žena kojima ove službe pružaju pomoć. S druge strane, ženske OCD rade na socioekonomskom osnaživanju žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja u nastojanju da premoste nedostatak takvih usluga na državnom nivou.

¹⁹² UN Komitet za uklanjanje diskriminacije nad ženama, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, UN Komitet za uklanjanje diskriminacije nad ženama, 2019, <https://undocs.org/en/CEDAW/C/SRB/CO/4>, (pristupljeno 16. maja 2020), str. 9.

¹⁹³ GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, GREVIO, 2020, <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>, (pristupljeno 17. maja 2020).

¹⁹⁴ Ibid., str. 34.

¹⁹⁵ Ibid., str. 33.

¹⁹⁶ M. Petronijević, *Mapping of Policies and Legislation on Violence against Women and the Istanbul Convention in Serbia*, Evropski ženski lobi, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-serbia_report_web.pdf, (pristupljeno 17. aprila 2020), str. 11.

¹⁹⁷ OSCE, *Well-being and Safety of Women – Serbia*, OSCE, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/419750?download=true>, (pristupljeno 17. maja 2020).

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, GREVIO, 2020, str. 31.

²⁰¹ Ibid., str. 15, 31.

Nacionalna linija za žene žrtve nasilja uspostavljena je u okviru Centra za zaštitu odojčadi, djece i omladine 2019. godine. Ovoj instituciji nedostaje iskustvo za pružanje takvih usluga, a osoblje je obučavano tek nekoliko dana prije početka rada.²⁰² U četvrtom izdanju izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu*, a i prema izvještajima nacionalne mreže Žene protiv nasilja, postupak nabavke za ovu nacionalnu SOS liniju za pomoć je bio problematičan, kao i nedostatak obuke za osoblje angažirano da radi na liniji. U ovom izvještajnom periodu može se potvrditi da Nacionalna linija za žene žrtve nasilja pruža samo usluge upućivanja. Ženske OCD premoštavaju ovaj jaz u pružanju usluga pružajući između ostalog specijalizirane usluge temeljitog savjetovanja. Također je problematično to što nacionalna linija za pomoć uglavnom upućuje na Centar za socijalni rad i agencije za provedbu zakona, a veoma rijetko na ženske OCD koje pružaju specijalizirane usluge koje žrtve/preživjele trebaju i traže.²⁰³

Dvadeset dvije ženske OCD u Srbiji vode SOS linije za pomoć za žene koje su preživjele nasilje, od čega su dvije namijenjene žrtvama/preživjelim trgovine ljudima, a četiri ženama različitih sposobnosti.²⁰⁴ Tri linije koje vode OCD dostupne su na jezicima etničkih manjina,²⁰⁵ dok su nacionalne linije za pomoć dostupne isključivo na srpskom jeziku. Ženska OCD ASTRA je izvijestila da je od početka 2020. godine, broj poziva žrtava/preživjelih trgovine ljudima na SOS liniju koju vodi ASTRA povećan za 71%.²⁰⁶ To povećanje izaziva zabrinutost, a iako je

ono najvjerovatnije rezultat mjera zatvaranja tokom pandemije COVID-19, ipak pokazuje da je povećan broj osoba izložen kršenjima ljudskih prava vezanim za pandemiju i mjere.

Ženske OCD su izrazile bojazni oko kršenja prava žrtava/preživjelih na zaštitu podataka od strane nacionalne linije za pomoć. Zbog toga je Povjerenik za zaštitu podataka o ličnosti upozorio nacionalnu liniju za pomoć na kršenje prava žrtava/preživjelih jer su snimali pozive žrtava a da ih nisu prethodno obavijestili o tome ili dobili njihovu saglasnost.²⁰⁷ Nakon toga je linija za pomoć uvela poruku kojom se pozivateljice i pozivatelji obavještavaju da će se njihov poziv snimati.

S obzirom na opći izostanak saradnje države sa ženskim organizacijama civilnog društva,²⁰⁸ ove organizacije su prigovarale nacionalnoj liniji za pomoć, tvrdeći da nedostatak profesionalizma i resursa ometa propisno pružanje usluga nauštrb zaštite i sigurnosti žrtava/preživjelih. One sugeriraju da bi država trebala podržati rad ženskih OCD-a izdvajanjem odgovarajućih finansijskih sredstava, budući da mnoge ženske OCD u Srbiji decenijama pružaju ove usluge i njihova ekspertiza nadilazi onu koju posjeduje Centar za zaštitu odojčadi, djece i omladine kada se radi o uslugama SOS linije za pomoć.²⁰⁹ Osim toga, nema javno dostupnih podataka o ukupnom broju poziva upućenih linijama za pomoć, iako većina ženskih OCD-a objavljuje podatke za svoje linije za pomoć u godišnjim izvještajima.²¹⁰

²⁰² Autonomni ženski centar, 'There was No Need to Create a New National SOS Helpline: The First Independent Report on the Activities of the Newly Formed National SOS Helpline for Women with Experience of Violence', *Autonomni ženski centar*, 2020, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1484-there-was-no-need-to-create-a-new-national-sos-helpline-the-first-independent-report-on-the-activities-of-the-newly-formed-national-sos-helpline-for-women-with-experience-of-violence>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

²⁰³ GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, GREVIO, 2020, str. 31, 35-36.

²⁰⁴ OSCE, *Well-being and Safety of Women – Serbia*, OSCE, 2019, str. 15.

²⁰⁵ Auni ženski centar, 'National SOS Helpline: Unauthorised Recording!', *Autonomni ženski centar*, 2019, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1543-national-sos-helpline-unauthorized-recording>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

²⁰⁶ ASTRA – Anti Trafficking Action, *Human Trafficking Victims in Criminal Proceedings: Analysis of Judicial Practice for 2019 for the Crimes of Mediation in Prostitution, Trafficking in Human Beings and Trafficking in Minors for Adoption*, ASTRA – Anti Trafficking Action, 2020, <https://drive.google.com/file/d/1T8nMxvpcAObeVjB9Bc6MNPaz0GOY-tbb/view>, (pristupljeno 1. septembra).

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ CEDAW, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, CEDAW, 2019, str. 5.

²⁰⁹ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Srbiji.

²¹⁰ OSCE, *Well-being and Safety of Women – Serbia*, OSCE, 2019, str. 15.

Nivo senzibiliziranosti službi koje se bave rodno zasnovanim nasiljem na potrebe Romkinja

Romkinje su u zemljama Zapadnog Balkana i dalje intenzivno izložene svim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Istovremeno, ima malo dokaza o incidentima nasilja nad Romkinjama i niskom nivou prijavljivanja nasilja institucijama. Izvještaji istraživanja širom regije pokazuju da je nedostatak povjerenja u državne institucije jedan od razloga zbog kojih žrtve/preživjele Romkinje ne prijavljuju slučajeve nasilja. One smatraju da im stručnjaci neće vjerovati, da neće dobiti pomoć i podršku, pa će stoga biti pod rizikom od još težeg nasilja.²¹¹

Većina službi na Zapadnom Balkanu nije senzibilizirano na Romkinje i njihove specifične potrebe, kako nalaže član 4²¹² Istanbulske konvencije. Dokazi pokazuju da Romkinje u regiji ne znaju za postojanje linija za pomoć,²¹³ kao i da smatraju da usluge skloništa nisu namijenjene njima, nego ženama iz opće (većinske) populacije.²¹⁴ Regija je obilježena neravnomjernom raspodjelom skloništa jer se ona uglavnom nalaze u blizini većih gradova, što je također prepreka za Romkinje u ostvarivanju pristupa takvim uslugama. Romkinje koje se obrate institucijama i skloništim nailaze na teškoće u dobivanju iste podrške ili usluga koje su

dostupne drugim žrtvama/preživjelim nasilja u porodici.²¹⁵ Brojne OCD izvještavaju da neki stručnjaci čak odbijaju pružati usluge Romkinjama.²¹⁶ Međutim, kada su Romkinje u pratnji predstavnika/ca OCD-a, uglavnom dobivaju bolju podršku. Različito postupanje može biti pokazatelj strukturalnog rasizma i predrasuda koji su navodno prisutni u raznim skloništim i institucijama.

Romske ženske OCD izražavaju bojazni u vezi sa sistemskim i diskriminatorskim pristupom institucija prema nasilju nad Romkinjama:

“Institucije često prijete Romkinjama da će im oduzeti djecu, pa i kad odu u sigurne kuće, one se vraćaju počiniocima iz straha da će izgubiti djecu. Kada Romkinje napuste sigurne kuće, često nemaju gdje otići nego se vratiti muževima. U mnogim slučajevima se nasilje ponavlja, a kada se to desi, radnici iz centara za socijalni rad ljute se na žene koje su se vratile zato što 'sada ponovo traže pomoć'. Kad stupimo u kontakt sa zaposlenicima centara, dobivamo odgovore poput 'nudili smo joj pomoć, odbila je' ili 'vratila se mužu' kao razlog za prekid pružanja pomoći ovim ženama.”²¹⁷

²¹¹ K. Beker et al., *Regional Report on Compliance with UN Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW) and Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Relating to Discrimination of Roma Women in the Area of Healthcare, Child Marriages and Offering Support and Protection to Roma Women in Cases of Domestic Violence*, Beograd, BIBIJA Romski ženski centar, 2019,

<https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/10/regional%20report%20on%20discrimination%20of%20roma%20women%20english.pdf?la=en&vs=1148>, (pristupljeno 11. augusta 2020), str. 53.

²¹² U članu 4 Istanbulske konvencije nalaže se da sve provedene mjere štite prava žrtava/preživjelih bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rod, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, veza sa nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje, seksualna orijentacija, rodni identitet, dob, zdravstveno stanje, sposobnost, bračni status, migrantski ili izbjeglički status ili drugi status. Vijeće Evrope, *Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Istanbul, Vijeće Evrope, 2011.

²¹³ K. Beker et al., *Regional Report on Compliance with UN Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW) and Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Relating to Discrimination of Roma Women in the Area of Healthcare, Child Marriages and Offering Support and Protection to Roma Women in Cases of Domestic Violence*, Beograd, BIBIJA Romski ženski centar, 2019, str. 53.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Srbiji.

Prema podacima iz novijeg izvještaja Komiteta za uklanjanje diskriminacije nad ženama (CEDAW), jedan od zabilježenih razloga zbog kojih Romkinje žrtve/preživjele nasilja u porodici (koje su se ranije obraćale službama za podršku) ponekad ne primaju u skloništa je broj njihove djece, zato što žrtve/preživjele nasilja u porodici prosječno imaju petero do sedmero djece.²¹⁸

U Crnoj Gori je uvođenje usluga ženskih OCD-a za ugrožene grupe i romska i egipatska naselja da bi se promovirale usluge nacionalne linije za pomoć žrtvama/preživjelim nasilja u porodici koja se finansira iz državnog budžeta, a vodi je ženska OCD SOS Nikšić, dovelo do većeg obuhvata romskih žrtava/preživjelih. U periodu od marta 2018. do augusta 2019. godine, 51 žena i djevojčica romskog i egipatskog porijekla zatražila je pomoć preko nacionalne linije za pomoć u slučajevima nasilja u porodici u Crnoj Gori.²¹⁹ Međutim, nemogućnost

pristupa podacima iz prethodnih izvještajnih perioda znači da istraživačice koje su radile na ovom izvještaju nemaju polazni broj i stoga ne mogu potvrditi koliko je zapravo to povećanje u odnosu na prethodne godine.

Omogućavanje lakšeg pristupa skloništima i prilagođavanje usluga, uključujući one koje se nude putem linija za pomoć, potrebama Romkinja žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja ključno je za sve zemlje Zapadnog Balkana. Usluge se trebaju pružati i na romskom jeziku. Za to je potrebna opredijeljenost država za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja u romskoj zajednici i rušenje strukturalnog rasizma, uz istovremenu izgradnju povjerenja u institucije. Koordinacija državnih organa sa ženskim organizacijama civilnog društva koje rade na ovim pitanjima ključna je za unapređenje dostupnosti i usluga za Romkinje.

Nivo senzibiliziranosti službi koje se bave rodno zasnovanim nasiljem na žene različitih sposobnosti

Većina skloništa u zemljama Zapadnog Balkana nisu dobro prilagođena potrebama žena različitih sposobnosti i stoga ne ispunjavaju zahtjeve iz člana 4 Istanbulske konvencije. Razlike u sposobnostima uključuju razlike u pogledu mobilnosti, vida, sluha, kognitivnih sposobnosti itd. Bilo je veoma teško doći do bilo kakvih podataka o takvim razlikama u sposobnostima, a većina dostupnih informacija odnosi se na pristup skloništima za žene sa različitim potrebama u pogledu mobilnosti. Stalni izazov u regiji je u tome što se sva skloništa bore s arhitektonskim preprekama (npr. ulaz i prostorije, uključujući kupatila i toalete) jer nisu prilagođena ženama sa različitim potrebama u pogledu mobilnosti.²²⁰ Osoblju često nedostaje senzibilizirana obuka u ispunjavanju potreba osoba različitih sposobnosti,²²¹ uključujući znakovni jezik, dostupnost informacija na Brailleovom pismu²²² i poznavanje rada s korisnicama različitih kognitivnih sposobnosti ili prepreka. Općenito, skloništa se suočavaju sa finansijskim teškoćama kod angažiranja tumača ili kvalificiranih radnika sa iskustvom u ovoj oblasti.

Izazovi u dobivanju pomoći ili savjetovanja putem linija za pomoć su vrlo očigledni. Naime, informacije o uslugama linija za pomoć prilagođenim ženama različitih sposobnosti ograničene su u cijeloj regiji. Pored toga, žene različitih sposobnosti, posebno one koje žive s finansijskim ograničenjima ili finansijski zavise od drugih teško dolaze do telefona i prilike za privatni razgovor.

Ženske OCD na Zapadnom Balkanu naglašavaju da institucije odgovorne za pružanje usluga žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja često "zaboravljaju" na žene različitih sposobnosti, što znači da se njihove potrebe ne ispunjavaju pružanjem prilagođenih usluga. To također znači i to da se ne ostvaruje nikakav napredak u ublažavanju i uklanjanju prepreka na koje nailaze žene različitih sposobnosti kod pristupanja službama koje se bave rodno zasnovanim nasiljem. Na Kosovu je predstavnica ombudsmena izvjestila da oni nisu bili obaviješteni o tome da li su žene različitih sposobnosti primane u skloništa tokom pandemije COVID-19 i potvrdila da njena institucija to nije provjeravala.²²³ To pokazuje da se ni praćenje propisno ne provodi.

²¹⁸ K. Beker et al., *Regional Report on Compliance with UN Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW) and Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Relating to Discrimination of Roma Women in the Area of Healthcare, Child Marriages and Offering Support and Protection to Roma Women in Cases of Domestic Violence*, Beograd, BIBIJA Romski ženski centar, 2019, str. 50.

²¹⁹ S. Elezovic, *Gender Analysis and Recommendations for Strengthening the Inclusion of Gender Perspective in the Implementation of the Action 'Improving Procedural Safeguards in Judicial Proceedings in Montenegro'*, Vijeće Evrope, 2019, <https://rm.coe.int/gender-analysis-final-hf7/16809963c1>, (pristupljeno 11. augusta 2020), str. 16.

²²⁰ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u BiH i Sjevernoj Makedoniji.

²²¹ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerskih organizacija u Crnoj Gori.

²²² Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u BiH.

²²³ Ibid.

PRIKAZ STATISTIČKIH PODATAKA:

NACIONALNA SKLONIŠTA ZA ŽENE 2020.

Zemlje	Ukupno stanovništvo (godina posljednjeg popisa) ²²⁴	Godina	Ispunjava minimalne standarde Istanbulske konvencije	Broj skloništa za žene	Broj kreveta u skloništimama za žene	Potreban broj kreveta u skloništimama za žene	Broj nedostajućih kreveta u skloništimama za žene
Albanija	2 821 977 (2011)	2016	Ne	5	153	290	137
		2020	Ne	9	153	287	134
BiH	3 531 159 (2013)	2016	Ne	9	204	379	175
		2020	Ne	8	187	353	179
Kosovo	1 739 825 (2011)	2016	Ne	8	140	179	39
		2020	Ne	9	105	173	68
Crna Gora	620 029 (2011)	2016	Ne	3	44	62	18
		2020	Ne	4	38	62	24
Sjeverna Makedonija	2 022 547 (2002)	2016	Ne	5	22	202	180
		2020	Ne	11	101	202	101
Srbija	7 186 862 (2011)	2016	Ne	12	257	715	458
		2020	Ne	9	257	715	461

NACIONALNE LINIJE ZA POMOĆ ŽENAMA 2020.

Zemlje	Nacionalna/e linija/e za pomoć ženama	Besplatna	Otvorena 24 h, 7 dana u sedmici	Višejezična podrška
Albanija	Da	Da	Da	n/a
BiH	Da	Da	Da	n/a
Kosovo	Da	Da	Da	Povremeno
Crna Gora	Da	Da	Da	Da
Sjeverna Makedonija	Da	Da	Da*	Da
Srbija	Da	Da	Da	n/a

* Usluga na manjinskom albanskom jeziku nije dostupna 24/7.

²²⁴ Za potrebe ovog istraživačkog izvještaja, statistički podaci o populaciji su izračunati prema brojevima stanovništva na osnovu rezultata najnovijeg popisa za svaku zemlju.

IZDVAJANJE SREDSTAVA ZA BORBU PROTIV RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Istanbulska konvencija zahtijeva od država potpisnica da izdvoje odgovarajuće finansijske i ljudske resurse za primjenu integriranih politika, mjera i programa za borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja.²²⁵ Bez adekvatnog novčanog iznosa, zahtjevi Istanbulske konvencije ne mogu se propisno provoditi, a ni pratiti. To predstavlja značajnu prepreku u uklanjanju rodno zasnovanog nasilja i ulozi ženskih OCD-a koje provode i prate relevantne aktivnosti, jer se sve zemlje Zapadnog Balkana suočavaju sa ozbiljnim izazovima u ovoj oblasti.

U ovom dijelu je dat pregled izdvojenih sredstava za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja u šest zemalja Zapadnog Balkana. Javni pristup takvim informacijama i dalje je ograničen, pa je Fondacija Kvinna till Kvinna poslala zahtjeve za pristup informacijama odgovarajućim institucijama,²²⁶ koristeći odredbe relevantnih zakona. U svim zemljama, odgovori su sadržavali različite količine informacija različitog značaja, a neke su ponudile tek djelimične odgovore.

Pribavljene informacije pokazuju da nema značajnog unapređenja u pogledu finansijske opredijeljenosti vlada zemalja Zapadnog Balkana za ispunjavanje zahtjeva iz člana 8 Istanbulske konvencije. Vlada osigurava sredstva putem različitih ministarstava i/ili organa i nema integriranih podataka o ukupnom iznosu sredstava izdvojenih za rodno zasnovano nasilje ni u jednoj od šest zemalja.

Ženske OCD su na prvoj linije borbe protiv rodno zasnovanog nasilja i pružaju usluge žrtvama/preživjelim. Ipak, finansijska i druga podrška vlade njihovom radu i dalje je ograničena. Nedavna studija o finansijskim sredstvima koja su primile ženske OCD u zemljama Zapadnog Balkana pokazuje da samo 5% finansiranja ženskih OCD-a u regiji dolazi od nacionalnih vlada.²²⁷ Među tematskim oblastima koje se finansiraju na Zapadnom Balkanu, najviše sredstava je izdvojeno za rješavanje problema rodno zasnovanog nasilja – najmanje 27% primljenih sredstava.²²⁸

ALBANIJA

Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite je zaduženo za koordiniranje i praćenje djelotvornog uključivanja rodne ravnopravnosti u Sistem upravljanja javnim finansijama. U odgovoru na zahtjev Fondacije Kvinna till Kvinna za podacima navedeno je da su oni izdvajali sredstva tako da odgovaraju obavezama koje proizlaze iz Nacionalne strategije i Akcionog plana za rodnu ravnopravnost za period 2016–2020. Tokom 2019. godine, Ministarstvo je osiguralo ukupno 18.181.000 ALL (oko 146.818 EUR) za ekonomsku podršku za 505 žrtava/preživjelih nasilja u porodici i 11.800.000 ALL (oko 95.295 EUR) za skloništa i usluge žrtvama/preživjelim nasilja u porodici.²²⁹

Ukupno 21.516.866 ALL (oko 173.769 EUR)²³⁰ izdvojeno je za centre za borbu protiv trgovine ljudima: 31% u području Tirane,²³¹ 42% u Vlora²³² i 27% u Elbasanu.²³³ LGBTQI+ rezidentni centar STREHA dobio je podršku u iznosu od 2.875.725 ALL (oko 23.224 EUR).²³⁴ Albanska nacionalna linija za pomoć djeci – ALP 116 dobila je 4.267.242 ALL (oko 34.462 EUR), a Linija za savjetovanje za djevojčice i žene dobila je 2.926.125 ALL (oko 23.631 EUR).²³⁵

²²⁵ Vijeće Evrope, *Konvencija Vijeća Evrope o nasilju nad ženama i nasilju u porodici*, Istanbul, Vijeće Evrope, 2011.

²²⁶ U Albaniji su nadležnim vladinim institucijama upućena tri zahtjeva za pristup informacijama, a dvije su dostavile odgovore. U BiH su zahtjevi upućeni na četiri institucije, a tri su odgovorile na njih. Na Kosovu je vladinim institucijama upućeno pet zahtjeva, a primljena su tri odgovora. U Sjevernoj Makedoniji je vladinim institucijama upućeno šest zahtjeva, a primljena su četiri odgovora. U Srbiji su upućena dva zahtjeva za pristup informacijama, a primljen je jedan odgovor.

²²⁷ N. Farnsworth et al. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Kvinna till Kvinna Foundation, 2020, <https://kvinnaillkvinna.org/2020/06/01/wheres-the-money-for-womens-rights-2020/>, (pristupljeno 26. augusta 2020), str. 7.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite – Republika Albanija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 18. maja 2020.

²³⁰ Ibid.

²³¹ 6.747.687 ALL (oko 54.494 EUR)

²³² 8.976.564 ALL (72.494 EUR)

²³³ 5.792.615 ALL (oko 46.780 EUR)

²³⁴ Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite – Republika Albanija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 18. maja 2020.

²³⁵ Ibid.

Međutim, odgovor Ministarstva pravde na zahtjev za podacima bio je ograničen na podršku za besplatnu pravnu pomoć, bez dostavljanja konkretnih brojki. U odgovoru je navedeno da poziv za finansiranje OCD-a koje pružaju besplatnu pravnu pomoć nije dovršen zbog problema izazvanih pandemijom COVID-19, te stoga nisu dostavljeni nikakvi dokazi o izdvajanju sredstava za takve usluge.²³⁶ Time se dovodi u pitanje adekvatnost odgovora države, imajući u vidu porast stope nasilja u porodici izazvan zatvaranjima zbog pandemije.²³⁷

Navedeni podaci o izdvajanjima Vlade Albanije za skloništa, linije za pomoć i finansijsku podršku za aktivnosti podrške žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici pokazuju da se radi o ukupnom iznosu od 61.566.958 ALL (oko

494.447 EUR). U poređenju s podacima iz prethodnog izvještajnog perioda, došlo je do povećanja vladinog finansiranja. Ipak, nedostatak sveobuhvatnih zvaničnih podataka o ovom pitanju predstavlja ograničenje u efektivnoj procjeni vladinog finansiranja sprečavanja i zaštite od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici i mogućnostima za donošenje zaključaka. Čak i uz povećanje iznosa sredstava, ukupan iznos za ublažavanje, sprečavanje i aktivnosti vezane za rodno zasnovano nasilje u cijeloj zemlji i dalje je nedovoljan, posebno u pružanju zaštite i podrške žrtvama/preživjelim. U Albaniji su rasprostranjeni različiti oblici rodno zasnovanog nasilja i potrebno je dodatno finansiranje za adekvatan odgovor i rješavanje ovih pitanja.

BOSNA I HERCEGOVINA

Agencija za ravnopravnost spolova BiH (ARS) glavni je koordinacijski mehanizam za rodnu ravnopravnost u BiH. Od juna 2017. godine, USAID je podržao ARS-ov projekat "Jačanje kapaciteta institucija za rješavanje rodno zasnovanog nasilja u BiH" sa 850.000 dolara (oko 434.598 EUR). U okviru ovog projekta, Agencija je na kraju 2018. godine finansirala devet ženskih OCD-a s ukupnim iznosom od 16.000 KM (oko 8180 EUR). Agencija je izvijestila da je potrošila 16.391 KM (oko 8380 EUR) na aktivnosti prevencije rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici u 2019. godini. Dodatni iznos od 8000 KM (oko 4090 EUR) Agencija je potrošila na analizu kapaciteta pravosudnog sektora za provedbu Istanbulske konvencije u BiH, fokusirajući se na prikupljanje podataka. Iznos od 290.000 KM (oko 148.274 EUR) izdvojen je za podršku aktivnostima Gender centra FBiH.²³⁸

U odgovoru Agencije istaknut je trošak od 180.500 KM (oko 92.288 EUR) za pružanje podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja u 2019. godini. Agencija je izvijestila da je od januara do maja 2020. dodijelila 14.780 KM (oko 7556 EUR) za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. Međutim, iz odgovora Agencije ostaje nejasno da li

su ta sredstva izdvojena iz državnog budžeta ili su odobrena iz međunarodnih donatorskih sredstava.

Agencija je navela i podršku za šest projekata OCD-a koji imaju za cilj povećanje sigurnosti ljudi iz rodne perspektive u ukupnom iznosu od 80.000 KM (oko 40.903 EUR) u 2020. godini u okviru programa "Finansijski mehanizam za provođenje Gender akcionog plana u BiH za period 2018–2022." koji finansiraju međunarodni donatori. Jedna od navedenih OCD-a je dobila podršku u iznosu od 14.780 KM (oko 7500 EUR) za program u oblasti rodno zasnovanog nasilja.

Gender centar FBiH koordinira provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici. Sudeći po njihovom odgovoru na zahtjev za podacima, godišnji budžet Centra za rješavanje problema nasilja u porodici u 2019. godini je iznosio 43.000 KM (oko 23.000 EUR), a troškovi projekata u oblasti nasilja u porodici su iznosili 58.500 KM (oko 29.900 EUR).²³⁹ U godišnjem budžetu za 2020. znatno su povećana izdvajanja za prevenciju rodno zasnovanog nasilja u planiranom godišnjem iznosu od 563.000 KM (oko 287.800 EUR).

²³⁶ Ministarstvo pravde – Republika Albanija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 11. maja 2020.

²³⁷ AWEN Network, 'COVID-19, Threefold Increase in Calls for Help at the National Hotline for Domestic Violence Cases / Up to 6 Protection Orders Issued within One Day in Durrës District', *AWEN Network*, 2020, <https://awenetwork.org/covid-19-threefold-increase-in-calls-for-help-at-the-national-hotline-for-domestic-violence-cases-up-to-6-protection-orders-issued-within-one-day-in-durresdistrict/?lang=en>, (pristupljeno 8. augusta)

²³⁸ Agencija za ravnopravnost spolova – Bosna i Hercegovina, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 27. maja 2020.

²³⁹ Gender centar BiH – Federacija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 21. maja 2020.

Za usporedbu, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost u Republici Srpskoj tokom 2019. ukupno je potrošio tek 14.538 KM (oko 7433 EUR) za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.²⁴⁰ Troškovi su nastali u okviru projekta *“Unapređenje pristupa boljim multisektorskim uslugama za preživjele nasilja nad ženama i nasilja u porodici na lokalnom nivou - Faza 2”*, koji je finansirao ured UN Women u BiH. Aktivnosti su uključivale: 1) međunarodnu konferenciju o provedbi Istanbulske konvencije; 2) analizu stavova i kompetencija organizacija koje pružaju usluge zaštite u šest općina u Republici Srpskoj; i 3) razvijanje modula obuke za stručnjake koji rade s višestruko marginaliziranim žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja.

S obzirom na nedosljednost vladinih podataka o izdvajanju državnih sredstava za prevenciju i zaštitu od nasilja u porodici, teško je procijeniti razliku u nivou finansiranja u BiH u odnosu na prethodne godine. U odgovorima države na zahtjeve za podacima Fondacije Kvinna till Kvinna nisu date informacije o istim oblastima finansiranja kao u odgovoru iz prethodne godine, a najnoviji odgovor je ukazao na njihove ograničene napore na ukupnom izdvajanju sredstava za rodno zasnovano nasilje. Uprkos nedostatku finansijske podrške države, donatorska podrška ženskim organizacijama civilnog društva koje rade na pitanjima rodno zasnovanog nasilja u BiH i dalje predstavlja značajan izvor finansiranja.

KOSOVO

Ministarstvo finansija nema zvanični mehanizam za prikupljanje podataka za praćenje izdvojenih sredstava za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.²⁴¹ To je izazov u praćenju sredstava koja se izdvajaju za rodno zasnovano nasilje na Kosovu, zato što su različite nadležne institucije zadužene za praćenje u nedostatku detaljnog sistema podataka, a pouzdana i kohezivna količina podataka se ne može pribaviti.

Agencija za ravnopravnost spolova je u nadležnosti Ureda premijera i glavno je tijelo zaduženo za unapređenje rodne ravnopravnosti. Tokom 2019. godine, Agencija je navodno organizirala nekoliko obuka za unapređenje kapaciteta za relevantne aktere u provedbi Standardnih operativnih procedura za nasilje u porodici kao što su policija, tužioc/tužiteljice, sudije/sutkinje, službenici/e koji rade na zaštiti žrtava/preživjelih, socijalni i zdravstveni radnici i radnice i osoblje skloništa. Za obuke je ukupno potrošeno 10.713 EUR (u odnosu na 16.770 EUR u 2018. godini).²⁴² Procjena primjene Standardnih operativnih procedura za nasilje u porodici izvršena je za 12.159 EUR, uz podršku u iznosu od 9500 EUR od Njemačkog društva za međunarodnu saradnju (GIZ).²⁴³ Podrška u iznosu od 5820 EUR procesu revidiranja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici pružena je Parlamentarnoj komisiji

za ljudska prava, rodnu ravnopravnost, nestale osobe i peticije, a stručnu podršku projektu pružila je konsultantska firma NIRAS-Corporate Public Management International.²⁴⁴ Finansijska podrška ženskim organizacijama civilnog društva koje rade na pitanjima nasilja u porodici u 2019. smanjena je na 5820 EUR²⁴⁵ sa 7490 EUR koliko je iznosila u 2018. godini.²⁴⁶ To predstavlja smanjenje već ionako skromnog iznosa. Ovaj iznos nije ni izbliza dovoljan da bi se ženske OCD adekvatno borile protiv rodno zasnovanog nasilja i osmišljavale programe za podršku žrtvama/preživjelim. Agencija je izvijestila da je potrošila sredstva na javne aktivnosti podizanja svijesti o rodno zasnovanom nasilju, uključujući “16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama” u 2019. godini, a potrošeni iznos je povećan na 14.267 EUR²⁴⁷ u odnosu na 10.409 EUR iz 2018. godine.²⁴⁸ Međutim, većinu ovih sredstava su osigurali Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA) i Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). Potrošnja Agencije u 2020. godini bila je usmjerena na razvoj kapaciteta njenog osoblja u oblasti nasilja u porodici sa 25.000 EUR podrške od agencije Sida. Podrška od međunarodnih donatora kao što su CPM International, GIZ, Sida i UNFPA pokazuje da međunarodne donatorske organizacije osiguravaju sredstva za podršku projektima kako bi ispunile praznine u finansiranju od države.

²⁴⁰ Centar za jednakost i ravnopravnost BiH – Republika Srpska, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 27. maja 2020.

²⁴¹ Ministarstvo finansija – Republika Kosovo, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen telefonski 14. maja 2020.

²⁴² Agencija za ravnopravnost spolova – Republika Kosovo, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 20. maja 2020.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid. Treba napomenuti da je finansijska sredstva osigurala Sida kao tehničku podršku ARS-u.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ L. Gačanica et al., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 48.

²⁴⁷ Agencija za ravnopravnost spolova – Republika Kosovo, podatke zatražila Fondacija Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 20. maja 2020.

²⁴⁸ L. Gačanica et al., *Women's Rights in Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2019, str. 48.

²⁴⁹ Agencija za ravnopravnost spolova – Republika Kosovo, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 20. maja 2020.

MLSW in 20Ministarstvo rada i socijalne zaštite je u 2019. godini izdvojilo 257.000 EUR tokom izvještajnog perioda za šest ženskih OCD-a koje vode skloništa za žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja. U 2020. godini iznos izdvojenih sredstava povećan je na 495.000 EUR za 10 skloništa.²⁵⁰ Taj iznos je izdvojen prije nego što je pandemija COVID-19 pogodila ovu zemlju i predstavlja dobrodošlo povećanje. Važno je napomenuti da je ono uslijedilo nakon intenzivnih i dugoročnih zagovaračkih aktivnosti ženskih OCD-a, međunarodnih i lokalnih institucija.

Ministarstvo pravde kao ključna institucija u zaštiti od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici nije izvijestilo ni o kakvim troškovima iz državnog budžeta. To je ozbiljan razlog za zabrinutost, jer su sve njegove aktivnosti u ovoj oblasti finansirali

međunarodni donatori. Ured koordinatora za zaštitu od nasilja u porodici (Ured koordinatora) u okviru Ministarstva pravde je 2019. godine organizirao obuku o ažuriranju integrirane baze podataka o slučajevima nasilja u porodici za policiju, tužioce/teljice, sudije/sutkinje, zastupnike/ce žrtava/preživjelih i socijalne radnike i radnice. Slična obuka je prema izvještajima provedena u 2020. godini. Ured koordinatora je izvijestio i o radionicama koje su sponzorirali donatori na temu procjene Akcionog plana za Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u porodici i djelotvornosti relevantnih mehanizama i skloništa.²⁵¹ Iako nadležni službenici/e i institucije zahtijevaju redovnu obuku o rješavanju problema rodno zasnovanog nasilja, vrijedi napomenuti da su upravo ovu obuku finansirali međunarodni donatori, a ne država.

CRNA GORA

Na državnom nivou se finansijska sredstva za rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori uglavnom raspoređuju putem Ministarstva za ljudska i manjinska prava.²⁵²

Ministarstvo je 2019. godine finansiralo 24 organizacije civilnog društva sa ukupno 290.000 EUR, od kojih je 10 ženskih OCD-a koje su primile ukupno 107.970 EUR. Međutim, ženske organizacije civilnog društva navode nedovoljno finansiranje, kao i da komisijama za odabir često nedostaje senzibiliziranosti i razumijevanja rodne ravnopravnosti.²⁵³ To predstavlja prepreku za OCD koje dobivaju državna sredstva za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja. Osim toga, nisu sva sredstva koja se dodjeljuju ženskim organizacijama civilnog društva namijenjena za rješavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja. Postoje ograničena sredstva za sprečavanje i zaštitu od nasilja nad ženama i za nasilje u porodici. Sredstva se uglavnom dodjeljuju putem otvorenog javnog poziva Ministarstva rada i socijalnog staranja. Samo

organizacije civilnog društva koje imaju dozvolu mogu aplicirati za ova državna sredstva.²⁵⁴

Javne informacije o finansijskim resursima Crnogorske vlade za provedbu zakonodavstva, strategija i politika za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i dalje su ograničene. Fondacija Kvinna till Kvinna nije dobila nikakav odgovor od vlade na svoj zahtjev za podacima na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama tokom ovog izvještajnog perioda, kao ni u prethodnom izvještaju. To je ozbiljan nedostatak u ispunjavanju obaveza iz Istanbulske konvencije u pogledu praćenja vladinog napretka na provedbi NAP-a,²⁵⁵ kao i praćenja same provedbe. Nedostatak podataka upućuje i na vladinu netransparentnost i velike prepreke u pristupanju informacijama važnim za istraživanje i izradu politika, te doprinosi sužavanju prostora za nadzor civilnog društva nad radom vlade.

²⁵⁰ Ministarstvo rada i socijalne zaštite – Republika Kosovo, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 13. maja 2020.

²⁵¹ Ministarstvo pravde – Republika Kosovo, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 4. juna 2020.

²⁵² N. Farnsworth et al. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Kvinna till Kvinna Foundation, 2020, str. 50.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Crnoj Gori.

²⁵⁵ Važeći Nacionalni akcioni plan za period 2016–2020. ističe krajem 2020, a njegov nasljednik je još uvijek u formi nacrt.

Sjeverna Makedonija

Vlada Sjeverne Makedonije je u augustu 2018. godine usvojila *Nacionalni akcioni plan za provedbu Istanbulske konvencije za period 2018–2023*, ubrzo nakon ratificiranja Istanbulske konvencije u martu 2018. godine. U ovom dokumentu su utvrđene odgovornosti svake nadležne institucije bez navođenja njihove obaveze da finansijski doprinesu borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Da bi ispunilo obavezu iz Akcionog plana, Ministarstvo pravde je izradilo *Zakon o odšteti za žrtve krivičnih djela*.²⁵⁶ Novi Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen je u maju 2019. godine, a proces revidiranja *Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku* započeo je tokom ovog izvještajnog perioda.²⁵⁷ Ključno je finansiranje revizije zakonske infrastrukture, koja vodi do unaprijeđenog obima zaštite za žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja. Odgovor Ministarstva pravde na zahtjev za podacima Fondacije Kvinna till Kvinna nije sadržavao nikakve informacije o izdvojenim sredstvima za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, što upućuje na to da zakonima nisu utvrđene kategorije žrtava, pa se stoga ne mogu procijeniti troškovi koji se odnose na žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici. Nepostojanje podataka razvrstanih prema spolu i vrsti djela otežava prikupljanje takvih informacija i praćenje programiranja za NAP. Ministarstvo pravde

je izvijestilo da će se utvrđene aktivnosti Ministarstva oslanjati na donatorsko finansiranje uz njihov vlastiti budžet.²⁵⁸

Ministarstvo rada i socijalne politike je u 2019. osiguralo ukupno 5.346.000 MKD (oko 87.014 EUR) za šest OCD-a koje rade sa žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.²⁵⁹ MRSP je u 2020. smanjilo podršku za ženske OCD na 4.000.000 MKD (oko 65.106 EUR), a podržalo je samo četiri organizacije.²⁶⁰ Izdvojena sredstva potječu od prihoda ostvarenog prodajom lutrijskih listića i igara na sreću i zabavnih igara.²⁶¹ MRSP je navelo da izdvajaju sredstva za podršku različitim oblastima intervencije, prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, ali u njihovom odgovoru nije naveden tačan iznos takvog finansiranja.²⁶²

Vlada Sjeverne Makedonije je s godinama povećala iznos finansijskih sredstava koja izdvaja za organizacije civilnog društva.²⁶³ Ipak, ženske OCD svake godine prime u prosjeku 73% manje vladinih sredstava nego ostale OCD.²⁶⁴ To upućuje na nedovoljnu opredijeljenost vlade za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, budući da većinu usluga žrtvama/preživjelim pružaju ženske OCD.

²⁵⁶ Ministarstvo pravde – Republika Sjeverna Makedonija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 19. maja 2020.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Ministarstvo rada i socijalne politike – Republika Sjeverna Makedonija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 20. maja 2020.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid.

²⁶³ N. Farnsworth et al. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020, str. 51.

²⁶⁴ Ibid.

SRBIJA

Koordinaciono tijelo za rodnu ravnopravnost je formalni vladin mehanizam ovlašten da osigura provedbu Istanbulske konvencije,²⁶⁵ ali institucija nema stalno zaposleno osoblje niti posebnu budžetsku liniju za izvršenje svog mandata²⁶⁶ S obzirom na ovu činjenicu, u njihovom odgovoru na zahtjev Fondacije Kvinna till Kvinna za informacijama o iznosu koji se izdvaja za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, preporučeno je da pitaju druga vladina tijela, što je samo po sebi zanimljiv nalaz. Ovo distanciranje od traženih podataka predstavlja prepreku u pribavljanju podataka od institucije zadužene za provedbu Istanbulske konvencije. Na isti način, Ministarstvo finansija je navelo da se informacije trebaju tražiti od odgovornih institucija u skladu sa *Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici*, jer oni nemaju podatke o izdvojenim sredstvima za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja.²⁶⁷

Podaci Vlade Srbije o izdvojenim sredstvima za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama nisu propisno evidentirani niti dostupni javnosti, kako je propisano članom 11 Istanbulske konvencije. Vladino finansiranje u ovoj oblasti i dalje je ograničeno,²⁶⁸ a većinu sredstava osiguravaju međunarodni donatori.²⁶⁹ To je ozbiljan nedostatak u ispunjavanju obaveza iz Istanbulske konvencije u pogledu praćenja vladinog napretka na provedbi NAP-a, kao i praćenja same provedbe. To predstavlja dodatni izazov u zagovaranju odgovarajućih izmjena

politika, jer je pristup ovim podacima neophodan za zagovaranje i izradu politika zasnovanu na dokazima.

Tokom ovog izvještajnog perioda, radi se na izradi nove *Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*.²⁷⁰ Novim *Zakonom o planskom sistemu Republike Srbije* nalaže se nadležnim organima da osiguraju finansijski obračun i procjenu troškova prije njegovog usvajanja.²⁷¹ Izdvajanje sredstava za provedbu ovog dokumenta politike vladi daje priliku da osigura sveobuhvatnu opredijeljenost za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja. Vladino finansiranje širokih politika je ključno za ispunjavanje obaveza iz Istanbulske konvencije i napredovanje u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja, što tek treba potkrijepiti dokazima. Ovaj nacrt zakona i prateći procesi ujedno pružaju i alat za borbu i mjerenje napretka u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Međutim, ženske OCD su izrazile zabrinutost zbog izostanka opredijeljenosti vlade za podršku žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici. Jedan primjer koji su organizacije navele je otvoreni poziv koji je Ministarstvo pravde objavilo u februaru 2020. za dodjelu bespovratnih sredstava za projekte, a od ukupno 500 miliona RSD (oko 4.252.507 EUR), nijedan grant nije dodijeljen za podršku ženama žrtvama/preživjelim nasilja.²⁷²

²⁶⁵ GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, GREVIO, 2020.

²⁶⁶ Koordinaciono tijelo za rodnu ravnopravnost, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 15. maja 2020.

²⁶⁷ Ministarstvo finansija – Republika Srbija, podatke zatražila Kvinna till Kvinna, odgovor primljen 15. maja 2020.

²⁶⁸ Umjesto preuzimanja obaveza za povećano finansiranje sprečavanja rodno zasnovanog nasilja, tokom ovog izvještajnog perioda, Vlada Srbije se fokusirala na druga ulaganja poput vojnih. Tokom 2019, Srbija je bila 5. u svijetu po povećanju vojne potrošnje – sa najvećim povećanjem vojne potrošnje na Zapadnom Balkanu i među najvećim u Evropi.

(Izvor: N. Tian et al., *SIPRI Fact Sheet April 2020: Trends in World Military Expenditure*, 2019, SIPRI, 2020).

²⁶⁹ GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, GREVIO, 2020.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Autonomni ženski centar, 'Press Release', *Autonomni ženski centar*, 2020,

<https://www.womenngo.org.rs/en/news/1596-press-release>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

BROJ SANKCIONIRANIH SLUČAJEVA RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Sankcioniranje rodno zasnovanog²⁷³ je ključni zahtjev Istanbulske konvencije. Zemlje Zapadnog Balkana su ostvarile značajan napredak u prilagođavanju zakonodavnih mjera protiv nasilja u porodici i nekih drugih aspekata rodno zasnovanog nasilja. Ipak, izvršenje zakona o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju i dalje predstavlja razlog za zabrinutost.

Jedan od izazova u izvršenju zakona u regiji je neadekvatan odgovor policije u kombinaciji s neadekvatnim procesuiranjem i kažnjavanjem slučajeva rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici. Prema izvještajima, policijski službenici u regiji su okrivljavali žrtve, pokušavali posredovati u prijavljenim slučajevima, ignorirali različite vidove nasilja i ozbiljnost krivičnih djela, te riskirali živote žrtava odbijajući izdati ili propisno provoditi zaštitne naloge protiv počinitelja. Počiniocima čija se krivična djela procesuiraju širom Zapadnog Balkana izriču se blage i često uslovne kazne koje rezultiraju samo novčanom kaznom. Odšteta žrtvama se rijetko određuje, čak i ako se izrekne osuđujuća presuda. Žrtve/preživjele nemaju povjerenja u institucije, a izvještavanje je blisko povezano sa stigmom i strahovima. Sve to utiče na slabo prijavljivanje od strane žrtava/preživjelih, čime se postavlja negativan presedan za počinioce nasilja.

Uprkos nedostatku sveobuhvatnih podataka o sankcioniranim slučajevima rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici razvrstanih prema spolu, u ovom dijelu je dat pregled propusta i izazova u tom smislu. U ovom dijelu istraživanja nastoji se dati pregled dostupnih podataka o sankcioniranim slučajevima rodno zasnovanog nasilja u svakoj zemlji na Zapadnom Balkanu. Pritom je važno napomenuti da većina vlada i nadležnih institucija na Zapadnom Balkanu nema dostupne podatke o slučajevima nasilja u porodici. Kod procjene sankcioniranih slučajeva i broja prijavljenih slučajeva, imajući u vidu da je sistemsko rodno zasnovano nasilje rasprostranjen problem na Zapadnom Balkanu, smanjen broj prijavi ne ukazuje na smanjenje broja slučajeva nasilja, nego često može biti znak drugih vanjskih prepreka prijavljivanju. To je važno napomenuti naročito tokom ovog izvještajnog perioda u vezi s tekućom pandemijom COVID-19 i vanrednim i mjerama fizičkog distanciranja koje se provode. Smanjene stope prijavljivanja mogu ukazivati na to da žrtva/preživjela nije u stanju ili se osjeća nesigurno da prijavi počinioca, ili da nema povjerenja u nadležne institucije. S druge strane, povećan broj prijavi može značiti da su podaci o stopama nasilja tačniji. U odnosu na femicid (rodno zasnovano i namjerno ubistvo žena), vlade zemalja na Zapadnom Balkanu u svojim bazama podataka rijetko odvajaju ovaj oblik ubistva od ostalih ubistava. U većini slučajeva, kada su podaci dostupni, ženske OCD prate stope femicida, prikupljaju podatke i nadziru rad nadležnih u slučajevima ubistava u kontekstu rodno zasnovanog nasilja.

²⁷³ Zbog ograničenog obima ovog izvještaja, odlučeno je da se izostavi tema seksualnog nasilja počinjenog tokom rata koja je obrađena u prethodnim izvještajima, zato što zahtijeva bolju kontekstualnu i detaljniju razradu.

ALBANIJA

Tokom 2019. godine smanjen je broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici u Albaniji u odnosu na prethodnu godinu. Tužilaštvo je registriralo ukupno 1140 slučajeva u 2019. (u odnosu na 1209 u 2018. godini), od čega su 834 (a 1007 u 2018.) završila pred sudom.²⁷⁴ Registrirana su 1024 počinioca nasilja u porodici u 2019. (u odnosu na 1195 u 2018.), od čega je 888 (a 1069 u 2018.) izvedeno pred sud, a 793 (826 u 2018.) su osuđena.²⁷⁵

Smanjenje broja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici utvrđeno je i početkom 2020. godine. U februaru 2020. policiji je prijavljen 321 slučaj nasilja u porodici, dok je u martu taj broj smanjen na 245 slučajeva, od čega je 89 procesuirano, 33 počinioca su uhapšena, a izdan je 141 zaštitni nalog.²⁷⁶ S druge strane, linije za pomoć ženskih OCD-a prijavile su povećan broj poziva u vezi s nasiljem u porodici tokom ovog perioda, što se poklopilo s pandemijom COVID-19, naglašavajući prepreke koje onemogućavaju žrtve/preživjele da prijave slučajeve nadležnim institucijama zbog vanrednih mjera i zatvaranja čije kršenje država sankcionira.²⁷⁷

Povećan je broj prijavljenih slučajeva seksualnog uznemiravanja tokom 2019. u odnosu na 2018. godinu. Tužilaštvo je registriralo 57 slučajeva seksualnog uznemiravanja u 2019. (u odnosu na 51 u 2018.), od čega su 34 završila pred sudovima (18 u 2018.).²⁷⁸ U prijavljenim slučajevima seksualnog uznemiravanja, registrirana su 34 počinioca (27 u 2018.); svi su izvedeni pred sud (18 u 2018.), a 23 su osuđena (13 u 2018.).²⁷⁹ Albanski nadležni organi i dalje ne razumiju silovanje u braku, pa je broj procesuiranih slučajeva mali.²⁸⁰ Budući da nadležni organi često silovanje u braku ne smatraju krivičnim

djelom, to žrtve/preživjele odvraća od prijavljivanja, jer dokazi i iskustvo pokazuju da nadležni organi ne procesuiraju adekvatno ovo krivično djelo.

Do jula 2019. godine, Državna policija Albanije prijavila je 11 ubistava u kontekstu nasilja u porodici.²⁸¹ Podaci pokazuju da je u manje od dva mjeseca 2019. godine svakih osam dana jedna žena postala žrtva femicida.²⁸² U julu 2020, institucijama je prijavljen slučaj silovanja djeteta koji je medijski popraćen i koji je privukao ogromnu pažnju. Ovaj javni slučaj uključivao je 15-godišnju djevojčicu koju su školski čuvar i još trojica muškaraca više puta silovali i prijetili joj.²⁸³ Policija je uhapsila četvoricu počinitelja, a istrage su bile u toku u trenutku pisanja ovog izvještaja. Ovakav jedan incident koji je vidljiv u javnosti i medijima rasvjetljava rodno zasnovano nasilje i brutalnost krivičnih djela počinjenih nad tijelima žena i djevojčica.

U još jednom slučaju rodno zasnovanog nasilja koji je privukao pažnju javnosti, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) objavio je odluku 4. augusta 2020. u predmetu *Tërshana protiv Albanije*, navodeći neuspjeh albanskih vlasti u vođenju djelotvornih istraga slučaja tužiteljice, i zatražio je od njih da joj isplate odštetu.²⁸⁴ Tužiteljicu je nepoznati napadač na ulici napao kiselinom 29. jula 2009. godine, nanijevši joj ozbiljne povrede.²⁸⁵ Sumnjala je da je napad organizirao njen bivši muž.²⁸⁶ Odluka ESLJP-a u ovom predmetu bila je značajan podsjetnik državi da je odgovorna za borbu i smislene istrage slučajeva rodno zasnovanog nasilja u skladu sa zahtjevima Istanbulske konvencije i domaćeg zakonodavstva.

²⁷⁴ Prokuroria e Pergjithshme, *Raport i Prokurorit te Pergjithshem mbi Gjendjen e Kriminalitetit per Vitin 2019*, Prokuroria e Pergjithshme, 2020, str. 108, http://www.pp.gov.al/web/kuvendit_raporti_vjetor_2019_28_3_2020_pp_perf_1864.pdf, (pristupljeno 22. maja 2020).

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ 'UNDP and Swedish Government Join Forces to Combat Domestic Violence amid COVID-19', *Medium.com*, 19. april 2020, <https://medium.com/@albania.undp/undp-and-swedish-government-join-forces-to-combat-domestic-violence-amid-covid-19-3670c09c75b1>, (pristupljeno 22. maja 2020).

²⁷⁷ E. Ballhysa, 'Debati: Karantina dhe Dhuna në Familje : Ulje e Rasteve apo mos Raportim i Saj?', *portavendore.al*, 24. april 2020, <https://portavendore.al/2020/04/24/debati-karantina-dhe-dhuna-ne-familje-ulje-e-rasteve-apo-mos-raportim-i-saj/>, (pristupljeno 22. maj 2020).

²⁷⁸ Prokuroria e Pergjithshme, *Raport i Prokurorit te Pergjithshem mbi Gjendjen e Kriminalitetit per Vitin 2019*, Prokuroria e Pergjithshme, 2020, str. 93.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država – Ured za demokratiju, ljudska prava i rad, '2019 Country Reports on Human Rights Practices: Albania', *United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour*, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/albania/>, (pristupljeno 22. maja 2020).

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Work with Perpetrators – European Network, 'Femicide across Albania: Every Eight Days a Woman is Killed!', *Work with Perpetrators – European Network*, 2020, <https://www.work-with-perpetrators.eu/about-us/members/woman-to-woman-on-femicide>, (pristupljeno 22. maja 2020).

²⁸³ N. Bogdani, 'Qindra Protestues Marshojnë në Tiranë për t'i thënë STOP Dhunës Seksuale', I, 4. juni 2020, <https://www.reporter.al/qindra-protestues-marshojne-ne-tirane-per-ti-thene-stop-dhunes-seksuale/>, (pristupljeno 12. juna 2020).

²⁸⁴ *Tershana v. Albania (2020)* 48756/14, [https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR067Tq4YivtZqXoGA8xDuerd5besXwj7bbqmCchKd-AvFAAISM-uZO5-OI#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-203825"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR067Tq4YivtZqXoGA8xDuerd5besXwj7bbqmCchKd-AvFAAISM-uZO5-OI#{), (pristupljeno 11. augusta 2020).

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Ibid.

BOSNA I HERCEGOVINA

Zakonodavstvo koje se odnosi na nasilje u porodici u FBiH i Republici Srpskoj unaprijeđeno je usvajanjem entitetskih zakona o zaštiti od nasilja u porodici i kriminalizacijom nasilja u porodici/rodno zasnovanog nasilja. Ipak, napredak u provedbi je i dalje ograničen. Nedostaje multisektorska saradnja relevantnih aktera sa agencijama za izvršenje zakona, uglavnom u FBiH.²⁸⁷ Ne postoji zvaničan sistem prikupljanja podataka o slučajevima nasilja u porodici.²⁸⁸ Baza podataka FBiH koja objedinjuje podatke iz policijskih stanica, centara za socijalni rad, sigurnih kuća, skloništa i SOS linija za pomoć još uvijek nije postala funkcionalna, iako je uspostavljena 2014. godine.²⁸⁹

U 2019. godini, policija u FBiH je registrirala 1004 djela nasilja u porodici, sa 1010 prijavljenih počinitelja, od kojih su 523 pritvorena.²⁹⁰ Budući da isti podaci nisu dostupni za prethodne godine, nemoguće je odrediti da li je povećan ili smanjen broj takvih slučajeva koje je prijavila policija. U Republici Srpskoj je 1178 slučajeva nasilja u porodici prijavljeno policiji u 2019, što je za 16% više nego u 2018. godini.²⁹¹ U 2019. su registrirana 1223 počinioca nasilja u porodici, što je također za 16% više nego u 2018, a broj žrtava/preživjelih je povećan za 14% u 2019, sa ukupno 1438 identificiranih.²⁹² Policija u Republici Srpskoj je prijavila da je od ukupnog broja žrtava/preživjelih u 2019. godini 488 doživjelo nasilje koje je počinio njihov suprug, kod 39% od ukupnog broja žrtava/preživjelih se radilo o fizičkom nasilju, a u 33% slučajeva o psihološkom nasilju.²⁹³

Nedostupnost i nepristupačnost podataka o nasilju u porodici/rodno zasnovanom nasilju predstavlja veliki izazov u praćenju djelotvornosti mehanizama za provedbu zakona na državnom i entitetskom nivou. Međutim, u izvještajima ženskih OCD-a se navodi da su netačne procjene broja slučajeva koje je prijavila policija i koji su ušli u sudski sistem.²⁹⁴ Policija odvraća žrtve/preživjele od prijavljivanja slučajeva i traženja zaštite tako što ih okrivljava ili pokušava posredovati u njihovim slučajevima i uvjeriti ih da ne podnose prijavu protiv počinitelja.²⁹⁵ Prijavljeni su slučajevi kada je policija izdavala hitne zaštitne naloge sa zakašnjenjem, ne pružajući tako djelotvornu zaštitu žrtvama/preživjelim.²⁹⁶ Općenito, krivična djela nasilja u porodici često se tretiraju i zavode kao remećenje javnog reda.

Nisu primijećena poboljšanja u pitanjima sankcioniranja slučajeva nasilja u porodici/rodno zasnovanog nasilja od prethodnog izvještajnog perioda. Dugotrajni sudski postupci su i dalje neugodni i obeshrabrujući. Žrtve/preživjele nasilja u porodici i njihove porodice ne dobivaju adekvatnu fizičku zaštitu tokom trajanja sudskog postupka, zbog čega su podložne daljim prijetnjama ili napadima počinitelja od trenutka prijavljivanja do izricanja sudske presude. Osim toga, tužiocima navodno nisu voljni voditi propisne istrage slučajeva nasilja u porodici osiguravanjem adekvatnih dokaza, što bi im omogućilo da nastave krivično gonjenje čak i nakon potencijalnog povlačenja žrtve, u skladu sa zakonom.²⁹⁷

²⁸⁷ The Advocates for Human Rights & Ženski centar Trebinje,

, 2019, file:///C:/Users/elidel/Downloads/JS1_UPR34_BIH_E_CoverPage.pdf, (pristupljeno 23. septembra 2020).

²⁸⁸ Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država – Ured za demokratiju, ljudska prava i rad, '2019 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina, United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/bosnia-and-herzegovina/>, (pristupljeno 23. septembra 2020).

²⁸⁹ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina*, OSCE, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/423470?download=true> (pristupljeno 23. maja 2020), str. 14.

²⁹⁰ Federacija Bosne i Hercegovine – Ministarstvo unutrašnjih poslova, *Informacija o stanju sigurnosti na području Federacije BiH za period januar-december 2019. godine*, Federacija Bosne i Hercegovine – Ministarstvo unutrašnjih poslova, 2020, <http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2020/02/Informacija-2019.-godine-konacna.pdf>, (pristupljeno 25. maja 2020), str. 12.

²⁹¹ Министарство породице, омладине и спорта, Република Српска, *Информација о спровођењу општет протокола о поступању у случајевима насиља у породици за 2019. годину у Републици Српској*, 2020, <https://tinyurl.com/y35u436l>, (pristupljeno 18. septembra 2020), str. 6.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ The Advocates for Human Rights & Ženski centar Trebinje, *Bosnia and Herzegovina: Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review*, novembar 2019.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ibid.

KOSOVO

Broj slučajeva prijavljenih policiji koji uključuju nasilje u porodici tokom 2019. godine povećao se na 1915 u odnosu na 1541 koliko je zabilježeno 2018. godine.²⁹⁸ Ured za pomoć žrtvama i zastupanje zaprimio je 1353 prijavljena slučaja nasilja u porodici.²⁹⁹ Vanredne mjere i zatvaranje koje je vlada uvela zbog pandemije COVID-19 dovele su do povećanog broja slučajeva rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici u prvoj polovini 2020. godine.³⁰⁰ U periodu od januara do marta 2020, zabilježen je veći broj registriranih slučajeva u odnosu na isti period 2019. godine.³⁰¹ Broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici tokom pandemije COVID-19 povećan je za 30%.³⁰² Osim toga, preko 40 slučajeva seksualnog nasilja prijavljeno je policiji u prvih pet mjeseci 2020. godine.³⁰³ Ovo povećanje broja slučajeva nasilja u porodici prijavljeno je u svim etničkim grupama na Kosovu.³⁰⁴ U proteklim godinama često su se dešavala ubistva u kontekstu rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici. Tri žene su ubili njihovi članovi porodice u 2019. godini. U junu 2020, još jednu ženu je ubio suprug koji je prije toga uslovno osuđen zbog ranijeg fizičkog nasilja nad žrtvom.³⁰⁵ Nepostojanje javnih i dostupnih podataka o broju slučajeva femicida otežava usporedbu brojeva po godinama. Ipak, stopa femicida i dalje izaziva ozbiljnu zabrinutost.

Ured za pomoć žrtvama i zastupanje zatražio je zaštitne naloge u 668 slučajeva nasilja u porodici tokom 2019. godine, a sud je odobrio 447.³⁰⁶ Podaci o broju slučajeva nasilja u porodici pred sudovima nisu bili dostupni javnosti.³⁰⁷ Integrirana baza podataka koja omogućava praćenje i procesuiranje slučajeva nasilja u porodici na Kosovu uspostavljena je početkom 2019,³⁰⁸ ali su je institucije nerado koristile.³⁰⁹ To oklijevanje predstavlja prepreku u prikupljanju podataka za potrebe istraživanja i zastupanja, ali i pokazuje kako prikupljanje podataka o rodno zasnovanom nasilju ili nasilju u porodici nije utvrđeno kao prioritet.

Pravo na odštetu porodice žrtve nasilja u porodici koju je ubio suprug 2011. godine utvrđeno je presudom Osnovnog suda u Prizrenu u novembru 2019, nakon odluke Ustavnog suda kojom je potvrđeno da je država podbacila u pružanju zaštite žrtvi.³¹⁰ Ipak, Državno tužilaštvo je uložilo žalbu na ovu odluku, ukazujući na odgovornost Pravosudnog vijeća Kosova za odštetu, čime je slučaj završio pred Žalbenim sudom, gdje se i dalje, u trenutku pisanja ovog izvještaja, nalazi.³¹¹

²⁹⁸ 'Komunikatë për Media', *Kosovo Police*, 15. april 2020, <https://www.kosovopolice.com/komunikate-per-media-5/>, (pristupljeno 13. aprila 2020).

²⁹⁹ B. Iberdemaj, 'Gratë dhe Thirrjet e Humbura për Mbrojtje nga Dhuna në Familje', *Kallxo.com*, 14. april 2020, <https://kallxo.com/gjate/analize/grate-dhe-thirrjet-e-humbura-per-mbrojtje-nga-dhuna-ne-familje/>, (pristupljeno 13. maja 2020).

³⁰⁰ E. Billaca, 'Worrying Increase in Cases of Domestic Violence in Kosovo', *Voice of America*, 15. april 2020, <https://www.zeriamerikes.com/a/kosovo-osce-domestic-violence/5373091.html>, (pristupljeno 13. aprila 2020).

³⁰¹ 'Komunikatë për Media', *Kosovo Police*, 15. april 2020, <https://www.kosovopolice.com/komunikate-per-media-5/>, (pristupljeno 13. aprila 2020).

³⁰² 'UN Women: Ka rritje të dhunës në familje për 30 për qind', *epokaere.com*, 27. april 2020, <https://www.epokaere.com/un-women-ka-rritje-te-dhunes-ne-familje-30-per-qind/>, (pristupljeno 10. septembra 2020).

³⁰³ B. Bajrami, 'Mbi 40 Raste të Dhunës Seksuale për Pesë Muaj në Kosovë', *Koha.net*, 25. maj 2020, <https://www.koha.net/arberi/223236/mbi-40-raste-te-dhunes-seksuale-per-pese-muaj-ne-kosove/>, (pristupljeno 13. juna 2020).

³⁰⁴ KoSsev Portal, 'Domestic Violence Cases on the Increase Compared to Last Year', *KoSsev*, 24. april 2020, <https://kossev.info/domestic-violence-cases-on-the-increase-compared-to-last-year/>, (pristupljeno 13. aprila 2020).

³⁰⁵ B. Iberdemaj, 'Dështimi në Parandalim, i Dyshuari për Vrasjen e Gruas e Kishte Rrahur edhe më Parë me Bisht të Sëpatës', *Kallxo.com*, 30. juli 2020, <https://kallxo.com/ligji/deshtimi-ne-parandalim-i-dyshuari-per-vrasjen-e-gruas-e-kishte-rrahur-edhe-me-pare-me-bisht-te-sepates/>, (pristupljeno 26. augusta 2020).

³⁰⁶ B. Iberdemaj, 'Gratë dhe Thirrjet e Humbura për Mbrojtje nga Dhuna në Familje', *Kallxo.com*, 14. april 2020.

³⁰⁷ Ibid.

³⁰⁸ UN Women Europe and Central Asia, 'Kosovo to Start Using an Integrated Database for Cases of Domestic Violence', *UN Women Europe and Central Asia*, 2019, <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2019/04/kosovo-to-start-using-an-integrated-database-for-cases-of-domestic-violence>, (pristupljeno 13. maja 2020).

³⁰⁹ B. Iberdemaj, 'Gratë dhe Thirrjet e Humbura për Mbrojtje nga Dhuna në Familje', *Kallxo.com*, 14. april 2020.

³¹⁰ B. Iberdemaj, 'Court Awards Family of Diana Kastrati 950000 Euros in Compensation', *Prishtina Insight*, 11. septembar 2019, <https://prishtinainsight.com/court-awards-family-of-diana-kastrati-95000-euros-in-compensation/>, (pristupljeno 13. maja 2020).

³¹¹ B. Iberdemaj, 'Shteti Ankohet për Kompensimin e Familjes së Diana Kastratit', *Kallxo.com*, 29. oktobar 2019, <https://kallxo.com/lajm/video-shteti-ankohet-per-kompensimin-e-familjes-se-diana-kastratit/>, (pristupljeno 13. maja 2020).

Najteža, doživotna zatvorska kazna izrečena je 2018. godine u slučaju nasilja u porodici u kojem je muž ubio suprugu i njenu devetogodišnju kćerku. Presuda iz septembra 2018. vraćena je na ponovno suđenje odlukom Vrhovnog suda iz juna 2019, uprkos snažnom protivljenju ženskih OCD-a ponovnom suđenju.³¹²

Stručne osobe, uključujući ženske OCD-e, koje zastupaju žrtve/preživjele navele su brojne primjere neadekvatnog postupanja odgovornih institucija u slučajevima nasilja u porodici. One navode da neadekvatno postupanje u predmetima, blage kazne, neizdavanje obavezujućih zaštitnih naloga ili naloga o udaljavanju ili neodgovarajući odgovor

predstavljaju faktore koji podstiču počiniocima da ponove djelo. Često se izražava nezadovoljstvo policijom Kosova odnosno njihovim postupanjem u slučajevima nasilja u porodici općenito, počevši od neadekvatnog vođenja razgovora sa žrtvama do mjera koje poduzimaju protiv počinilaca.³¹³ Uz policijski odgovor, često se kritiziraju i sudovi zbog nemarnog postupanja na suđenjima u predmetima nasilja u porodici, odnosno retraumatizacije žrtava/preživjelih kroz nepotrebno ponavljanje razgovora, nepostojanja infrastrukture za zaštitu žrtava/preživjelih od susreta sa počiniocima na sudovima, te kršenja drugih odredaba Zakona o krivičnom postupku.³¹⁴

CRNA GORA

Podaci o broju prijavljenih i sankcioniranih slučajeva rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici za 2019. još uvijek nisu bili javno dostupni u vrijeme pisanja ovog izvještaja. Baza podataka koja omogućava razmjenu podataka između Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije, Ministarstva socijalnog staranja i centara za socijalni rad o slučajevima nasilja u porodici uspostavljena je u maju 2019. godine.³¹⁵ Ostaje da se vidi kakvi su rezultati postignuti u povećanju djelotvornosti institucija u praćenju i borbi protiv nasilja u porodici. Spremnost i opredijeljenost za efektivno korištenje baze podataka imperativ je kako bi se osiguralo da ona služi svrsi međuinstitucionalne koordinacije aktivnosti na suzbijanju nasilja u porodici.

Zakonodavstvo Crne Gore o nasilju u porodici/rodno zasnovanom nasilju u velikoj je mjeri usklađeno sa Istanbulskom konvencijom, izuzev pitanja seksualnog uznemiravanja koje i dalje nije zakonski kažnjivo, što doprinosi velikom broju nezaštićenih žrtava/preživjelih. Osim naprednog zakonodavstva, u izvještajima je navedeno da je mali napredak postignut na njegovoj efektivnoj provedbi. Nedostatak političke volje za promoviranje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja uglavnom se odražava kroz lošu međuinstitucionalnu koordinaciju.

Žrtve/preživjele kritiziraju sporo i neadekvatno rješavanje njihovih predmeta, što je jedna od glavnih prepreka izvještavanju. Prepreke izvještavanju izazivaju ozbiljnu zabrinutost, jer mogu dovesti do stalnih ili povećanih rizika od nasilja.

Kulturni faktori ugrađeni u institucije predstavljaju ozbiljne izazove u pružanju djelotvorne zaštite žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja. Policija redovno prebacuje teret dokazivanja na žrtvu/preživjelu, često stajući na stranu počinilaca.³¹⁶ Iako zakon omogućava udaljenje počinilaca iz doma u slučajevima nasilja u porodici, policija rijetko koristi tu mogućnost.³¹⁷ Umjesto toga, žrtve/preživjele i njihova djeca privremeno se smještaju u skloništa. Zbog nepostojanja alternativnog smještaja i finansijskih ograničenja u njegovom osiguravanju, žrtve/preživjele nasilja u porodici nemaju alternativu osim da se vrate počiniocima. Ovaj jaz u uslugama i odgovorima institucija izaziva ozbiljnu zabrinutost i naveden je u ranijim izdanjima izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu*. Tokom ovog izvještajnog perioda, nije zabilježeno nikakvo poboljšanje u dostupnim podacima i resursima, niti su ga primijetile ženske organizacije civilnog društva koje se bore protiv rodno zasnovanog nasilja.

³¹² KKWN, 'RrGK Kundër Kthimit në Rigjykim të Rastit të Vrasësit Pjetër Nrecaj', *KWN*, 2019,

<https://womensnetwork.org/sq/rrgk-kunder-kthimit-ne-rigjykim-te-rastit-te-vrasesit-pjeter-nrecaj/>, (pristupljeno 13. maja 2020).

³¹³ B. Iberdemaj, 'Gratë dhe Thirrjet e Humbura për Mbrojtje nga Dhuna në Familje', *Kallxo.com*, 14. april 2020.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, 'The Domestic Violence Data Base has been Established', *Delegation of the European Union to Montenegro*, 2019, https://eeas.europa.eu/delegations/montenegro/63167/node/63167_id, (pristupljeno 30. maja 2020).

³¹⁶ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Montenegro*, OSCE, 2019.

³¹⁷ Ibid., str. 16.

Blage kazne koje sudovi izriču za nasilje u porodici i dalje predstavljaju ključnu bojazan u Crnoj Gori, ali i simptomatičan trend na Zapadnom Balkanu. Iako je zakonom predviđena zatvorska kazna za nasilje u porodici u trajanju od jedne do 10 godina, crnogorski sudovi općenito počiniocima izriču novčane kazne ili zatvorske kazne u prosječnom trajanju od najviše tri godine. Psihološko i seksualno nasilje se uglavnom i dalje ne procesuiraju.³¹⁹ U novembru 2019, Viši sud u Bijelom Polju osudio je jednog počinioca seksualnog nasilja na samo šest mjeseci zatvora, nakon što mu je prvostepeni sud izrekao oslobađajuću presudu.³²⁰ Broj zaštitnih

naloga je i dalje mali, čak i u slučajevima ponovljenog nasilja.³²¹

U Crnoj Gori i dalje postoje značajne geografske razlike u pogledu provedbe zakona. Smatra se da je policijska reakcija prema žrtvama/preživjelim iz različitih etničkih zajednica neadekvatna i zasnovana na predrasudama. Osim toga, nisu dostupne informacije o prijavljivanju nasilja u porodici na drugim jezicima osim crnogorskog, što dovodi do nejednakog pristupa države u pružanju zaštite žrtvama koje pripadaju etničkim manjinama.³²²

SJEVERNA MAKEDONIJA

Sjeverna Makedonija se i dalje suočava s izazovima u institucionalnim odgovorima na rodno zasnovano nasilje. Platforma za rodnu ravnopravnost je izvijestila da su u periodu od januara do ljeta 2020. počinjena tri femicida. Iako su institucije sa svim slučajevima već bile upoznate jer je nasilje i ranije prijavljivano, nisu pružile adekvatnu zaštitu.³²³

Tokom ovog izvještajnog perioda, Sjeverna Makedonija je zabilježila blago smanjenje broja slučajeva nasilja u porodici prijavljenih policiji. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova,³²⁴ u 2019. godini je prijavljeno ukupno 989 (u odnosu na 1006 u 2018.) krivičnih djela nasilja u porodici, od čega su u 588 slučajeva nanesene tjelesne povrede (506 žena žrtava/preživjelih), u 23 slučaja teže tjelesne povrede (14 žena žrtava/preživjelih), 366 su bila krivična djela ugrožavanja sigurnosti (318 žena žrtava/preživjelih), a pet slučajeva se odnosilo na femicid. Od januara do marta 2020, prijavljeno je 241 novo krivično djelo nasilja u porodici, od čega je 207 počinjeno nad ženama žrtvama/preživjelim. Tokom zatvaranja

zbog pandemije COVID-19, policija Sjeverne Makedonije registrirala je smanjen broj slučajeva nasilja u porodici u odnosu na isti period 2019. godine, što može ukazivati na nemogućnost žrtava/preživjelih nasilja u porodici da ostvare pristup sigurnom prostoru odakle bi mogle prijaviti svoje slučajeve dok su u samoizolaciji sa počiniocem. Tokom zatvaranja u zemljama u okviru vanrednih mjera vezanih za COVID-19, dvije žene su ubili njihovi partneri.³²⁵ Isto tako, u periodu od aprila do juna 2020, Ministarstvo unutrašnjih poslova je prijavilo 193 krivična djela nasilja u porodici, u odnosu na 226 slučajeva u istom periodu 2019. godine.³²⁶

S druge strane, MRSP³²⁷ je 2019. godine zabilježilo 1555 novih slučajeva nasilja u porodici sa 1135 žena žrtava/preživjelih i 173 dječjih žrtava/preživjelih. U periodu od 1. januara do 15. maja 2020, registrirano je 505 novih slučajeva nasilja u porodici. Psihološko nasilje (u 1275 slučajeva) i fizičko nasilje (u 787 slučajeva) najčešće su prijavljivani oblici nasilja u porodici.

³¹⁸ Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država – Ured za demokratiju, ljudska prava i rad, '2019 Country Reports on Human Rights Practices: Montenegro', *United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour*, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/montenegro/>, (pristupljeno 30. maja 2020).

³¹⁸ OSCE, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Montenegro*, OSCE, 2019, str. 12.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁸ Ibid., str. 12.

³¹⁸ Ibid., str. 18.

³¹⁸ Platforma za rodnu ravnopravnost, 'Реакција: Ненавремената реакција на полицијата може да резултира во фемцид', *Platforma za rodnu ravnopravnost*, 2020, <https://tinyurl.com/y4lmffm5>, (pristupljeno 18. septembra 2020).

³¹⁸ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Sjevernoj Makedoniji.

³¹⁸ Z. Hajro Jajaga, 'Shkup: Dy Viktima nga Dhuna në Familje Gjatë Pandemisë - Nuk Raportohen Rastet', *Radio Evropa e Lirë*, 16. maj 2020, <https://www.evropaelire.org/a/30615661.html>, (pristupljeno 3. juna 2020).

³¹⁸ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Sjevernoj Makedoniji.

³²⁷ Ibid.

Ženske organizacije civilnog društva navode da se ne zavode svi slučajevi nasilja u porodici prijavljeni policiji kao takvi. Ponekad se svrstavaju u prekršaje remećenja javnog reda i mira i stoga ne dobivaju status slučaja nasilja u porodici.³²⁸ Takve pogrešne klasifikacije potvrđene su i u Godišnjem izvještaju Ministarstva unutrašnjih poslova za 2019. godinu, gdje je utvrđeno da su policijske stanice zaprimile 3196 prijava nasilja u porodici, a 470 je svrstano u prekršaje.³²⁹ Ženske OCD također navode da se mnogi slučajevi koji su prijavljeni policiji odnose na fizičko nasilje, dok žrtve/preživjele ne prijavljuju druge oblike nasilja, kao što su psihološko ili ekonomsko nasilje, zato što smatraju da policija neće reagirati na tu vrstu nasilja.³³⁰ Ponekad žrtve/preživjele nasilja u porodici povlače svoje iskaze, što znači da te prijave neće više biti zavedene kao prijave nasilja u porodici, nego samo kao pritužbe po kojima policija dalje ne postupa.³³¹ Osim toga, policajci ponekad upućuju žrtve/preživjele

nasilja u porodici u centre zasocijalni rad samo ako su uključena i djeca.³³² To je problematično zato što žene žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja treba uputiti u centre bilo da imaju djecu ili ne, i bilo da su i njihova djeca bila žrtve/preživjele nasilje ili ne.

Iako su Ministarstvo unutrašnjih poslova i MRSP dužni sarađivati i međusobno se informirati o prijavljenim novim slučajevima, to se u praksi ne dešava.³³³ Nepostojanje integrirane baze podataka o slučajevima rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici predstavlja veliki izazov za utvrđivanje jedinstvenog broja prijavljenih slučajeva pred relevantnim institucijama, kao i njihovo odgovarajuće sankcioniranje. Bez takvih podataka teško je pratiti trend prijavljenih slučajeva iz godine u godinu i provoditi analizu efikasnosti institucija u njihovom rješavanju, kao i vršiti monitoring i zagovaranje.

SRBIJA

Policija je 2019. godine u Srbiji registrirala ukupno 28.214 slučajeva nasilja u porodici. Podaci pokazuju da je policija procijenila da je 68% prijavljenih slučajeva nasilja u porodici "visokorizično". Na osnovu raspoloživih podataka ne može se zaključiti šta je urađeno u slučajevima nasilja u porodici koji nisu procijenjeni kao visokorizični i za koje nisu određene nikakve hitne mjere. Istraživačice ne mogu pristupiti podacima o tome koji koraci su poduzeti u slučajevima koje je policija procijenila kao visokorizične. Imajući na umu da Srbija ima visoku stopu femicida i pokušaja ubistva žena u kontekstu partnerskih i porodičnih odnosa, neophodno je dodatno istražiti da li su procjena i upravljanje rizikom bili adekvatni u tim situacijama.³³⁴

Orodnjena priroda nasilja nad ženama u partnerskim odnosima i porodici dosljedno je prikazana u razvrstavanju počinilaca i žrtava/preživjelih prema spolu, na osnovu podataka koje je pribavio Autonomni ženski centar putem

zahtjeva za slobodan pristup informacijama. Žene su u velikoj većini žrtve/preživjele nasilja koje su počinili njihovi trenutni ili bivši partneri (u 69% slučajeva), kao i drugi muški srodnici (oko 24%). U 73% slučajeva u kojima su muškarci žrtve/preživjeli nasilja u porodici, nasilje su počinili drugi muški članovi porodice.³³⁵

Predstavnici tužilaštva su predložili produženje za 97% svih policijskih naloga za hitne mjere, a predstavnici suda su prihvatili 96% tužilačkih prijedloga. To znači da je u Srbiji čak 93% policijskih naloga za hitne mjere (48 sati) produženo za 30 dana u 2019. godini. Devet posto počinilaca je prekršilo naloge, ali imajući u vidu ove podatke, nema načina da se procijeni koliko je kršenja ostalo neprijavljeno ili koliko prijavljenih kršenja su nadležni organi neadekvatno obradili.³³⁶

Podaci pokazuju da je dugoročna zaštita žrtava/preživjelih nasilja u porodici i dalje "slaba

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Министерство за внатрешни работи, *Годишен извештај на Министерството за внатрешни работи*, 2019, <https://tinyurl.com/yxbo755k>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

³³⁰ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Sjevernoj Makedoniji.

³³¹ Ibid.

³³² Ibid.

³³³ Ibid.

³³⁴ T. Ignjatović, *Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji za period januar – decembar 2019. godine, Osmi izveštaj o nezavisnom praćenju primene zakona*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020, https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-20/Osmi_nezavisni_izvestaj_jan_dec_2019.pdf (pristupljeno 11. augusta 2020), str. 1.

³³⁵ Ibid., str. 2.

³³⁶ Ibid., str. 1.

tačka“. Tužilaštva u Srbiji su podnijela tužbe za zaštitne mjere u samo 2% nasilnih slučajeva u kojima su produžene hitne mjere, a građanski postupci, iako hitni, pokazuju se kao neefikasni, sudeći po ponavljanju nasilja.³³⁷ *Trideset posto počinitelja kojima su izrečene hitne mjere ponovilo je nasilje.*³³⁸

Na osnovu podataka Drugog osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu, broj krivičnih optužnica protiv počinitelja nasilja u porodici u predgrađima oko Beograda smanjen je sa 654 u 2018. na 414 u 2019. godini. Tužilaštvo je kao neosnovane odbacilo skoro četvrtinu ukupnog broja prijavi nasilja u porodici koje su podnesene 2019. godine. Pritvor je određen za 120 počinitelja nasilja u porodici čiji su predmeti prošli kroz sud, a hitne mjere udaljavanja iz doma i zabrane komunikacije sa žrtvom/preživjelim izrečene su protiv 515 počinitelja. Tokom 2019. godine, na osnovu optužnica Drugog osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu osuđeno je 135 počinitelja nasilja u porodici, sporazumi o priznanju krivnje zaključeni su sa 60 počinitelja, a sigurnosne mjere izrečene protiv 33 počinioca. Krivično je sankcionirano ukupno 230 počinitelja. Sud je u 2019. izrekao oslobađajuće presude u pet slučajeva, a u trećini slučajeva su izrečene zatvorske kazne, od kojih je najduža šest godina zatvora.³³⁹

Usporedba kvantitativnih podataka iz evidencije Ministarstva unutrašnjih poslova i Javnog tužilaštva iz 2019. sa podacima iz 2018. godine ukazuje na određene trendove u ključnim parametrima: broj prijavi nasilja povećan je za 10% u odnosu na 2018. godinu; ponavljanje djela nasilja povećano je na 60%

u odnosu na prethodnu godinu; izraženo je 42% više individualnih planova za zaštitu i podršku žrtvama nego u 2018. godini.³⁴⁰

Iako je nemoguće odrediti broj žena čija je smrt direktna posljedica rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici,³⁴¹ trendovi pokazuju da se visoke stope femicida s godinama ne smanjuju u Srbiji.³⁴² Visok broj slučajeva femicida je krajnje zabrinjavajući i zahtijeva hitno postupanje na institucionalnom nivou.

U odnosu na žrtve/preživjele trgovine ljudima, omogućen je uvid u podatke o 29 sudskih odluka donesenih u krivičnim postupcima tokom 2019. sa osnovnih, viših i apelacionih sudova u Srbiji.³⁴³ Prvostepene presude su uključivale 16 presuda protiv ukupno 18 počinitelja: šest osoba je optuženo za krivično djelo trgovine ljudima, dvije su optužene za trgovinu ljudima i posredovanje u prostituciji, a jedna je optužena za trgovinu maloljetnicima radi usvajanja.³⁴⁴ Te iste godine je bilo ukupno 37 oštećenih u prvostepenim odlukama, od čega je 14 (38%) bilo maloljetno u vrijeme počinjenja krivičnog djela.³⁴⁵ Trideset šest oštećenih (97%) su bile žene, a samo jedan muškarac (3%).³⁴⁶ Drugostepene presude uključuju 13 sudskih presuda donesenih tokom 2019. godine.³⁴⁷ Navedene presude se odnose na ukupno 21 počinioca.³⁴⁸ Sudske presude ukazuju na trend blage kaznene politike i veliki broj sporazuma o priznanju krivnje.³⁴⁹ Od početka 2020. godine, ASTRA-in tim za podršku žrtvama identificirao je 22 nove žrtve/preživjele trgovine ljudima.³⁵⁰

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Ibid, p. 2.

³³⁹ Tanjug, 'Drugo tužilaštvo: Pad krivičnih dela porodičnog nasilja', *Dnevnik*, 3. januar 2020,

<https://www.dnevnik.rs/hronika/drugo-tuzilastvo-pad-krivicnih-dela-porodicnog-nasila-03-01-2020>, (pristupljeno 18. maja 2020).

³⁴⁰ T. Ignjatović, *Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji za period januar – decembar 2019. godine, Osmi izveštaj o nezavisnom praćenju primene zakona*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2019, str. 3.

³⁴¹ K. Stevanović, 'Dan sećanja na žene žrtve nasilja u Srbiji: Od početka godine šest žena ubijeno u porodičnom nasilju', *BBC na srpskom*, 18. maj 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52704802>, (pristupljeno 18. maja 2020).

³⁴² K. Đorđević, 'Osam žrtava porodičnog nasilja od početka godine', *Politika*, 18. maj 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/429841/Друштво/Осам-жртвава-породичног-насилља-од-почетка-године>, (pristupljeno 18. maja 2020).

³⁴³ ASTRA – Anti Trafficking Action, *Human Trafficking Victims in Criminal Proceedings: Analysis of Judicial Practice for 2019 for the Crimes of Mediation in Prostitution, Trafficking in Human Beings and Trafficking in Minors for Adoption*, ASTRA – Anti Trafficking Action, 2020, str. 9.

³⁴⁴ Ibid., str. 10.

³⁴⁵ Ibid., str. 14.

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Ibid., str. 9.

³⁴⁸ Ibid., str. 21.

³⁴⁹ Ibid., str. 34.

³⁵⁰ Kvinna till Kvinna je dobila informacije od partnerske organizacije u Srbiji.

Nedjelotvorne istrage slučajeva rodno zasnovanog nasilja počivaju na stalnom neslaganju između broja krivičnih prijavi i broja osuđujućih presuda, a većina rezultira uslovnim kaznama.³⁵¹ U 2019. godini podignute su krivične prijave protiv 514 počinitelja proganjanja (član 138a Krivičnog zakonika), u 21% predmeta su odbačene, optužnice su podignute protiv samo 13,4% počinitelja, a samo 9% počinitelja je osuđeno.³⁵² Što se tiče seksualnog uznemiravanja, samo 231 osoba je prijavljena u 2019. godini, 10,4% prijava je odbačeno, optužnica je podignuta protiv 18,2% osoba, a samo 14,3% je osuđeno. U Srbiji nije registriran nijedan zahtjev za prisilnim brakom u 2019. godini.³⁵³ Evidentno je da je procjena rizika radi sprečavanja rodno zasnovanog nasilja uključujući femicid neadekvatna, kao i to da su hitni zaštitni nalozi neblagovremeni i da se efikasno ne provode.³⁵⁴ Žrtve/preživjele koje prijave nasilnika i odluče ući u sudski sistem dobivaju neadekvatnu zaštitu tokom sudskih postupaka, što ih izlaže dodatnom riziku od nasilja počinioca.³⁵⁵

Tvrdnje da je smanjen broj krivičnih optužnica odraz smanjene učestalosti slučajeva nasilja u porodici ostaju upitne imajući u vidu nepostojanje čvrstog sistema za prikupljanje podataka i monitoring slučajeva rodno zasnovanog nasilja u Srbiji.³⁵⁶ Čak ni nakon tri godine provedbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, u trenutku pisanja ovog izvještaja, nije bila uspostavljena centralna evidencija u elektronskoj formi. Takav bi elektronski sistem za prikupljanje podataka olakšao praćenje i pregled podataka od ključnih institucija kao što su policija, tužilaštva, sudovi i centri za socijalni rad.³⁵⁷ Nepostojanje sistema koji osigurava prikupljanje svih podataka o svim oblicima nasilja nad ženama i institucionalnim odgovorima na njih ukazuje na izostanak napretka u provedbi zahtjeva iz člana 11 Istanbulske konvencije.

³⁵¹ CEDAW, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, CEDAW, 2019, str. 7.

³⁵² T. Ignjatović, *Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji za period januar – decembar 2019. godine, Osmi izveštaj o nezavisnom praćenju primene zakona*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ CEDAW, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, CEDAW, 2019, str. 7.

³⁵⁵ OSCE, *Well-being and Safety of Women – Serbia*, OSCE, 2019.

³⁵⁶ CEDAW, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, CEDAW, 2019, str. 8.

³⁵⁷ T. Ignjatović, *Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji za period januar – decembar 2019. godine, Osmi izveštaj o nezavisnom praćenju primene zakona*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020, str. 3.

Preporuke*

Uz materijalni zakonski okvir za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, Istanbulska konvencija (i UN-ov Paket osnovnih usluga) zahtijeva uspostavu institucionalnog okvira za izradu politika, koordiniranje usluga, prikupljanje podataka,

praćenje i evaluaciju i saradnju sa organizacijama civilnog društva. U regiji Zapadnog Balkana, ove obavezne strukture još uvijek nisu potpuno uspostavljene.

Broj sankcioniranih slučajeva rodno zasnovanog nasilja

UKRATKO:

Uprkos napretku na usklađivanju nacionalnih pravnih okvira sa Istanbulsom konvencijom, nisu svi zahtjevi transponirani na nacionalne nivoe, a primjena novouspostavljenih standarda je u najboljem slučaju neravnomjerna. Postojeći pravni okviri djelotvorno ne tretiraju sve oblike nasilja, uključujući one koji neproporcionalno pogađaju žene i djevojčice iz ugroženih grupa. Izrečene sankcije nisu proporcionalne krivičnim djelima i ne odvrćaju od njihovog daljeg činjenja.

U ROKU OD GODINU DANA:

Mogu se izraditi izmjene i dopune zakonodavstva koje će obuhvatati: potpuno usklađivanje s Istanbulsom konvencijom, sve oblike nasilja i sankcije koje odvrćaju i proporcionalne su težini krivičnog djela.

Vlade:

- Kriminalizirati sve oblike rodno zasnovanog nasilja koji su priznati u Istanbulske konvenciji.
- Kriminalizirati sve oblike cyber uznemiravanja, prijetnji i nasilja.
- Izmijeniti zakonodavstvo i/ili protokole kako bi se uvele obavezne istrage po službenoj dužnosti i krivično gonjenje zbog rodno zasnovanih krivičnih djela kako ono ne bi u potpunosti zavisilo od prijave koju podnese žrtva/preživjela i kako bi se postupak mogao nastaviti čak i ako žrtva/preživjela povuče svoj iskaz ili prijavu.
- Osigurati da se silovanje zakonski definira isključivo obilježjem pristanka.
- Izmijeniti zakonodavstvo da bi se uklonile novčane kazne kao sankcija za nasilje u porodici.
- Izmijeniti krivične zakone kako bi se obuhvatile otežavajuće okolnosti iz Istanbulske konvencije, između ostalog i za krivična djela koja počine članovi porodice.
- Uvesti dugoročne i/ili trajne zaštitne naloge, izmijeniti zakonodavstvo kako bi se kriminaliziralo kršenje zaštitnog naloga.
- Ukinuti i sankcionirati praksu medijacije u slučajevima rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.
- Formirati specijalne jedinice za rodno zasnovano nasilje/nasilje u porodici u policiji i tužilaštvu.
- Izraditi smjernice i specijalne obrasce za dokumentovanje povreda koji se mogu koristiti u krivičnom postupku (Primjer: Austrija).
- Priznati rod, seksualnu orijentaciju i rodno izražavanje/identitet kao osnove za krivična djela iz mržnje.
- Uspostaviti i implementirati integrirane baze podataka sa informacijama o slučajevima rodno zasnovanog nasilja.
- Osigurati javni pristup statističkim podacima o rodno zasnovanom nasilju.

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- Podržati potpuno usklađivanje primjenjivog zakonodavstva sa Istanbulsom konvencijom, u skladu sa preporukama iz GREVIO izvještaja.
- Podržati kapacitete zemalja za prikupljanje statističkih podataka razvrstanih prema spolu, uključujući prijavljene i sankcionirane slučajeve rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.
- Finansirati studije o učestalosti različitih oblika rodno zasnovanog nasilja i stopama prijavljivanja u zemljama Zapadnog Balkana u okviru opće podrške programima sprečavanja i zaštite od rodno zasnovanog nasilja.

* S obzirom na različitu situaciju u svakoj zemlji, preporuke su generalizirane i primjenjive na većinu zemalja Zapadnog Balkana za svaku preporučenu mjeru.

Broj skloništa i SOS telefonskih linija za pomoć

UKRATKO:

Većina zemalja u regiji suočava se s hroničnim nedostatkom prostora za skloništa za žrtve/preživjele rodno zasnovanog nasilja, naročito izvan glavnih gradova, zbog ograničenog državnog finansiranja.

U ROKU OD GODINU DANA:

Uvesti interne mehanizme za prijavljivanje i obrasce za evaluaciju prije odlaska koji će se koristiti u svim skloništimu u skladu s internim propisima, i osigurati izdvajanje većih iznosa iz državnog i lokalnih budžeta za skloništa i druge specijalizirane službe.

Vlade:

- Osigurati da specijalizirane ženske organizacije civilnog društva mogu nastaviti voditi skloništa i pružati druge usluge žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici.
- Osigurati održivo finansiranje postojećih skloništa i omogućiti povećanje broja skloništa i linija za pomoć uz adekvatno finansiranje iz odgovarajućih budžeta.
- Osigurati skloništa i linije za pomoć svim žrtvama/preživjelim svih oblika rodno zasnovanog nasilja, a ne samo žrtvama/preživjelim nasilja u porodici.
- Osigurati proporcionalnu raspoređenost skloništa u svim dijelovima zemalja.
- Pobrinuti se za dostupnost svih usluga za žene iz manjinskih zajednica, uključujući Romkinje.
- Podržati razvoj specijaliziranih usluga za LGBTQI+ žrtve/preživjele.
- Osigurati da skloništa budu dostupna žrtvama/preživjelim sa invaliditetom.
- Osigurati pružanje pomoći (skloništa, organizacije civilnog društva, socijalne radnice i radnici) bez obaveze podnošenja krivične prijave i otkrivanja identiteta.
- Uvesti minimalni standard za skloništa i linije za pomoć u skladu s Istanbulskom konvencijom, u saradnji sa eksperticama iz ženskih organizacija civilnog društva u toj oblasti, kako bi se osigurao kvalitet usluga.

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- Pozvati vlade da izdvoje dovoljno sredstava za skloništa u skladu sa zahtjevima Istanbulske konvencije.
- Izvršiti pritisak na vlade da priznaju ulogu ženskih organizacija civilnog društva u pružanju specijaliziranih usluga podrške ženama žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja, da ukinu nepotrebna administrativna ograničenja i osiguraju održivo finansiranje ovih usluga kroz dugoročne grantove.
- Pozvati na provedbu preporuka iz GREVIO izvještaja i uključiti preporuke u izvještaje Evropske komisije o zemljama Zapadnog Balkana.

Izdvajanje sredstava za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja

UKRATKO: :

Nedovoljna sredstva, a u nekim zemljama i smanjenje nivoa sredstava ometa pristup skloništima, uslugama i značajnoj zaštiti za žrtve/preživjele nasilja. Mora se održati podrška za partnerske organizacije civilnog društva u pružanju usluga koje je država dužna pružati u skladu sa svojim međunarodnim obavezama.

U ROKU OD GODINU DANA:

Unaprijediti primjenu rodno odgovornog budžetiranja kako bi se osigurali odgovarajući resursi za službe koje se bave rodno zasnovanim nasiljem.

Vlade:

- Izdvojiti adekvatne i održive finansijske resurse za ženske organizacije civilnog društva za inkluzivno pružanje usluga ženama žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja u skladu sa obavezama iz člana 8 Istanbulske konvencije.
- Osigurati rodno odgovorno budžetiranje na svim nivoima vlade.
- Unaprijediti sisteme finansiranja kako bi prikazivali ukupna sredstva koja država izdvaja za rodno zasnovano nasilje/nasilje u porodici.
- Uspostaviti transparentne mehanizme za procjenu provedbe politika i korištenje budžeta za rodno zasnovano nasilje u skladu s članom 10 Istanbulske konvencije.

Institucije EU, međuvladine organizacije i donatori:

- Izvršiti pojačan diplomatski i politički pritisak kako bi se osiguralo adekvatno državno finansiranje u skladu sa zahtjevima Istanbulske konvencije.
- Pozvati vlade da osiguraju adekvatno finansiranje za ženske organizacije civilnog društva specijalizirane za pružanje usluga žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici, između ostalog i putem dugoročnih grantova.
- Pozabaviti se činjenicom da se finansijska sredstva uzimaju od ženskih i drugih organizacija civilnog društva i usmjeravaju ka nevladinim organizacijama koje su organizirale same vlade širom regije.
- Pozvati vlade da poduzmu sve potrebne mjere na primjeni rodno odgovornog budžetiranja na svim nivoima vlade.
- Razmotriti podržavanje pružanja specijaliziranih usluga žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja/nasilja u porodici koje pružaju ženske organizacije civilnog društva kroz regionalne programe kao što je IPA III kada su sredstva izdvojena sa nacionalnog i lokalnog nivoa nedovoljna.

Bibliografija

- The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, *Albania: Stakeholders Report for the United Nations Universal Periodical Review*, The Advocates for Human Rights & Human Rights in Democracy, 2019, https://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/albania_report.pdf, (pristupljeno 21. maja 2020).
- The Advocates for Human Rights & Ženski Centar Trebinje, *Bosnia and Herzegovina: Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review*, The Advocates for Human Rights & Ženski Centar Trebinje, 2019, file:///C:/Users/elidel/Downloads/JS1_UPR34_BIH_E_CoverPage.pdf, (pristupljeno 23. septembra 2020).
- ASTRA – Anti Trafficking Action, *Human Trafficking Victims in Criminal Proceedings: Analysis of Judicial Practice for 2019 for the Crimes of Mediation in Prostitution, Trafficking in Human Beings and Trafficking in Minors for Adoption*, ASTRA – Anti Trafficking Action, 2020, <https://drive.google.com/file/d/1T8nMxvpcAObeVjB9Bc6MNPaz0GOY-tbb/view>, (pristupljeno 1. septembra).
- Autonomni ženski centar, 'National SOS Helpline: Unauthorised Recording!', *Autonomni ženski centar*, 2019, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1543-national-sos-helpline-unauthorized-recording>, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- Autonomni ženski centar, 'There was No Need to Create a New National SOS Helpline: The First Independent Report on the Activities of the Newly Formed National SOS Helpline for Women with Experience of Violence', *Autonomni ženski centar*, 2020, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1484-there-was-no-need-to-create-a-new-national-sos-helpline-the-first-independent-report-on-the-activities-of-the-newly-formed-national-sos-helpline-for-women-with-experience-of-violence>, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- Autonomni ženski centar, 'Press Release', *Autonomni ženski centar*, 2020, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1596-press-release>, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- AWEN Network, 'COVID-19, Threefold Increase in Calls for Help at the National Hotline for Domestic Violence Cases / Up to 6 Protection Orders Issued within One Day in Durrës District', *AWEN Network*, <https://awenetwork.org/covid-19-threefold-increase-in-calls-for-help-at-the-national-hotlinefor-domestic-violence-cases-up-to-6-protection-orders-issued-within-oneday-in-durresdistrict/?lang=en>, (pristupljeno 8. augusta 2020).
- Ballhysa, E., 'Debati: Karantina dhe Dhuna në Familje : Ulje e Rasteve apo mos Raportim i Saj?', *portavendore.al*, 24. aprila 2020, <https://portavendore.al/2020/04/24/debati-karantina-dhe-dhuna-ne-familje-ulje-e-rasteve-apo-mos-raportim-i-saj/>, (pristupljeno 22. maja 2020).
- Beker K. et al., *Regional Report on Compliance with UN Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW) and Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Relating to Discrimination of Roma Women in the Area of Healthcare, Child Marriages and Offering Support and Protection to Roma Women in Cases of Domestic Violence*, Beograd, BIBIJA Roma Women Centre, 2019, <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/10/regional%20report%20on%20discrimination%20of%20roma%20women%20english.pdf?la=en&vs=1148>, (pristupljeno 11. augusta 2020).
- Bogdani, N., 'Qindra Protestues Marshojnë në Tiranë për t'i thënë STOP Dhunës Seksuale', *Reporter.al*, 4. juni 2020, <https://www.reporter.al/qindra-protestues-marshojne-ne-tirane-per-ti-thene-stop-dhunes-seksuale/>, (pristupljeno 12. juna 2020).
- Božović, N., 'Milutin Jeličić Jutka osuđen na tri meseca zatvora', *N1*, 10. juli 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a618438/Jutka-osudjen-na-tri-meseca-zatvora.html>, (pristupljeno 12. septembra 2020).
- Constitutional Court of the Republic of Kosovo, *Judgment in the application of the President of the Assembly of the Republic of Kosovo (2009), Case No. K0162/18*, Prishtina, Constitutional Court of the Republic of Kosovo, 2019, https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2019/02/ko_162_18_agj_ang.pdf, (pristupljeno 9. maja 2020).
- Vijeće Evrope, *The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*, Istanbul, Vijeće Evrope, 2011, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e>, (pristupljeno 22. septembra 2020).
- Delegation of the European Union to Montenegro, 'The Domestic Violence Data Base has been Established', *Delegation of the European Union to Montenegro*, 2019, https://eeas.europa.eu/delegations/montenegro/63167/node/63167_id, (pristupljeno 30. maja 2020).
- Đorđević, K., 'Osam žrtava porodičnog nasilja od početka godine', *Politika*, 18. maj 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/429841/Друштво/Осам-жртвава-породичног-насиља-од-почетка-године>, (pristupljeno 18. maja 2020).
- Elezovic, S., *Gender Analysis and Recommendations for Strengthening the Inclusion of Gender Perspective in the Implementation of the Action 'Improving Procedural Safeguards in Judicial Proceedings in Montenegro'*, Vijeće Evrope, 2019, <https://rm.coe.int/gender-analysis-final-hf7/16809963c1>, (pristupljeno 11. augusta 2020).
- Farnsworth, N. et al., *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2020, <https://kvinna.tillkvinna.org/2020/06/01/wheres-the-money-for-womens-rights-2020/>, (pristupljeno 26. augusta 2020).
- Federation of Bosnia and Herzegovina – Ministry of Interior, *Informacija o stanju sigurnosti na području Federacije BiH za period januar-decembar 2019. godine*, Federation of Bosnia and Herzegovina – Ministry of Interior, 2020, <http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2020/02/Informacija-2019.-godine-konacna.pdf>, (pristupljeno 25. maja 2020).
- Gaćanica, L. et al., *Women's Rights in Western Balkans*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2019, <https://kvinna.tillkvinna.org/wp-content/uploads/2019/11/Womens-rights-in-Western-Balkans.pdf>, (pristupljeno 19. juna 2020).

- Gavric, S., *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Kosovo*, European Women's Lobby, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-kosovo_report_web.pdf, (pristupljeno 13. maja 2020).
- Gender Equality Platform, 'Реакција: Ненавремената реакција на полицијата може да резултира во фемид', *Gender Equality Platform*, 2020, <https://tinyurl.com/y4lmffm5>, (pristupljeno 18. septembra 2020).
- Prokuroria e Pergjithshme, *Raport i Prokurorit te Pergjithshem mbi Gjendjen e Kriminalitetit per Vitin 2019*, Prokuroria e Pergjithshme, 2020, http://www.pp.gov.al/web/kuvendit_raporti_vjetor_2019_28_3_2020_pp_perf_1864.pdf, (pristupljeno 22. maja 2020).
- Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Montenegro*, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), 2018, <https://rm.coe.int/grevio-report-montenegro/16808e5614UNDP>, (pristupljeno 23. septembra 2020).
- Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Serbia*, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), 2020, <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>, (pristupljeno 17. maja 2020).
- Hajro Jajaga, Z., 'Shkup: Dy Viktima nga Dhuna në Familje Gjatë Pandemisë - Nuk Raportohen Rastet', *Radio Evropa e Lirë*, 16. maj 2020, <https://www.evropaelire.org/a/30615661.html>, (pristupljeno 3. juna 2020).
- Halilović, M., *Analysis of the Cost of Domestic Violence: Estimating the Cost of Multi-Sectoral Response at the Local Level in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo, UN Women, 2019, <https://tinyurl.com/y2ycs6nw>, (pristupljeno 23. septembra 2020).
- Iberdemaj, B., 'Court Awards Family of Diana Kastrati 950000 Euros in Compensation', *Prishtina Insight*, 11. septembar 2019, <https://prishtinainsight.com/court-awards-family-of-diana-kastrati-95000-euros-in-compensation/>, (pristupljeno 13. maja 2020).
- Iberdemaj, B., 'Dështimi në Parandalim, i Dyshuari për Vrasjen e Gruas e Kishte Rrahur edhe më Parë me Bisht të Sëpatës', *Kallxo.com*, 30. juli 2020, <https://kallxo.com/ligji/deshtimi-ne-parandalim-i-dyshuari-per-vrasjen-e-gruas-e-kishte-rrahur-edhe-me-pare-me-bisht-te-sepates/>, (pristupljeno 26. augusta 2020).
- Iberdemaj, B., 'Gratë dhe Thirrjet e Humbura për Mbrojtje nga Dhuna në Familje', *Kallxo.com*, 14. april 2020, <https://kallxo.com/gjate/analize/grate-dhe-thirrjet-e-humbura-per-mbrojtje-nga-dhuna-ne-familje/>, (pristupljeno 13. maja 2020).
- Iberdemaj, B., 'Shteti Ankohet për Kompensimin e Familjes së Diana Kastratit', *Kallxo.com*, 29. oktobar 2019, <https://kallxo.com/lajm/video-shteti-ankohet-per-kompensimin-e-familjes-se-diana-kastratit/>, (pristupljeno 13. maja 2020).
- Ignjatović, T., *Primena Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji za period januar – decembar 2019. godine, Osmi izveštaj o nezavisnom praćenju primene Zakona*, Beograd, Autonomni ženski centar, 2020, https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-20/Osmi_nezavisni_izvestaj_jan_dec_2019.pdf, (pristupljeno 11. augusta 2020).
- 'Komunikatë për Media', *Kosovo Police*, 15. april 2020, <https://www.kosovopolice.com/komunikate-per-media-5/>, (pristupljeno 13. aprila 2020).
- Kosovo Women's Network, *Kosovo Gender Analysis*, Kosovo Women's Network, 2018, <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/womens-network.pdf>, (pristupljeno 10. septembra 2020).
- Kosovo Women's Network, 'Letër shqetësuese nga Strehimoret e Kosovës për Koordinatorin Nacional', Prishtina, *Kosovo Women's Network*, 2019, <https://womensnetwork.org/sq/leter-shqetesuese-nga-strehimoret-e-kosoves-per-koordinatorin-nacional/>, (pristupljeno 12. maja 2020).
- Kosovo Women's Network, 'RrGK Kundër Kthimit në Rigjykim të Rastit të Vrasësit Pjetër Nrecaj', *Kosovo Women's Network*, 2019, <https://womensnetwork.org/sq/rrgk-kunder-kthimit-ne-rigjykim-te-rastit-te-vrasesit-pjeter-nrecaj/>, (pristupljeno 13. maja 2020).
- Law No. 02/L-17 on Social and Family Services*, 2001, Republic of Kosovo.
- Law No. 03/L-040 on Local Self Government*, 2008, Republic of Kosovo.
- Llubani, M., *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Albania*, European Women's Lobby, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-albania_report_web.pdf, (pristupljeno 21. maja 2020).
- Министарство Породице, Омладине и Спорта, *Република Српска, Информација о Спровођењу Општет Протокола о Поступању у Случајева Насиља у Породици за 2019. Године у Републици Српској*, 2020, <https://tinyurl.com/y35u436l>, (pristupljeno 18. septembra 2020).
- Министерство за Внатрешни Работи, *Годишен Извештај на Министерството за Внатрешни Работи*, 2019, <https://tinyurl.com/yxbo755k>, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- Ministry of Justice of the Republic of Kosovo, *Public Information Calling the Victims of Domestic Violence to Report their Cases Providing the Contacts of the Shelters and Police* [web-stranica], <https://md.rks-gov.net/page.aspx?id=1,15,2208>, (pristupljeno 12. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo, *Shelters for the Victims of Domestic Violence in Kosovo*, Prishtina, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, https://www.osce.org/files/Report%20on%20Shelters%20for%20victims%20of%20domestic%20violence%20in%20Kosovo_eng.pdf, (pristupljeno 23. septembra 2020).

- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Albania*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/434849?download=true>, (pristupljeno 21. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/423470?download=true>, (pristupljeno 23. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Montenegro*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/424985?download=true>, (pristupljeno 12. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Survey on Well-Being and Safety of Women in North Macedonia*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/419264?download=true>, (pristupljeno 27. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Survey on Well-Being and Safety of Women in Kosovo*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/439781?download=true>, (pristupljeno 12. maja 2020).
- Organisation for Security and Co-operation in Europe, *Well-being and Safety of Women – Serbia*, Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/419750?download=true>, (pristupljeno 17. maja 2020).
- Petronijević, M., *Mapping of Policies and Legislation on Violence against Women and the Istanbul Convention in Serbia*, Europeans Women's Lobby, 2019, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-serbia_report_web.pdf, (pristupljeno 17. aprila 2020).
- Republic of Kosovo Ombudsperson Institution, *Raporti Vjetor 2019 (Annual Report 2019)*, Prishtina, Republic of Kosovo Ombudsperson Institution, 2020, <https://www.oik-rks.org/2020/04/02/raporti-vjetor-2019/>, (pristupljeno 9. maja 2020).
- Stevanović, K., 'Dan sećanja na žene žrtve nasilja u Srbiji: Od početka godine šest žena ubijeno u porodičnom nasilju', *BBC na srpskom*, 18. maj 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52704802>, (pristupljeno 18. maja 2020).
- Tanjug, 'Drugo tužilaštvo: Pad krivičnih dela porodičnog nasilja', *Dnevnik*, 3. januar 2020, <https://www.dnevnik.rs/hronika/drugo-tuzilastvo-pad-krivicnih-dela-porodicnog-nasila-03-01-2020>, (pristupljeno 18. maja 2020).
- Tershana v. Albania* (2020) 48756/14, [https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR067Tq4YivtZqXoGA8xDuerd5besXwj7bbqmCchKd-AvFAAISM-uZO5-OI#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-203825"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR067Tq4YivtZqXoGA8xDuerd5besXwj7bbqmCchKd-AvFAAISM-uZO5-OI#{), (pristupljeno 11. augusta 2020).
- Tian, N. et al., *SIPRI Fact Sheet April 2020: Trends in World Military Expenditure, 2019*, SIPRI, 2020, https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf, (pristupljeno 28. aprila 2020).
- Travers, E., 'Reports of Domestic Violence Increase in 2020', *Prishtina Insight*, 13. maj 2020, <https://prishtinainsight.com/reports-of-domestic-violence-increase-in-2020/>, (pristupljeno 4. augusta 2020).
- UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 2019, <https://undocs.org/en/CEDAW/C/SRB/CO/4>, (pristupljeno 16. maja 2020).
- 'UNDP and Swedish Government Join Forces to Combat Domestic Violence amid COVID-19', *Medium.com*, 19. april 2020, <https://medium.com/@albania.undp/undp-and-swedish-government-join-forces-to-combat-domestic-violence-amid-covid-19-3670c09c75b1>, (pristupljeno 22. maja 2020).
- United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Albania*, United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/albania/>, (pristupljeno 22. maja 2020).
- United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina*, United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/bosnia-and-herzegovina/>, (pristupljeno 23. septembra 2020).
- United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Montenegro*, United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 2020, <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/montenegro/>, (pristupljeno 30. maja 2020).
- 'UN Women: Ka rritje të dhunës në familje për 30 për qind', *epokaere.com*, 27. april 2020, <https://www.epokaere.com/un-women-ka-rritje-te-dhunes-ne-familje-30-per-qind/>, (pristupljeno 10. septembra 2020).
- UN Women Europe and Central Asia, *Temporary Shelters set up to Quarantine Safely Domestic Violence Survivors in Kosovo*, UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 2020, <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2020/5/temporary-shelters-set-up-to-quarantine-safely-domestic-violence-survivors>, (pristupljeno 12. maja 2020).
- Women Against Violence European Network, *Mapping of Sexual Violence Services in the Western Balkans and Turkey*, Vienna, Women Against Violence European Network, 2019, https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf, (pristupljeno 4. augusta 2020).
- Work with Perpetrators – European Network, 'Femicide across Albania: Every Eight Days a Woman is Killed!', *Work with Perpetrators – European Network*, 2020, <https://www.work-with-perpetrators.eu/about-us/members/woman-to-woman-on-femicide>, (pristupljeno 22. maja 2020).

BRANITELJICE ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA

Položaj braniteljica i branitelja ženskih ljudskih prava nije se značajno promijenio tokom ovog izvještajnog perioda. Aktivistkinje su i dalje izloženije vrijeđanju i prijetnjama, kako zbog svog aktivizma, tako i zbog roda. Analizirajući situaciju u šest zemalja Zapadnog Balkana, primjetno je da dva glavna pitanja oblikuju položaj braniteljica ženskih ljudskih prava: (nedostatak) priznavanja pravnog statusa braniteljica ženskih ljudskih prava i društvene norme (uključujući patrijarhalne stavove) prema ženama, a time i braniteljicama ženskih ljudskih prava. Većina zemalja Zapadnog Balkana nema pravne definicije ili kategorije za branitelje i braniteljice ljudskih prava.³⁵⁸ U Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji, branitelji/ce ljudskih prava,³⁵⁹ kao i branitelji/ce ženskih ljudskih prava³⁶⁰ nisu prepoznate kao posebna pravna kategorija. To znači da se sva kršenja i napadi na njih smatraju općim krivičnim djelima. Štaviše, napadi, prijetnje, fizički i psihološki napadi ili zastrašivanja koja se prijavljuju državnim vlastima često se zapostavljaju, zanemaruju ili nedovoljno istražuju, što doprinosi praksi nekažnjavanja počilaca. Pored toga, branitelji/ce ljudskih prava nemaju lakši pristup institucijama koje bi im mogle olakšati rad, kao ni institucionalnoj zaštiti u slučajevima prijetnji ili pritisaka političkih ili društvenih aktera.³⁶¹ To su faktori koji bi im znatno olakšali rad. Deklaracija o braniteljima ljudskih prava koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija (UN) postavila je prekretnicu u univerzalnom priznavanju suštinske i legitimne uloge koju imaju branitelji/ce ljudskih prava. Ne samo da je ova Deklaracija omogućila priznavanje branitelja/ica ljudskih prava, već je doprinijela i povećanju njihove vidljivosti i legitimnosti njihovog rada, kao i potrebi za boljom zaštitom. Albanija je 2019. ratificirala *UN-ovu Deklaraciju o braniteljima*

ljudskih prava, dok je u Srbiji također ratificirana, ali naziv branitelji ljudskih prava nije izričito priznat u pravnom sistemu. U ovoj zemlji se Krivičnim zakonom (pod naslovom "Rasna i druga diskriminacija") precizira da će se izreći kazna onome ko tereti organizacije ili pojedince zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. Ne postoje dokazi o primjeni ovog člana u pravnom sistemu Srbije, uprkos činjenici da je izvjestan broj slučajeva pokrenut pred sudovima. Ovaj član je također ograničen samo na branitelje ljudskih prava koji rade na pitanjima jednakosti, ali izostavlja sve ostale branitelje ljudskih prava.³⁶²

Braniteljice ženskih ljudskih prava su izložene različitim oblicima i razmjerima napada na osnovu svog roda. Vrste i sredstva napada obično su motivirani prevladavajućim, tradicionalnim, društvenim, kulturnim ili vjerskim normama, stavovima i vrijednostima prisutnim u svim zemljama Zapadnog Balkana. Braniteljice ženskih ljudskih prava koje su najviše pogođene ovim normama su one koje se bave općim oblastima ljudskih prava kao što su rodna ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje, prava LGBTQI+ osoba, ali i oblastima u kojima se propituje rad vlasti i poziva ih se na odgovornost, poput korupcije i ratnih zločina.

Na Zapadnom Balkanu, priznavanje ženskih organizacija civilnog društva (OCD) podijeljeno je između potrebe državnih vlada za njihovim znanjem, iskustvom i podacima i restriktivnih pristupa prema civilnom društvu uopće. Uprkos kontinuiranom sužavanju prostora za civilno društvo, oni i dalje doprinose zakonodavstvu i unapređivanju prava žena. Dugotrajna borba za pristup i uticaj još uvijek traje i tokom perioda neizvjesnosti za demokratije Zapadnog Balkana.

³⁵⁸ A. Xhaho et al., *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, <https://crd.org/wp-content/uploads/2019/12/Human-Rights-Defenders-Report.pdf>, (pristupljeno 10. juna 2020).

³⁵⁹ Branitelji/ice ljudskih prava djeluju pojedinačno i/ili udruženo sa drugima da promoviraju zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda na državnom i međunarodnom nivou te djeluju u tu svrhu. Iz: Ured visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih nacija, član 1, *Deklaracija o pravima i odgovornostima pojedinaca, skupina i državnih tijela o unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda*, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/rightandresponsibility.aspx>, (pristupljeno 6. juna 2020).

³⁶⁰ Prema definiciji koju je dao Ured visokog povjerenika za ljudska prava, braniteljice ženskih ljudskih prava su žene koje, pojedinačno ili u saradnji s drugima, djeluju na promociji ili zaštiti ljudskih prava, uključujući ženska prava i pitanja rodne ravnopravnosti. Zbog sličnosti situacija s kojima se suočavaju, smatrat će se da ovaj pojam obuhvata i muškarce i nebinarne branitelje ljudskih prava koji rade na pitanjima rodne ravnopravnosti.

³⁶¹ A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 4, 50.

³⁶² Ibid.

Regionalna koalicija za gender mainstreaming u procesu pristupanja EU (koju čine partnerske organizacije Kvinna till Kvinne, njihove članice i druge organizacije u njihovim mrežama) poslala je, tokom Samita Zapadnog Balkana održanog u Zagrebu u maju 2020. godine, otvoreno pismo različitim visokorangiranim predstavnicima Evropske komisije, pozivajući se, između ostalog, na nedostatak rodne perspektive u raspravama o reformama koje bi zemlje Zapadnog Balkana trebale provesti tokom procesa pristupanja EU. Otvoreno pismo pokrenulo je pitanje nedostatka posvećenosti unapređenju rodne ravnopravnosti u

cijelom regionu, posebno u vezi sa zabrinjavajućim porastom rodno zasnovanog nasilja na Zapadnom Balkanu i nedostatkom rodne procjene različitog uticaja pandemije COVID-19 na muškarce i žene, a posebno po pitanju njihovih radničkih prava, odnosno rasprostranjenosti kršenja radničkih prava.³⁶³ U ovom primjeru, kao i svim ostalim primjerima u ovom poglavlju, ženske OCD pokazuju da reagiraju brzo i dosljedno. Pored toga, ženske OCD se preko svojih mreža organiziraju kako bi izvršile pritisak na vlade, regionalno i nacionalno, zastupajući žene u područjima u kojima bi inače mogle biti ušutkane ili nedovoljno zastupljene.

NAPADI NA BRANITELJICE ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA

Ovaj izvještajni period obilježili su napadi, prijetnje i uznemiravanje braniteljica ženskih ljudskih prava, uključujući aktivistkinje i novinarke. Napadi nisu bili isključivo motivirani određenim temama, već su često bili ukorijenjeni u pojmu roda i svemu što ovaj društveni konstrukt podrazumijeva. Stoga su novinarke, političarke i aktivistkinje bile meta i napadane su na vrlo konkretan i rodno određen način – upućivanjem na njihov fizički integritet (prijetnje silovanjem, vrijeđanje izgleda ili seksualne orijentacije), prijetnjama članovima njihove porodice (posebno njihovoj djeci) i diskreditiranjem njihovog rada (pozivanje na moralne vrijednosti, vjerske vrijednosti, sramoćenje). Društvene norme i patrijarhalni mentalitet nastavili su održavati različite oblike nasilja u ovom izvještajnom periodu. Također je važno napomenuti da su na Zapadnom Balkanu uredi organizacija civilnog društva ili prostori gdje se one organiziraju zapravo mjesta nasilja i često su meta napada krajnje desnih nacionalista ili grupa povezanih s vladajućim režimima. Što se tiče braniteljica ženskih ljudskih prava koje rade ili volontiraju za ove organizacije civilnog društva, a koje se aktivizmom i podizanjem

svijesti bave javno, napadi možda nisu uvijek lične prirode, već ove braniteljice ženskih ljudskih prava ponekad služe kao magneti za napade na njihove poslovne prostore. Oni koji se protive radu organizacija civilnog društva na Zapadnom Balkanu i napadaju njihove urede također doprinose stalnom sužavanju prostora o kojem se govori u svakom izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu*, uključujući i ovaj izvještaj.

LGBTQI+ osobe i aktivisti/kinje (posebno istaknuti/javni aktivisti/kinje) i dalje su najčešća meta, a napadi se redovno dešavaju na javnim mjestima. LGBTQI+ osobe su pod prijetnjom samo na osnovu njihove seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja. U ovom pogledu postignut je vrlo ograničen napredak u bilo kojoj od zemalja Zapadnog Balkana. Napadi su također integralno povezani sa postojećim nedostacima u zakonodavstvu, govorom mržnje javnih zvaničnika i ozbiljnim nedostatkom intervencije policije i organa vlasti. Kao rezultat neprijateljskog konteksta u kojem ljudi žive, navodno je više LGBTQI+ osoba emigriralo iz zemalja kao što su Albanija i BiH.³⁶⁴

³⁶³ Regional Coalition for Gender Mainstreaming the EU Accession Process, 'Open letter - The 2020 Western Balkans Summit: A Missed Opportunity', *Regional Coalition for Gender Mainstreaming the EU Accession Process*, 2020, https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2020/05/WB-Summit-Gender-Perspective_2020-05-15-18.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).

³⁶⁴ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA-Europe, 2020, <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Annual%20Review%202020.pdf>, (pristupljeno 1. juna 2020).

Za braniteljice ženskih ljudskih prava, najčešći kanali za verbalne napade i uznemiravanja tokom izvještajnog perioda bile su društvene mreže, e-mailovi i telefonski pozivi. Globalna pandemija COVID-19 također je imala negativan uticaj na braniteljice ženskih ljudskih prava, jer se prostor za aktivizam i slobodu medija dodatno suzio na Zapadnom Balkanu. Na primjer, u BiH se zakonskim prijedlozima usmjerenim na kažnjavanje cirkulacije informacija koje mogu izazvati paniku u društvu riskiralo ograničavanje rada novinara i novinarki i njihove slobode izražavanja na platformama društvenih mreža. U Srbiji postoje izvještaji novinara koji su bili spriječeni da prisustvuju konferencijama za štampu, da pribave informacije od tijela nadležnih za zdravstvo ili dokumentiraju rad policijskih službenika.³⁶⁵ Klevetničke medijske kampanje i dalje su popularna metoda protiv braniteljica ljudskih prava, a u mnogim slučajevima posebno protiv braniteljica ženskih ljudskih prav. Fizički napadi na LGBTQI+ aktiviste i novinare i dalje se dešavaju (vidjeti primjere za pojedinačne zemlje u ovom poglavlju), ali su manjeg intenziteta u odnosu na online napade. Prema izvještaju *Branitelji/ce ljudskih prava na Zapadnom Balkanu*,³⁶⁶ u Crnoj Gori

su mnogi branitelji/ce ljudskih prava pokušali prijaviti online napade (u obliku verbalnog zlostavljanja i/ili prijetnji), ali su tužiocima odbacili gotovo sve prijave jer nisu našli dokaze o kriminalnoj aktivnosti ili dovoljnu osnovu za podizanje optužnice. Procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje ili napada na braniteljice ženskih ljudskih prava sporo je i neefikasno. Iako formalne procedure često traju godinama, braniteljice ženskih ljudskih prava ostaju nezaštićene i izložene dugotrajnim prijetnjama i pritiscima. Normalizacija nekažnjavanja tih krivičnih djela šalje opasnu poruku svim pojedincima i grupama kojima su mete braniteljice ženskih ljudskih prava u zemljama Zapadnog Balkana da će njihovi postupci vjerovatno proći nekažnjeno.

Kvinna till Kvinna na godišnjem nivou prati sve incidente i napade na braniteljice ženskih ljudskih prava na Zapadnom Balkanu. Svrha ovog poglavlja izvještaja *Ženska prava na Zapadnom Balkanu* je izvještavanje o ovim incidentima i pružanje novih informacija o tekućim postupcima iz prethodnih izdanja izvještaja, gdje je to moguće.

ALBANIJA

U poređenju sa prethodnim periodima izvještavanja, nije bilo poboljšanja niti aktivnosti u korist zaštite, podizanja svijesti ili promocije braniteljica ženskih ljudskih prava. Registrirani su novi napadi na LGBTQI+ osobe i novinarke. Organizacija Civil Rights Defenders sa sjedištem u Švedskoj utvrdila je da su u Albaniji najugroženiji branitelji/ce ljudskih prava i braniteljice ženskih ljudskih prava koje rade na zaštiti prava LGBTQI+ zajednica, žrtve i osobe koje su preživjele trgovinu ljudima i druge oblike rodno zasnovanog nasilja, kao i istraživački novinari i novinarke koji dovode u pitanje rad vlasti. Braniteljice ženskih ljudskih prava su posebno izložene rodno zasnovanim napadima, poput online zastrašivanja i seksualnog uznemiravanja.³⁶⁷ Ove seksualizirane taktike zastrašivanja i uznemiravanja nisu zabilježene među aktivistima. Prema organizaciji Civil Rights Defenders, LGBTQI+ aktivisti/kinje i osobe koje rade na pravima osoba koje se bave prostitucijom izložene su ciljanim napadima i veće su šanse da će

biti suočene s trajnim psihološkim nasiljem, seksualnim nasiljem i anonimnim prijetnjama fizičkim napadima. Braniteljice ženskih ljudskih prava koje rade sa preživjelima/žrtvama trgovine ljudima ili slučajevima nasilja u porodici izložene su velikim sigurnosnim rizicima i uobičajeno je da su pod ozbiljnim prijetnjama počinitelaca uključenih u slučajeve na kojima rade. Braniteljice ženskih ljudskih prava su se suočavale sa višestrukom diskriminacijom, na osnovu roda i specifičnog ličnog statusa – aktivizma.

Dana 12. novembra, Anxhelu, transrodnu ženu iz Tirane, teško je pretuklo pet muškaraca. Anxhela je sjedila na klupi kada su je udarili u potiljak i tukli dok nije izgubila svijest, zadobivši povrede glave i lica. Do sada nije bilo hapšenja, uprkos tome što je mjesto bilo pokriveno kamerama. Prema Savezu za borbu protiv diskriminacije LGBT osoba, Anxhela je često bila izložena napadima i posjećivala je bolnice i policijske stanice.

³⁶⁵ Vijeće Evrope, 'Statement by Council of Europe Commissioner for Human Rights: Press Freedom Must not be Undermined by Measures to Counter Disinformation about COVID-19', *Vijeće Evrope*, 2020, <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/-/press-freedom-must-not-be-undermined-by-measures-to-counter-disinformation-about-covid-19>, (pristupljeno 10. juna 2020).

³⁶⁶ A. Khaho et al., *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019.

³⁶⁷ Ibid., str. 6.

Anxhelin aktivizam čini je vidljivom u javnom i građanskom prostoru; bila je aktivna članica međunarodne LGBTQI+ konferencije koja se nedavno održala u Tirani, te je bila u prvom redu aktivistkinja koje su marširale na prvoj Povorci lezbejki u Tirani.³⁶⁸ Ovakav nasilan napad ima velike posljedice po ljude koji rade van heteronormativnog konteksta, gdje njihovo zdravlje i sigurnost mogu biti ozbiljno ugroženi. Izjave s negativnim konotacijama i govor mržnje često se koristi kao alat i protiv predstavnica organizacija civilnog društva.³⁶⁹

Pojačao se i govor mržnje političkih lidera i javnih ličnosti. U oktobru je zastupnik Kujtim Gjuzi (Konzervativna stranka) javno prijetio LGBTQI+ osobama u političkoj televizijskoj emisiji u udarnom terminu. Voditelj je također davao negativne izjave. Oba slučaja prijavljena su Vijeću za žalbe pri Albanskoj medijskoj upravi, koje je izdalo upozorenje, ali nije izreklo nikakve sankcije Gjuziju ili televizijskoj kući.³⁷⁰

Albanija je 2020. godine izgubila dva boda u odnosu na prethodnu godinu na skali Svjetskog indeksa slobode medija za 2020. godinu, odnosno sa 82. mjesta pala je na 84. mjesto.³⁷¹ Godina 2019. je opisana kao najteža za novinare i novinarku u Albaniji zbog zabrinjavajućeg porasta verbalnih i fizičkih prijetnji koje su im upućivane. Gotovo polovina napada u zemlji bili su "napadi na fizičku sigurnost i integritet novinara", praćeni "uznemiravanjem i

zastrašivanjem novinara" i "drugim djelima koja imaju zastrašujući učinak na slobodu medija".³⁷²

Albanska novinarka Sonila Meco bila je izložena online zlostavljanju i uznemiravanju nakon što su je pojedini medijski portali u objavi na društvenim mrežama optužili za nepoštivanje ljekara u zemlji: Nakon jednog komentara na Facebooku u kojem se kritiziraju komentari jednog ljekara u vezi s albanskim državljanima koji su zaglavili na granici s Grčkom i ne mogu se vratiti, novine Gazeta Tema objavile su članak u kojem je Meco predstavljena kao prijetnja nacionalnoj sigurnosti, što je rezultiralo javnom reakcijom i nasilnim online komentarima, uključujući prijetnje seksualnim nasiljem.³⁷³

Neposvećenost albanskih vlasti ovakvim incidentima i zanemarivanje ili nepravilne istrage doprinose nekažnjavanju počinitelja napada na braniteljice ženskih ljudskih prava. Braniteljice ženskih ljudskih prava također izvještavaju da su organi vlasti pokušavali utišati njihov aktivizam tako što su ih etiketirali kao "neprijateljice", uz prijetnje da će prestati s njima saradivati i da će im nametnuti dodatne restrikcije, što će im ograničiti pristup finansiranju i donatorskim mrežama.³⁷⁴ Takvi postupci nisu samo mehanizmi ušutkivanja, već aktivno doprinose represiji i sužavanju prostora za braniteljice ženskih ljudskih prava da sigurno i u potpunosti rade svoj posao.

BOSNA I HERCEGOVINA

Komitet za uklanjanje svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) u svojim *Zaključnim zapažanjima u Šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine* naglasio je zabrinutost u vezi antirodnog diskursa i online prijetnji upućenih političarkama, novinarkama, braniteljicama ljudskih prava i ženskim organizacijama civilnog društva, uključujući

prijetnje koje su upućivali političari na visokim položajima, kao i zabrinutost zbog nedostatka efikasnih sankcija za takva djela.³⁷⁵ Kao i u svim prethodnim izdanjima *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu*, prijetnje, napadi i pritisci nastavili su se dešavati u Bosni i Hercegovini (BiH) tokom ovog izvještajnog perioda.

³⁶⁸ 'Press Release on the Latest Attack on the Albanian Trans Activist Anxhela', *Historia Ime*, 13. novembar 2019, <https://www.historia-ime.com/english/press-release-on-the-latest-attack-on-the-trans-activist-anxhela/>, (pristupljeno 28. aprila 2020).

³⁶⁹ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija iz Albanije.

³⁷⁰ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA-Europe, 2020.

³⁷¹ Reporters Without Borders, *Albania* [web-stranica], <https://rsf.org/en/albania>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

³⁷² 'CoE: 2019 Was Worst Year for Albanian Media Freedom', *Exit*, 29. januar 2020, <https://exit.al/en/2020/01/29/coe-2019-was-worst-year-for-albanian-media-freedom/>, (pristupljeno 3. juna 2020).

³⁷³ 'Online Harassment and Abuse of Albanian Journalist Reported by Mapping Media Freedom', *Exit*, 17. april 2020, <https://exit.al/en/2020/04/17/online-harassment-and-abuse-of-albanian-journalist-reported-by-mapping-media-freedom/>, (pristupljeno 3. juna 2020).

³⁷⁴ A. Xhaho et al., *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 14.

³⁷⁵ CEDAW, *Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of Bosnia and Herzegovina*, CEDAW, 2019, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fBIH%2fCO%2f6&Lang=en, (pristupljeno 6. juna 2020).

Krajem 2019. godine, nakon prve Povorke ponosa u BiH, povećao se broj slučajeva napada na LGBTQI+ osobe.³⁷⁶ Homofobni incidenti uključivali su neprijateljske izjave javnih ličnosti o LGBTQI+ osobama, govor mržnje na društvenim mrežama i djela nasilja. Međutim, o slučajevima nasilja rijetko se govori u lokalnim medijima.³⁷⁷ Na primjer, u Banjoj Luci je lezbejski par fizički i verbalno napadnut. Iako su odmah kontaktirale policiju, zbog neprijateljskog stava policije, par je izgubio vjeru u nastavak slučaja, konačno odlučivši da ne podižu optužnicu i da napuste zemlju u potrazi za sigurnošću.³⁷⁸ Kristina Ljevak, novinarka i saveznica pokreta za prava LGBTQI+ osoba, bila je meta klevetničke kampanje nakon što je imenovana direktoricom TVSA, javne televizijske kuće Kantona Sarajevo.³⁷⁹

Kada su u pitanju rodno zasnovani napadi na novinarku, napadači ih često nazivaju različitim epitetima aludirajući na njihov fizički izgled: "polovnjače", "prostitutke", "nakaze", "kurve", "kučke". Napadači su im se obraćali pogrđnim jezikom, upućivali komentare u vezi njihovog fizičkog izgleda i upućivali prijetnje njihovim životima i sigurnosti.³⁸⁰ Vanja Stokić, urednica portala eTrafika.net, nedavno je putem društvenih mreža dobila prijetnje smrću zbog fotografije sa migrantima iz BiH koji su na putu u zemlje EU. Nepoznati muškarac joj je prijetio da će "odrubiti glavu" ne samo migrantima, već i "svim dušebrižnicima koji im izražavaju dobrodošlicu". Slučaj je prijavila banjalučkoj policiji, koja je nije shvatila ozbiljno, te joj rekla da se vrati za dva dana. U međuvremenu su se prijetnje nepoznatog muškarca nastavile: ponovo ju je kontaktirao, kontaktirao je i njene prijatelje, ponavljajući prijetnje, pa čak i ostavio svoj broj telefona kako bi ga mogla prosljediti policiji. Tek nakon brze i oštre reakcije javnosti, Stokić je pozvana u policijsku stanicu da da izjavu. Nakon toga, muškarac je uhapšen, ali je na kraju pušten.³⁸¹

Novinarka portala Fokus.ba, Semira Degirmendžić, koja je odgovorna za otkriće afere "Respiratori"

2020. godine³⁸² doživjela je javnu osudu. Na društvenim mrežama pojavio se videoisječak u kojem se govori da najgore neistine dolaze od nje, te da ono što je otkrila nije skandal, već "naručeno novinarstvo". Nakon toga su na javnim mjestima u Sarajevu zalijepljeni plakati s njenim likom, s popratnim tekstom koji je imao političku poruku.³⁸³ Ovo je bio pokušaj ugrožavanja lične sigurnosti novinarku Degirmendžić i poziv na javni linč.

Napadi su zabilježeni i u političkom diskursu. Na sjednici Narodne skupštine Republike Srpske, zastupnik Nebojša Vukanović iznio je omalovažavajuće i ponižavajuće komentare na račun osoba s posebnim potrebama, navodeći da se drugi zastupnik ponaša kao osoba s posebnim potrebama, što je kasnije ponovio u izjavi za TV N1. Ana Kotur Erkić, aktivistkinja i osoba sa invaliditetom, reagirala je na ove izjave na svom ličnom Facebook profilu, ističući da takve izjave vrijeđaju i omalovažavaju osobe sa invaliditetom. Zastupnik Vukanović ponovo se oglosio putem videa, insinuirajući da je dugogodišnja aktivistkinja Kotur Erkić bila politički mentorisana i angažirana i da je sluškinja vlasti u Republici Srpskoj, dodajući da ona vrši "zloupotrebu populacije kojoj pripada" i da se "dodvorava moćnicima" radi pribavljanja sredstava i pokretanja kampanje protiv njegovog djelovanja.³⁸⁴ Takvi javni napadi na braniteljice ženskih ljudskih prava koje su počinila državna tijela na moćnim položajima posebno su štetni za braniteljice ženskih ljudskih prava jer dinamika moći ide u korist javnog zvaničnika.

Organizacije civilnog društva koje su organizirale aktivnost povodom Međunarodnog dana žena 2019. godine u Banjoj Luci bile su privedene na saslušanje u policiju zbog prisustva široko priznatih aktivistkinja iz različitih, vidljivih aktivističkih grupa. Ovo je predstavljalo zastrašivanje i pokušaj utjerivanja straha, radi obeshrabrivanja aktivistkinja da učestvuju u direktnim akcijama na javnim mjestima.³⁸⁵

³⁷⁶ G. Katana, BH Duboko Homofobno Društvo, *LGBTI.ba*, 4. januar 2020, <https://lgbti.ba/bih-duboko-homofobno-drustvo/>, (pristupljeno 3. juna 2020).

³⁷⁷ USAID, *Fact Sheet: Strengthening LGBTI Rights in Bosnia and Herzegovina* [web-stranica],

<https://www.usaid.gov/bosnia/fact-sheets/strengthening-lgbt-rights-bosnia-and-herzegovina>, (pristupljeno 3. juna 2020).

³⁷⁸ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA-Europe, 2020.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ T. Gatačić, 'Milica Samardžić za VOA: Mrežom novinarki do boljeg položaja žena u bh. medijima', *VOA*, 3. maj 2020, <https://ba.voanews.com/a/milica-samardzic-za-voa-mrezom-novinarki-do-boljeg-polo%C5%BEaja-zena-u-bh-medijima/5402858.html>, (pristupljeno 6. juna 2020).

³⁸¹ I. Sandžaktarević, 'Vanja Stokić: Napad na Vanju je manje bitan, a da se desio nekom političaru, napadač bi bio istog trena priveden', *Interview*, 29. maj 2020, <https://interview.ba/interview/item/32382-b-vanja-stokic-b-napad-na-vanju-je-manje-bitan-a-da-se-desio-nekom-politicaru-napadac-bi-bio-istog-trena-priveden>, (pristupljeno 6. juna 2020).

³⁸² Skandal koji se dogodio usred pandemije COVID-19, u kojem je bosanska farma malina dobila ugovor od organa vlasti za uvoz preskupih respiratora, uprkos tome što je medicinska firma predložila kupovinu po nižoj cijeni. Farma malina nije uspjela isporučiti kupljene respiratore, što je dovelo do hapšenja i ispitivanja upletenih osoba, uključujući premijera FBiH Fadila Novalića, vlasnika farme malina i TV voditelja Fikreta Hodžića i Fahrudina Solaka, suspendiranog šefa Civilne zaštite.

³⁸³ BH Novinari, 'Utvrđiti ko stoji iza napada na novinarku Semiru Degirmendžić', *BH Novinari*, 2020,

<https://bhnovinari.ba/bs/2014/03/26/utvrditi-ko-stoji-iza-napada-na-novinarku-semiru-degirmendji/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

³⁸⁴ Mreža za izgradnju mira, 'Reakcija povodom vrijeđanja aktivistice Ane Kotur Erkić i osoba sa invaliditetom od strane narodnog zastupnika Vukanovića', *Mreža za izgradnju mira*, 2020, <https://www.mreza-mira.net/vijesti/aktivnosti-mreze/reakcija-povodom-vrijeđanja-aktivistice-ane-kotur-erkic/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

³⁸⁵ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija iz BiH.

KOSOVO

Društvene, političke i dominantne kulturne norme na Kosovu stvorile su patrijarhalni sistem u kojem aktivan rad na poljima rodne ravnopravnosti, nasilja nad ženama, prava LGBTQI+ osoba i slobode izražavanja često nailazi na institucionalni otpor.³⁸⁶

Kosovski centar za jednakost i slobodu izjavio je da su LGBTQI+ aktivisti i aktivistkinje tokom 2019. godine primili više od 150 online prijetnji smrću. Svi su prijavljeni policiji, ali nijedan slučaj nije procesuiran.³⁸⁷ Kada LGBTQI+ aktivisti i aktivistkinje vlastima prijave krivično djelo, prekršaj ili ometanje, policija ih u većini slučajeva ne shvata ozbiljno, ne provodi odgovarajuće istražne postupke i ne obavještava ih o toku njihovog predmeta.³⁸⁸ Isti tretman doživjela je još jedna braniteljica ženskih ljudskih prava. Ardiana Mehmeti, jedna od dobitnica nagrade EU za istraživačko novinarstvo na Zapadnom Balkanu i u Turskoj za priču "Eksploatacija u Telekomu", svjedočila je o problemima s kojima se suočavala dok je pisala o svojoj istrazi u Telekomu: "Izravno su me pitali 'koliko [novca]' tražim da bih obustavila svoj rad. Izbušili su mi gume. Policija nije učinila ništa."³⁸⁹

Policija je nakratko uhapsila glavnu urednicu portala KoSSev, Tatjanu Lazarević, zbog navodnog kršenja policijskog sata koji je uveden kao odgovor na pandemiju COVID-19. Prema KoSSev-u, Lazarević je

bila na putu da napravi reportažu o situaciji s pandemijom u Domu zdravlja u Zvečanu. Tokom hapšenja, identificirala se policiji prezentirajući im svoju novinarsku akreditaciju. Sada je izgleda čeka krivični postupak.³⁹⁰ Portal KoSSev se već ranije suočavao sa ograničavanjem medijskih sloboda koja su nametale lokalne vlasti. Ovaj incident je još jedan primjer sužavanja prostora za novinare, a posebno novinarke.

Izvršna direktorica Mreže žena Kosova (KWN), Igballe Rogova, primijetila je da svaki put kada KWN radi na strateškim sudskim postupcima za rodno zasnovano nasilje ili kada javno pokreće pitanja LGBTQI+ osoba, ona prima online prijetnje i ponekad doživljava uznemiravanja u javnosti. "Ja sam osoba koju [počinioci] krive. Zahtijevamo pravdu za one koji ubijaju i tuku svoje žene. Zato nas počinioci napadaju. Iza napada stoje ljudi koji mrze to što se zalažemo za zaštitu žena. Dakle, svaki put kada prodrnemo svijet zlostavljača, oni se naljute – žele napasti one koji uzdrstavaju njihov svijet".³⁹¹ Još jedna aktivistkinja iz KWN-a također je primila prijetnje nakon povorke za prava LGBTQI+ osoba u septembru 2019. godine. Braniteljice ženskih ljudskih prava na Kosovu navodno su dobijale poruke i verbalne prijetnje na ulici kada ih ljudi prepoznaju. Većina ovih prijetnji ostaje neprijavljena.³⁹²

³⁸⁶ A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 39.

³⁸⁷ Human Rights Watch, *World Report 2020 – Events of 2019*, Human Rights Watch, 2019, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2020_0.pdf, (pristupljeno 6. juna 2020), str. 338.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Strengthening Quality News and Independent Journalism in the Western Balkans and Turkey, 'Winners of EU Investigative Awards in Kosovo Announced', *Strengthening Quality News and Independent Journalism in the Western Balkans and Turkey*, 2019, <https://euwbmedia.com/2019/10/winners-of-eu-investigative-awards-in-kosovo-announced/>, (pristupljeno 6. juna 2020.).

³⁹⁰ OSCE, 'OSCE Media Freedom Representative concerned about pressure on KoSSev online portal and its editor-in-chief in Kosovo', OSCE, Beč, 2020, <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/450085>, (pristupljeno 6. juna 2020).

³⁹¹ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

³⁹² Ibid.

CRNA GORA

Braniteljice ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori izložene su stalnom negativnom uticaju crkve i vjerskih zajednica u širenju konzervativnih ideja. Redovni napadi medija na braniteljice ženskih ljudskih prava, koje vode provladini mediji, uključuju "intenzivnu mizoginiju" s ciljem diskreditiranja integriteta i javnog imidža braniteljica ženskih ljudskih prava.³⁹³ U Crnoj Gori su napadima najizloženije braniteljice ženskih ljudskih prava koje se bave LGBTQI+ pravima i pravima žena, te novinarka.

Procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje, uključujući napade na LGBTQI+ osobe, izrazito je spor postupak. Osoba koja je izvršila napad na transrodnu ženu 2017. godine osuđena je na četiri mjeseca zatvora tokom ovog izvještajnog perioda, tri godine nakon incidenta. Izrečena kazna bila je manja od minimalne kazne, a Viši sud je kasnije odredio uslovnu kaznu.³⁹⁴ Viši sud o tome nije obavijestio advokata koji zastupa podnositeljicu tužbe već je tu informaciju dobila putem drugih kanala. Samo tužilac ima mogućnost osporavanja ove presude, što nije učinio uprkos zahtjevu koji je podnio advokat.³⁹⁵

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je 2019. godine objavio mišljenje tvrdeći da su se dvije medicinske sestre u Domu zdravlja Podgorica ponašale transfobno i diskriminatorno kada su se smijale Hani Konatar, angažiranoj transrodnoj aktivistkinji za prava LGBTQI+ osoba iz Udruženja Spektra, koja je došla na hormonsku terapiju.³⁹⁶ Slučaj trenutno

ispituje Komisija za kontrolu kvaliteta. Narušavanje heteronormativnosti unutar dominantnog društvenog narativa se obeshrabruje i osuđuje.

Prema CIVICUS-u, u Crnoj Gori traje zabrinutost zbog slobode medija, dok još uvijek ima mnogo neriješenih slučajeva nasilja nad novinarkama i novinarima.³⁹⁷ Mnogi od ovih problema i prijetnji po sigurnost uključuju novinarku. Olivera Lakić je istraživačka novinarka koja redovno izvještava o korupciji u vladi. U prethodnom izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu*, Kvinna till Kvinna je pisala o napadu iz 2018. godine u kojem je Olivera ranjena u nogu, a taj predmet nije riješen ni u ovom izvještajnom periodu.³⁹⁸

Početak januara 2020. godine, policija je uhapsila i privela glavnu urednicu kompanije *FOS Media*, Anđelu Đikanović, zbog sumnje da je izazvala paniku i neredu zbog navodnog širenja lažnih vijesti. Incident je započeo kada je Anđela Đikanović objavila članak u kojem se navodi da vlada može koristiti sigurnosne snage na susjednom Kosovu kako bi pomogla u gušenju protesta koje su vodili pristalice Srpske pravoslavne crkve.³⁹⁹ Nakon hapšenja i 72 sata pritvora, novinarka je smijenjena s pozicije glavne urednice zbog "teže povrede radne dužnosti".⁴⁰⁰ Slučaj Đikanović je primjer koliko je okruženje nesigurno za novinarku koje istražuju vladajući⁴⁰¹ režim u Crnoj Gori i kako mogu imati ozbiljne posljedice po svoju karijeru.

³⁹³ A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 57.

³⁹⁴ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA Europe, 2020.

³⁹⁵ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija iz Crne Gore.

³⁹⁶ Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore – Ombudsman, *Ispunjenja preporuka o poštovanju prava transrodne osobe* [web-stranica], 2019, <https://www.ombudsman.co.me/article.php?id=34128&display=1>, (pristupljeno 28. septembra 2020).

³⁹⁷ CIVICUS, 'Attacks on Journalists on the Rise as Religious Groups Clash with Police', *CIVICUS*, 2020, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/04/03/attacks-journalists-rise-religious-groups-clash-police/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).

³⁹⁸ Reporters Without Borders, *Montenegro* [web-stranica], <https://rsf.org/en/montenegro>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

³⁹⁹ CIVICUS, 'Measures to Combat "Fake News" Used to Silence Journalists', *CIVICUS*, 2020, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/02/18/measures-combat-fake-news-used-silence-journalists/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).

⁴⁰⁰ Komitet za zaštitu novinara, 'Montenegro journalist Anđela Đikanović charged with incitement over retracted report', *Komitet za zaštitu novinara*, 2020, <https://cpj.org/2020/01/montenegro-journalist-andela-dikanovic-charged-wit/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

⁴⁰¹ Vladajući režim u ovom izvještajnom periodu – do 1. juna 2020. godine.

SJEVERNA MAKEDONIJA

Tokom izvještajnog perioda, prema izvještaju *Branitelji/ce ljudskih prava sa Zapadnog Balkana*, braniteljice ženskih ljudskih prava u Sjevernoj Makedoniji doživjele su brojna seksualna uznemiravanja i prijetnje seksualnim nasiljem i silovanjem. Napadi se razlikuju, a ciljane braniteljice uključuju lezbejsku populaciju braniteljica ženskih ljudskih prava koja se suočavala s fizičkim napadima tokom javnih feminističkih događaja.⁴⁰²

U prošlogodišnjem izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu* opisan je napad na sedam LGBTQI+ aktivistkinja i aktivista koji je izvršila grupa od 20 napadača nakon prve Parade ponosa održane u Skoplju. Aktiviste i aktivistkinje su izvlačili iz taksija, tukli i prijetili im ubistvom i silovanjem. Tri policajca su također napadnuta prilikom pokušaja intervencije. Tokom ovog izvještajnog perioda postignut je neznatan napredak u ovom predmetu, istraga je u toku, a sudski postupak se tek treba pokrenuti.⁴⁰³ U nekoliko navrata oštećen je ured Centra za podršku LGBTI osobama u Skoplju. Još uvijek nisu identificirani napadači, a neki slučajevi su na čekanju i po nekoliko godina.⁴⁰⁴ Prema organizaciji Civil Rights Defenders, do sada u Sjevernoj Makedoniji nije procesuiran nijedan slučaj za krivično djelo počinjeno iz mržnje po osnovu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije.⁴⁰⁵

Krivična djela počinjena iz mržnje ili sa motivom zasnovanim na predrasudama zabranjeni su Krivičnim zakonom i najstrože se kažnjavaju. Međutim, postavlja se pitanje da li postoji prostor za sudsko tumačenje krivičnih djela počinjenih iz mržnje, jer su u antidiskriminacijskom zakonodavstvu nepotpune definicije odredbi koje opisuju krivična djela počinjena iz mržnje. Osnove

poput rodnog izražavanja ili seksualne orijentacije nisu jasno definirane kao motivi zasnovani na predrasudama ili diskriminaciji koji bi povlačili strože kazne, što ostavlja prostor za tumačenje pojedinačnih sudija u vrijeme izricanja presude, umjesto da se rukovode jasno definiranim odredbama u zakonima.

Grupe za prava medija izvještavaju o velikom porastu prijetnji ženama koje rade u medijima. Iako je broj fizičkih napada na novinarku manji, sve je veća praksa maltretiranja i verbalnog zlostavljanja na internetu.⁴⁰⁶ Udruženje novinara u Sjevernoj Makedoniji je 15. januara 2020. godine reagiralo na prijeteće poruke koje su primile dvije novinarku. Meri Jordanovska, urednica *A1on.mk*, i Iskra Koroveshovska, urednica *Alfa TV*, bile su na meti bivšeg javnog zvaničnika zbog svog rada kao istraživačke novinarku. Obje žene dobile su poruke od Emila Jakimovskog, u to vrijeme zaposlenog u Centralnom registru, sa prijetećim u kojima se tvrdi da će im "organizirati sahranu" i u kojima ih naziva "Sorospija" (što se može prevesti kao "Soroševa kurva"), uz ostale pogrdne seksističke riječi. Jakimovski je otpušten nakon što su izašli na vidjelo njegovi online komentari. Slučaj je kasnije predat policiji u Sjevernoj Makedoniji zbog čega je Jakimovski uhapšen, a tužilaštvo trenutno pokreće predmet protiv njega. Sličan incident dogodio se i Almedini Ismaili, novinarki TV21, a u ovom slučaju počinilac je bio član političke stranke. Ismaili je postala meta nakon istraživanja priče da Neshat Ademi, dugogodišnji član Alijanse za Albance, navodno napušta stranku. Ademi je reagirao tako što je nazvao Ismaili i ostavio bujicu uvreda i prijetnji na njenoj govornoj pošti.⁴⁰⁷

⁴⁰² A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 76.

⁴⁰³ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA-Europe 2020.

⁴⁰⁴ A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 68.

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Reporters Without Borders, *North Macedonia* [web-stranica], <https://rsf.org/en/north-macedonia>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

⁴⁰⁷ CIVICUS, 'Media Watchdogs Raise the Alarm After Female Journalists Threatened', *CIVICUS*, 2019, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/03/30/media-watchdogs-raise-alarm-after-female-journalists-threatened/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).

SRBIJA

Ozbiljni napadi na braniteljice ženskih ljudskih prava nastavili su se u Srbiji tokom ovog izvještajnog perioda. Aktivistkinje i aktivisti, kao i organizacije civilnog društva, bili su meta različitih oblika napada koje je vršila policija, neidentificirani civili i grupe. Tokom posmatranog perioda zabilježeni su različiti primjeri u različitim područjima djelovanja. Na mnogim frontovima, braniteljice ženskih ljudskih prava, novinarke i organizacije civilnog društva bile su meta uglavnom zbog njihovog rada u vezi sa pravima žena, LGBTQI+ pravima, ljudskim pravima i ratnim zločinima. Opća populacija je pod značajnim uticajem medija koje kontrolira vlada, a koji veličaju ratne zločince, promoviraju mržnju i diskriminatorni govor usmjeren prema aktivistima.⁴⁰⁸ Provladine medijske kuće često blate nezavisne kuće i novinare, opisujući ih kao "izdajnike" i "strane plaćenike".⁴⁰⁹ To strahovito utiče na položaj i sigurnost braniteljica ženskih ljudskih prava, koje su i same meta medijskih klevetničkih kampanja, fizičkih napada, povreda časti i prijetnji njihovoj sigurnosti. Postoje "brojni slučajevi antirodnog diskursa u javnoj domeni i negodovanja javnosti po pitanju percepcije rodne ravnopravnosti; mizoginih izjava koje se nekažnjivo iznose u medijima, ali i kod političara na visokim položajima, vjerskih vođa i akademskih radnika", kako zaključuje CEDAW u Zaključnim zapažanjima o Četvrtom periodičnom izvještaju Republike Srbije.⁴¹⁰

Natašu Kandić, osnivačicu Fonda za humanitarno pravo (FHP), zajedno sa još pet aktivistkinja i aktivista FHP-a, Inicijative mladih za ljudska prava i Foruma Živiler Friedensdienst, fizički su napali članovi krajnje desne političke Srpske radikalne stranke (SRS) na promociji knjige. Domaćin događaja bio je lider stranke i osuđeni ratni zločinac Vojislav Šešelji, autor knjiga u kojima sistematski negira genocid u Srebrenici u BiH i druge zločine protiv čovječnosti koje su počinile srpske snage u ratovima devedesetih. Pristalice SRS-a su na tom događaju fizički napali Natašu Kandić i druge aktiviste i

aktivistkinje dok su prisutnima dijelile izvještaj FHP-a sa detaljnim dokazima o ratnim zločinima počinjenim nad Hrvatima u Vojvodini. Po naredbi Šešelja, pristalice stranke SRS oborili su članice i članove FHP-a na zemlju i počeli ih šutirati. Napad se dogodio u prostorijama općine Stari Grad u Beogradu, tj. na javnom mjestu, ali nijedan član osoblja ili obezbjeđenja nije pokušao da intervenira kako bi spriječio sukob.⁴¹¹

Drugom prilikom, Šešelji je 2019. godine na Twitteru pozvao na silovanje Brankice Janković, povjerenice za zaštitu ravnopravnosti. Šešelji je također kontinuirano i javno antagonizirao i prijetio ženskoj mirovnoj aktivističkoj mreži "Žene u crnom" i jednoj od njenih osnivačica, Staši Zajović, što je uključivalo izrugivanje, javne izjave koje su uključivale prijetnje smrću i kontinuirano ismijavanje.⁴¹²

Novinarka Ana Lalić, koja je uhapšena zbog objavljivanja članka u kojem je kritizirala situaciju i stanje Kliničkog centra Vojvodine tokom pandemije COVID-19, bila je meta napada tabloida i lažnih stranica na društvenim mrežama. Kao dio napada, plaćena je i izrada reklame sa njenom slikom i natpisom kako radi protiv interesa Srbije.⁴¹³ Posljednji u nizu napada na novinarku Lalić tokom izvještajnog perioda dogodio se u maju 2020. godine, kada joj je neko probušio gumu na autu u Novom Sadu.⁴¹⁴

Portal Prismotra objavio je dva teksta u kojima su sadržane neprimjerene informacije o radu i privatnom životu novinarki Vanje Đurić i Žakline Tatalović. Vanja Đurić, novinarka TV N1, označena je kao osoba koja je "snimala filmove protiv Srbije", čime se aludiralo na njeno učešće u filmu *Albanke su naše sestre*. Na portalu su objavljene privatne fotografije Žakline Tatalović.⁴¹⁵ Slično tome, web-portal Istraga objavio je listu pod nazivom "Novinarke koje su osramotile Srbiju" zbog istog filma. Objavljene su informacije o ovim

⁴⁰⁸ A. Xhaho et al., *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 88.

⁴⁰⁹ Human Rights Watch, *World Report 2020 – Events of 2019*, Human Rights Watch, 2020, str. 496.

⁴¹⁰ CEDAW, *Zaključna zapažanja o Četvrtom periodičnom izvještaju Republike Srbije*, CEDAW, 2019, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/CEDAW_Concluding_observations.pdf, (pristupljeno 6. juna 2020).

⁴¹¹ Civil Rights Defenders, 'Attack Against Civil Rights Defender of the Year Recipient Natasa Kandic in Belgrade' *Civil Rights Defenders*, 2020, <https://crd.org/2020/02/06/attack-against-civil-rights-defender-of-the-year-recipient-natasa-kandic-in-belgrade/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

⁴¹² Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u Srbiji.

⁴¹³ Građanske inicijative, *Tri slobode pod lupom: Prikaz slučajeva kršenja osnovnih ljudskih prava u Srbiji tokom vanrednog stanja*, Građanske inicijative, 2020, <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2020/04/Tri-slobode-pod-lupom-13-15-april-.pdf>, (pristupljeno 22. juna 2020).

⁴¹⁴ 'Novi napad na novinarku Anu Lalić', *Patria*, 1 maj 2020, <https://nap.ba/news/65099>, (pristupljeno 6. juna 2020).

⁴¹⁵ Građanske inicijative, *Tri slobode pod lupom: Prikaz slučajeva kršenja sloboda udruživanja, okupljanja i izražavanja u Srbiji 16-28. februar 2020. godine*, Građanske inicijative, 2020, <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2020/02/Tri-slobode-pod-lupom-16-28-februar.pdf>, (pristupljeno 22. juna 2020).

novinarkama, uključujući njihove fotografije i radna mjesta, kao i nazive organizacija civilnog društva u kojima rade i iznos sredstava koje su te organizacije dobile, bez citiranja izvora informacija.⁴¹⁶ TV N1 tvrdi da je nova strategija provladinih medija u Srbiji fotografiranje novinarki sa N1 televizije na službenim predsjedničkim konferencijama za štampu, i to na besraman način, kako bi se stvorila slika koja bi ih ponizila i iznijele najgore seksističke predrasude o njima.⁴¹⁷

Policijski službenici su nekoliko puta ispitivali aktivistkinju Milinku Nikolić, uključujući i poligrafsko ispitivanje, zbog "zapaljivog govora" održanog 2019. godine ispred zgrade Predsjedništva u Beogradu na protestu zaštitnika okoliša protiv izgradnje mini hidroelektrana.⁴¹⁸

Anitu Mitić, aktivistkinju i predstavnicu Inicijative mladih za ljudska prava, napao je glavni urednik lista Informer, Dragan J. Vučićević, na suđenju protiv njega. Vučićević joj je rekao da je "šiptarska⁴¹⁹ kurva i da su je platile ubice Srba" i vrijeđao je na osnovu njenog fizičkog izgleda.⁴²⁰

U martu 2020. godine aktivistkinja i umjetnica Jovana Popović uhapšena je i zadržana u Požarevcu zbog navodnog kršenja mjera karantina koju je odredila država nakon njenog ulaska u Srbiju iz inostranstva tokom pandemije COVID-19. Popović tvrdi da se vratila u Srbiju prije nego što je uveden obavezni karantin. Brojne OCD zahtijevale su njeno puštanje, podsjećajući da se odredbe i zakoni ne mogu primjenjivati retroaktivno. Također su ocijenili da je njeno hapšenje osveta za politički angažiranu pjesmu "Bagra", koju je snimila i u kojoj je kritikovala situaciju u Srbiji i aktuelnu vlast.⁴²¹

Dana 6. oktobra 2019. godine, navijačka grupa fudbalskog kluba Crvena zvezda napala je Prajd info centar u Beogradu, pri čemu su nogama šutirali prozore i bacali staklene flaše. Srbijanske vlasti odbile su istražiti napad jer niko nije povrijeđen, a imovina nije oštećena.⁴²² Od njegovog otvorenja u augustu 2018. godine, Centar je napadnut deset puta, a niti jedan od dosadašnjih incidenata nadležne vlasti nisu riješile. Uspon desničarskog nacionalizma u Srbiji bio je praćen rastom homofobije i transfobije, a broj izvještaja o homofobnim incidentima, koje su u većini slučajeva činili mladi, povećava se svake godine.

⁴¹⁶ D. Popović et al., *Udruženje građana: sužavanje prostora za delovanje, Srbija 2019*, Beograd, Građanske inicijative, Fondacija za otvoreno društvo, 2020, <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2020/02/Udruzenja-gradana-Suzavanje-prostora-za-delovanje-OCD-2019-.pdf>, (pristupljeno 22. juna 2020).

⁴¹⁷ 'N1 traži reakciju države na seksističke napade na novinarku', *N1 Beograd* 25. april 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a592978/N1-trazi-reakciju-drzave-na-seksisticke-napade-na-novinarku.html>, (pristupljeno 7. juna 2020).

⁴¹⁸ D. Popović, et al., *Udruženje građana: sužavanje prostora za delovanje, Srbija 2019*, Građanske inicijative, Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 2020.

⁴¹⁹ Pogrdan izraz za Albanku/Albanca ili osobu koja govori albanski, a koji se često koristi da označi osobe iz Albanije ili sa Kosova.

⁴²⁰ 'Vučićević mi govorio da sam šiptarska kurva?!', *Direktno.rs*, 2. juni 2020, <https://direktno.rs/beograd/278213/vucicevic-mi-govorilo-da-sam-siptarska-kurva.html>, (pristupljeno 8. juna 2020).

⁴²¹ M.P., 'Jovana Popović, autorka pesme "Bagra", puštena na slobodu', *Danas*, 13. april 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/umetnica-iz-kikinde-jovana-popovic-pustena-na-slobodu>, (pristupljeno 22. aprila 2020).

⁴²² ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, ILGA-Europe, 2020.

Dodatne informacije o ranijim napadima na braniteljice ljudskih prava

U prethodnom, četvrtom izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu*, Kvinna till Kvinna izvijestila je o rekordnom broju napada na braniteljice ženskih ljudskih prava u Srbiji – toliko da nekoliko napada nije moglo stati u izvještaj zbog njegove sažetosti. U ovom petom izdanju, istraživačice su pratile događaje koji su se desili u prethodnom izvještajnom periodu, a nisu bili uključeni u izvještaj. Jedan takav incident dogodio se 6. marta 2019. godine u Srbiji, kada su aktivistkinje brojnih ženskih organizacija i grupa (Žene u crnom, Centar za ženske studije, između ostalog) organizirale simboličnu aktivnost gdje su poruke bile naslikane na pregačama, a pregače navučene na statue historijskih muških figura širom Beograda, uključujući statuu Nikole Tesle i bivšeg patrijarha Srpske pravoslavne crkve, Pavla. Danima nakon ove aktivnosti trajala je žestoka reakcija javnosti u svim medijima i na svim platformama društvenih mreža. Nađa Duhaček, jedna od aktivistkinja učesnica, intervjuirana je tog dana, a njene fotografije pojavile su se na web-stranicama i forumima desničarskih i ekstremnih nacionalista. Aktivistkinje koje su učestvovalе bile su meta govora mržnje, verbalnog zlostavljanja i prijetnji. Prekršajnu prijavu podnijelo je udruženje “Ko nam truje decu?”, zbog navodnog skrnavljenja statue patrijarha Pavla jer su ga prekrile pregačom na kojoj je pisalo “Abortus je žensko

pravo”. Prijava protiv Centra za ženske studije i s njim povezanih aktivistkinja odbačena je zbog nedostatka legitimnosti udruženja “Ko nam truje decu?” i inicijative za pokretanje postupka, jer organizacija, prema zakonima Srbije, nije potpadala pod definiciju oštećene strane, s obzirom da nije došlo do kršenja prava organizacije koja je podnijela prijavu.⁴²³

U posljednje četiri godine, izvršeno je 13 (zabilježenih) napada na aktivistkinje organizacije “Žene u crnom”.⁴²⁴ Tokom ovog izvještajnog perioda postignut je neznatan napredak u vezi incidenta za koji je podnesena prijava protiv organizacije “Žene u crnom” i njihovog protesta ispred Patrijaršije Srpske pravoslavne crkve, pod nazivom “Moje telo – moja autonomija”, koji se dogodio 28. maja 2019. godine. Nekoliko dana nakon ovog čina, desničarska nacionalistička politička stranka “Zavetnici” podnijela je krivičnu prijavu protiv organizacije “Žene u crnom”, navodeći da je ovaj čin izazvao nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju i netrpeljivost.⁴²⁵ Za protest je prethodno dobijena dozvola policije i to je bio legalni, zakoniti protestni nastup. Bez obzira na to, tužilaštvo je mnoge aktivistkinje koje su učestvovalе u protestima privelo i saslušalo pred sudom. Ova suđenja su dugotrajni procesi koji uskraćuju aktivistkinjama vrijeme koje bi mogle iskoristiti za rad i organizacione aktivnosti, što se pokazalo kao jedna od taktika koja doprinosi sužavanju prostora za civilno društvo u Srbiji. Postupak je i dalje na sudu, a presuda još nije donesena.⁴²⁶

”

“Kad ste aktivistkinja - to nije dovoljno. Morate poznavati sve zakone ako vas pozovu u policiju, kako se ne biste našli u 'ne daj bože položaju'. I to je strašno: da uvijek moramo biti oprezne u ovoj zemlji da nas neko ne prevari.”

Dragana Dardić, Helsinški parlament građana Banja Luka, BiH

”

“Ispod časti mi je da me policajac diskriminira i kaže: 'Slušaj, djevojko, šetala si parkom navečer, jesi li ga nečim isprovocirala?’”

Dajana Dangubić, povodom napada u Banjoj Luci, BiH, dodajući da pretpostavlja da je policajac razgovarao s njom na taj način jer je sumnjao da je gej.

⁴²³ Informacije koje je Kvinna till Kvinna dobila od organizacije YUCOM.

⁴²⁴ ‘Međunarodni dan braniteljki ženskih prava’, *Peščanik*, 29. novembar 2019,

<https://udruzenjepescanik.org/aktuelnosti/medjunarodni-dan-braniteljki-zenskih-ljudskih-prava/>, (pristupljeno 8. juna 2020).

⁴²⁵ Informacije koje je Kvinna till Kvinna dobila od organizacije YUCOM.

⁴²⁶ Informacije koje su s KTK podijelile partnerske organizacije u Srbiji.

”

“Sve ove godine pokušavaju me ušutkati koristeći moju seksualnost. Kad god sam radila na nečemu velikom za prava žena, oni nađu način da javno obznane moju seksualnu orijentaciju, s namjerom da me ponize.”

Igballe (Igo) Rogova, izvršna direktorica KWN-a

”

“Tokom Obojene revolucije, muškarcima se nikad nije obraćalo sa nekom seksualnom konotacijom, spominjao njihov izgled ili odjeća, dok se to i dalje događa ženama u makedonskom društvu. 'Kako se usuđuješ kritizirati vladu, idi kući i kuhaj' – komentari su koje sam dobijala od ljudi koji se nisu borili za istu stvar kao mi za vrijeme Obojene revolucije.”

Uranija Pirovska, Helsinški odbor u Sjevernoj Makedoniji⁴²⁷

”

“Ono što utiče na mene nije strah. Ono što utiče na mene je iscrpljenost.”

Igballe (Igo) Rogova, izvršna direktorica KWN-a

”

“Od svog osnivanja, organizacija 'Žene u crnom' bila je izložena svim mogućim vrstama napada. Nijedan od napadača na aktivistkinje organizacije 'Žene u crnom' nikada nije kažnjen. Vodio se nekoliko sudskih postupaka koji su uvijek imali isti ishod – pravosudne institucije države Srbije oslobodile su sve napadače na 'Žene u crnom'. Napadi na 'Žene u crnom' ne događaju se slučajno, počinioci nisu neorganizovani, nije spontano. Naprotiv.”

Miloš Urošević, aktivista organizacije "Žene u crnom"⁴²⁸

⁴²⁷ J. Georgievski, *Civil Rights Defenders: Regional Solidarity Crucial for Defending European Values, European Western Values*, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/04/civil-rights-defenders-regional-solidarity-crucial-for-defending-european-values/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

⁴²⁸ J. Diković, 'Vučićev režim - stanje gore od zločina', *Danas*, 3. januar 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/suocavanje/vucicev-rezim-stanje-gore-od-zlocina/>, (pristupljeno 28. aprila 2020).

DRŽAVNE VLADE – PRIZNAVANJE I PREPOZNAVANJE ŽENSKIH ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Jedan ozbiljan trend koji se iznova javlja u svakom izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu* je sužavanje prostora za ženske organizacije civilnog društva i braniteljice ženskih ljudskih prava na Zapadnom Balkanu. Duboko ukorijenjeni nacionalizam, populizam, konzervativizam i prateći antirodni pokreti doprinose sužavanju prostora za aktivistkinje za prava žena i ženske OCD.⁴²⁹ Braniteljice ženskih ljudskih prava se suočavaju sa smanjenjem sredstava⁴³⁰ i resursa, proglašavanjem OCD-a stranim plaćenicima, pozivima na bojkot, političkim pritiscima, sporom ili nikakvom reakcijom pravosuđa na napade na aktivistkinje i/ili organizacije.⁴³¹ Također, američka organizacija Freedom House navela je u svom godišnjem izvještaju *Nations in Transit* da Srbija i Crna Gora više ne mogu biti klasificirane kao demokratije nakon dosad neviđenog nazadovanja demokratije.⁴³² Od ovog izvještajnog perioda, i to prvi put, rangiranje organizacije Freedom House klasificira sve zemlje Zapadnog Balkana kao tranzicijske ili hibridne režime. To snažno utiče na ženske organizacije civilnog društva.

Prepoznavanje rada ženskih organizacija civilnog društva, gotovo po pravilu na Zapadnom Balkanu, dešava se u vidu doprinosa koji daju zvaničnim državnim procesima. U većini slučajeva, ženske organizacije su i dalje one koje pokreću te procese. Ženske OCD u konačnici služe kao izvor informacija i

stručnosti u tim procesima. U svim kontekstima zemalja Zapadnog Balkana primjetan je napredak u uključivanju ženskih organizacija civilnog društva u zakonodavne procese i radne grupe,⁴³³ uz korištenje njihovog znanja i kapaciteta za obuku institucija i njihovih predstavnika, te u poboljšanju saradnje sa relevantnim institucijama. Ova su poboljšanja, međutim, i dalje rezultat dugoročnog rada ženskih organizacija civilnog društva i dugogodišnjih ulaganja resursa i energije u zahtijevanje da ih se uključi u ove procese. Države su općenito pasivne, s nedostatkom interesa i posvećenosti procesima koji bi trebali biti inkluzivni za civilno društvo ili ih direktno uključivati, dok rodna ravnopravnost ostaje marginalizirana oblast u cijelosti. Istinsko prepoznavanje rada ženskih organizacija civilnog društva i dalje se najčešće svodi na korištenje kapaciteta i postignuća ovih organizacija. Međutim, dugogodišnjim radom na poboljšanju prava žena u zemljama Zapadnog Balkana ženske OCD su se pozicionirale kao nezamjenjiv resurs i aktivne učesnice u izradi zakona, politika i strateških dokumenata (posebno u izradi zakona po pitanju rodno zasnovanog nasilja i LGBTQI+ u svim zemljama), te kao one koje utvrđuju na čemu treba raditi i koje djeluju kao edukatorice zvaničnika u nekim zemljama Zapadnog Balkana. Još uvijek postoje mnogi nedostaci i poteškoće u saradnji, u uključivanju u procese koji su ključni za prava žena u svakoj zemlji, ali je postignut određeni napredak.

⁴²⁹ N. Farnsworth et al. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020, https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2020/06/Funding-WOCDS_FINAL_2020-06-11.pdf, (pristupljeno 26. augusta 2020), str. 6.

⁴³⁰ Na primjer, braniteljice ženskih prava iz Srbije koje se bave nasiljem nad ženama i koje tradicionalno država podržava (iako malim sredstvima) da pružaju podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja kroz SOS telefone, više ne primaju državno finansiranje. Umjesto toga, finansiranje je usmjereno na novo uspostavljeno državno tijelo (izvor: A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition, Civil Rights Defenders*, 2019). Na Zapadnom Balkanu države nisu uspostavile održivo finansiranje organizacija civilnog društva, dok je okruženje finansiranja na Zapadnom Balkanu i dalje fragmentirano s mnoštvom donatora koji su rijetko dobro koordinirani (izvor: N. Farnsworth et al. *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020).

⁴³¹ Nakon pet godina suđenja, u martu 2020. godine, tri udruženja u BiH – Transparency International, magazin BUKA i Helsinški parlament građana – dobila su zajedničku tužbu za klevetu protiv izdavačke kuće Besjeda, koja je objavila knjigu *Rušenje Republike Srpske, teorija i tehnologija prevrata*. Knjiga, koja je i dalje dostupna online, navodi listu "lažnih nevladinih organizacija koje su u pripravnosti i čekaju na mig inostranih naredbodavaca kako bi se uključile u podsticanje nereda i podrivanje ustavnog poretka". Sud je zaključio da je ova konstrukcija imala za cilj da okleveta i diskredituje tužioce. (Izvor: E. Padalović, 'Donesena presuda: izdavačka kuća "Besjeda" i Stefan Karganović krivi zbog objave liste rušilaca Republike Srpske', BUKA, 2. mart 2020).

⁴³² 'Hungary, Serbia, Montenegro "No Longer Democracies": Report', *Al Jazeera*, 6. maj 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/hungary-serbia-montenegro-longer-democracies-report-200506161223889.html>, (pristupljeno 8. juna 2020).

⁴³³ Sugestije i prijedlozi koje daju ženske OCD mogu se i ne moraju uzeti u obzir, a od ženskih OCD se u pravilu očekuje da daju svoj doprinos bez naknade, a da izvršavaju zadatke poput vođenja zapisnika, čak i pripreme nacrtu zakonodavstva, odnosno zadatke koje trebaju obavljati plaćeni zaposlenici uprave.

U pogledu integracije u EU, vlade Zapadnog Balkana moraju uključiti aktere civilnog društva u neophodne reforme kroz konsultacije i praćenje njihove provedbe, što ponekad bude samo "pro forme, jer tako zahtijeva EU".⁴³⁴ Neki oblici formalnog okvira za saradnju vlasti i civilnog društva prisutni su u svim zemljama. Ženske OCD su prisutne u pregovorima o nekim poglavljima *acquis-a*, ali se njihovi doprinosi i preporuke ne uključuju uvijek ili se čak ni ne uzimaju u obzir u konačnim odlukama. Zabilježen je regionalni napredak u posmatranom periodu posebno u aktivnom učešću u stručnim i radnim grupama i u izradi strateških dokumenata.

U ovom petom izdanju *Ženskih prava na Zapadnom Balkanu*, treba spomenuti da su zabilježeni trendovi u petogodišnjem periodu praćenja indikatora izvještaja pokazali regionalno pogoršanje u oblasti

demokratije i nazadovanje temeljnih sloboda. Zapadni Balkan pokazao je porast nacionalizma, čemu je doprinio rastući desničarski pokret na društvenom i državnom nivou. Kada se govori o sužavanju prostora za ženske organizacije civilnog društva i aktivistkinje u regiji, taj prostor je, čak i prije pet godina, bio izrazito malen. Pogoršanje demokratije na Zapadnom Balkanu i sve posljedice koje ono nosi naveli su autorski tim ove publikacije da naglasi da državno priznavanje i prepoznavanje ženskih organizacija civilnog društva više ne znači ono što je značilo u vrijeme prvog izdanja. Stoga je u kontekstu kontinuiranog pogoršavanja u ovoj regiji važno da se ne izgubi prepoznavanje ključnog rada koji ženske organizacije civilnog društva obavljaju na postizanju rodne ravnopravnosti, te da priznavanje dolazi od samih organizacija i međunarodne zajednice.

ALBANIJA

U septembru 2019. Albanija je usvojila svoj prvi Nacionalni akcioni plan (NAP) za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 o ženama, miru i sigurnosti. Proces je bio participativan i uključivao je koaliciju "Žene, mir i sigurnost u Albaniji", koju su činile 32 lokalne organizacije civilnog društva.⁴³⁵ Ova koalicija bila je vodeća u lobiranju i zalaganju pripreme Akcionog plana za 1325.⁴³⁶

Albanska mreža za osnaživanje žena (AWEN) i dalje je prepoznata kao jedna od glavnih učesnica u borbi za rodnu ravnopravnost u zemlji, zbog svog doprinosa i preporuka za ključne nacionalne i EU dokumente, a koji su u vezi sa položajem žena u zemlji. Tokom izvještajnog perioda, AWEN je održavao saradnju sa vlastima na različite načine: učestvovanje u raspravi o rodno odgovornom budžetiranju za 2020. godinu zajedno sa ministrom zdravlja i socijalne zaštite; učestvovanje i pružanje informacija na konferenciji

koju je organizirao ombudsman u Albaniji po pitanju rodne ravnopravnosti; doprinos Zakonu o socijalnoj zaštiti davanjem preporuka sa fokusom na djevojke i žene preživjele/žrtve rodno zasnovanog nasilja; organizacija zagovaračkih sastanaka o rodnom politikama i instrumentima EU sa predstavnicama Alijanse vijećnica Vlorë, Himarë i Selenicë.

Što se tiče procesa integracije u EU, Partnerska platforma za evropske integracije je model za informiranje, savjetovanje, komuniciranje i angažiranje civilnog društva, aktera, akademske zajednice i lokalnih vlasti u proces pregovaranja o članstvu Albanije u EU. Međutim, postoji nedostatak aktivnosti Nacionalnog vijeća za evropske integracije; odgovorne institucije po ovom pitanju, kao i nedostatak političke volje za daljim unapređenjem procesa razvoja civilnog društva i ostalih nedržavnih aktera.⁴³⁷

⁴³⁴ J. Juzová, 'Civil Society and the EU Integration Process: Key Importance, Little Impact?', *European Western Balkans*, 11. septembar 2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/09/11/civil-society-and-the-eu-integration-process-key-importance-little-impact/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

⁴³⁵ UN Women, 'The First Report on the Implementation of Resolution 1325 in Albania Launched', *UN Women*, 2019, <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2019/10/the-first-report-on-the-implementation-of-resolution-1325-in-albania-launched>, (pristupljeno 7. juna 2020).

⁴³⁶ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u Albaniji.

⁴³⁷ J. Marović, I. Stefanovski, I. Ivanovik, *Comparative Study, Civil Society in the Western Balkans: Involvement in the EU Accession Negotiation and EU Integration Processes from Initiatives to a Structured Dialogue*, Beograd, CRTA, 2019, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/comparative-study-civil-society-in-the-western-balkans.pdf>, (pristupljeno 16. aprila 2020), str. 23-24.

BOSNA I HERCEGOVINA

Ženske organizacije civilnog društva redovno pružaju institucijama pomoć u određenim oblastima u kojima rade i za koje imaju stručno znanje.⁴³⁸ Predstavnice ženskih OCD-a imenovane su u radne grupe na različitim nivoima vlasti tokom ovog izvještajnog perioda. U 2019. godini, projektnu koordinatoricu Fondacije CURE, Selmu Hadžihalilović, Vlada Kantona Sarajevo službeno je imenovala za učesnicu u radnom timu odgovornom za izradu Gender akcionog plana i finansijskog plana Kantona Sarajevo. Fondacija Udružene žene jedna je od odabranih predstavnica OCD-a u Vijeću za borbu protiv nasilja u porodici Republike Srpske, što omogućava bolju uključenost organizacija civilnog društva u procese donošenja odluka u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem. Predstavnice Fondacije imenovane su i za članice Savjetodavnog tijela Vijeća ministara BiH za saradnju sa organizacijama civilnog društva.⁴³⁹

Tokom izvještajnog perioda, ženske OCD nastavile su uspostavljati i poboljšavati saradnju sa pružateljima usluga. Udruženje HORIZONTI iz Tuzle i Forum Žena Bratunac poboljšali su saradnju između ženskih lobističkih grupa u Tuzli, Bratuncu, Milićima, Srebrenici i Gračanici i njihovih općinskih gender komisija, kroz sastanke koji su ženskim organizacijama civilnog društva pružale konkretne mogućnosti da se zalažu za izradu lokalnih gender akcionih planova u njihovim općinama.⁴⁴⁰ Memorandum o saradnji između Fondacije Lara i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske potpisan je 2019. godine, omogućavajući organizacijama civilnog društva da provode nezavisno praćenje policijskog odgovora na rodno zasnovano nasilje na teritoriji Republike Srpske. Memorandum o saradnji također je omogućio Fondaciji Lara i Ženskom centru da prikupljaju podatke o obustavljenim istragama u slučajevima nasilja u porodici u Republici Srpskoj za 2016. i 2017. godinu. Pristup tim podacima, što je rezultat saradnje između ženskih organizacija civilnog društva i relevantnih institucija, veliki je uspjeh za ženske OCD koje rade na borbi protiv rodno zasnovanog nasilja.

Organizacije civilnog društva i dalje su prepoznate kao organizacije koje imaju edukativnu ulogu.

Tokom izvještajnog perioda, ženske OCD su održale brojne važne obuke i radionice za predstavnike institucija. TRIAL International razvio je alat za edukaciju tužilaca/teljica i sudija/sutkinja kada su u pitanju nedosljednosti u politikama odmjerenja kazne za krivična djela seksualnog nasilja povezanog sa sukobima i bio zagovornik prema centrima za edukaciju sudija i tužilaca. Prvi put je tema nedosljednosti u politici odmjerenja kazni bila uključena u službene programe obuke oba centra za edukaciju sudija i tužilaca 2020. godine, kao direktan rezultat ovih obuka.⁴⁴¹ Centar za ženska prava Zenica održao je niz obuka za policiju i predstavnike centara za socijalni rad. Pored toga, obuke za sudije/sutkinje i tužioce/teljice provedene u 2018. i 2019. godini stvorile su modalitet uticaja na promjenu stavova i pristupa prema žrtvama/preživjelim rodno zasnovanog nasilja u sudskim postupcima.⁴⁴² Dobra praksa ukazuje na to da redovne i tekuće obuke za predstavnike/ce institucija koji rade na odgovoru na rodno zasnovano nasilje ili na njegovoj prevenciji imaju najveći uticaj, a važno je napomenuti da su sudije/sutkinje i tužioci/teljice u BiH primijetili ženske organizacije civilnog društva te prepoznali njihovu stručnost u naporima koje ulažu u obučavanje.

Inicijative organizacija civilnog društva u vezi sa zakonodavnim promjenama bile su uspješne u posmatranom periodu. Republika Srpska je usvojila predložene izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, uključujući sve izmjene koje je zahtijevala Fondacija Udružene žene i njene partnerske organizacije.⁴⁴³ Udružene žene zalagale su se za izmjene Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći Republike Srpske u smislu priznavanja žena žrtava/preživjelih rodno zasnovanog nasilja kao korisnica besplatne pravne pomoći bez obzira na imovinsko stanje, inicijativa koja je u međuvremenu prihvaćena u nacrtu zakona koji je usvojila Narodna skupština Republike Srpske.⁴⁴⁴ Fondacija CURE pokrenula je inicijativu na općinskom nivou u općini Centar Sarajevo za rješavanje problema s kojima se suočavaju jednoroditeljske porodice, što je rezultiralo studijom *Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo*⁴⁴⁵ koju je finansirala Općina.⁴⁴⁶

⁴³⁸ Ibid., str. 27.

⁴³⁹ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u BiH.

⁴⁴⁰ Ibid.

⁴⁴¹ Ibid.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Novi članovi koji se odnose na uvođenje osobe od povjerenja za žrtve/preživjele nasilja usvojeni su u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. Ovo uključuje obavezno informiranje žrtava/preživjelih nasilja o njihovim pravima. Druge ključne promjene u zakonu uključuju ukidanje prekršajnih sankcija za nasilje u porodici i tretiranje ovog djela isključivo kao krivičnog djela prema Krivičnom zakonu Republike Srpske.

⁴⁴⁴ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u BiH.

⁴⁴⁵ S. Sadic, A. Ždralović, i M. Emirhafizović, *Jednoroditeljske porodice - mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo*, Fondacija CURE, 2020, http://www.fondacijacure.org/files/Jednoroditeljske_.pdf, (pristupljeno 7. juna 2020).

⁴⁴⁶ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u BiH.

KOSOVO

Kontinuirane obuke za predstavnike i predstavnice institucija uspješno su se provodile u posmatranom periodu. Kao rezultat dobre saradnje sa lokalnim vlastima, Jedinica policije Kosova za istragu nasilja u porodici pozvala je Mrežu romskih, aškaljskih i egipćanskih ženskih organizacija na Kosovu da zajednički održe predavanja o rodno zasnovanom nasilju/nasilju u porodici za Rome, Aškalije i Egipćane koji žive u općinama Mitrovica i Fushë Kosovë, tokom kampanje "16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama".

Ženske organizacije civilnog društva bile su uključene u zakonodavne procese, a uspjeh ovih inicijativa naglašava značaj uključivanja ženskih organizacija u zakonodavne procese i procese donošenja politika vezanih za njihova područja stručnosti. Na primjer, Medica Kosova, KWN i KGSC među brojnim drugim organizacijama civilnog društva, bile su fokusirane na pregled i finaliziranje Standardnih operativnih procedura za pristup preživjelih/žrtava rodno zasnovanog nasilja zakonima i pravdi, a također su učestvovala u izradi nacrtu ovih procedure te su njihovi prijedlozi⁴⁴⁷ bili uključeni u finalni nacrt. Mreža žena Kosovo je pomogla Ministarstvu za evropske integracije pregledom nacrtu Evropske reformske agende II, Nacionalnog programa za provođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPISAA), kao i brojnih drugih nacrtu politika i zakona koji će se usvojiti u budućnosti, a koji se odnose na pristupanje Kosova EU.⁴⁴⁸ Mreža žena Kosovo je također bila jedan od ključnih aktera u procesu izrade Nacionalnog plana za rodnu ravnopravnost za period 2020–2024. i

osiguravanju da se plan zasniva na utemeljenoj analizi zasnovanoj na dokazima i preporukama stručnjakinja iz ove oblasti.⁴⁴⁹ Organizacija KGSC je postala dio radne grupe za izradu novog Zakona o popisu stanovništva, porodičnih domaćinstava i stanova na Kosovu, koju je organizirala Agencija za statistiku.⁴⁵⁰

U septembru je transrodni aktivista na Kosovu dobio slučaj da se transrodnim osobama dozvoli da promijene ime i rod u matičnoj knjizi i dokumentima koje izdaju vlasti.⁴⁵¹ Ova presuda suda ne bi bila postignuta da nije bilo napora u zagovaranju organizacija civilnog društva za LGBTQI+ prava i napora u vršenju pritiska na nadležne institucije.

Još jedan uspješan primjer je odluka vlade Kosova, donesena zajedno sa EU, da poduzme 11 koraka ka boljem određivanju prioriteta u pogledu ljudskih prava žena vezanih za proces pristupanja EU, što je bio direktan rezultat zagovaranja Mreže žena Kosovo. Drugi primjeri promjena koje su bili direktan rezultat zagovaranja Mreže žena Kosovo, kao i zagovaranja drugih ženskih organizacija civilnog društva tokom izvještajnog perioda su: Parlament Kosova uspostavlja budžetsku liniju za dovoljnu finansijsku podršku sigurnim kućama za 2019. godinu; doprinosi integrirani u NPISAA 2019–2023; Ministarstvo rada i socijalne zaštite (MLSW) mijenja internu uredbu u kojoj je Udruženje slijepih žena Kosova dodano kao zvanični predstavnik zajednice slijepih; i Odbor za zdravstvo, rad i socijalnu zaštitu odbacio je nacrt Zakona o radu s obrazloženjem da isključuje porodijsko odsustvo.

⁴⁴⁷ Na primjer: obavezna psihosocijalna podrška žrtvama/preživjelim koji ulaze u postupak dokumentiranja u kosovskom tužilaštvu koja se pruža prije, za vrijeme i nakon suđenja.

⁴⁴⁸ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

⁴⁴⁹ Mreža žena Kosova, 'KWN Welcomes the Adoption of the National Plan on Gender Equality 2020 – 2024', *Mreža žena Kosova*, 2020, <https://womensnetwork.org/kwn-welcomes-the-adoption-of-the-national-plan-on-gender-equality-2020-2024/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

⁴⁵⁰ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija na Kosovu.

⁴⁵¹ X. Bami, 'Kosovo Pride Activists Put Law Under Spotlight', *BIRN*, 10. oktobar 2019, <https://balkaninsight.com/2019/10/10/kosovos-3rd-pride-parade-demands-law-implementation/#gsc.tab=0>, (pristupljeno 7. juna 2020).

CRNA GORA

Anketiranje javnog mnijenja provedeno 2019. godine pokazalo je visok nivo povjerenja u organizacije civilnog društva u Crnoj Gori; viši od nivoa povjerenja u vladu.⁴⁵² Evropska komisija je, međutim, naglasila da istinsko uključivanje organizacija civilnog društva u proces donošenja politika tek treba da se postigne u praksi.⁴⁵³ Pozitivni primjeri priznavanja ženskih organizacija civilnog društva primjetni su u njihovoj uključenosti u izrade zakona, edukaciju i obuke za institucije koje provode ženske OCD i njihovom učešću u vladinim radnim grupama u ulozi stručnjakinja.

Nova LGBTI strategija usvojena je 2019. godine i uključuje konkretnije mjere, jasniji budžet i jasnije indikatore od prethodne strategije koja je istekla 2018. godine. Odbor za socijalna pitanja u općini Kolašin usvojio je prvi lokalni LGBT akcioni plan u Crnoj Gori s većinskim glasovima. Bijelo Polje je bio sljedeći grad na redu. Ovaj pozitivan razvoj rezultat je kontinuirane saradnje između općina i organizacija civilnog društva, kao što su Juventas i Queer Montenegro. Dvije organizacije također rade sa Podgoricom i Kotorom, s nadom da će te općine slijediti njihovu praksu. Međutim, LGBT akcioni plan za općinu Mojkovac je odbijen.⁴⁵⁴

Tokom izvještajnog perioda, Ministarstvo pravde pokrenulo je postupak izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i oformilo radnu grupu čija je članica izvršna direktorica Centra za ženska prava (WRC). WRC je izradio prijedloge zakona i koordinirao organizacije da zajednički podnesu izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u

porodici, na osnovu bogatog praktičnog iskustva u pružanju podrške ženama i djeci žrtvama nasilja. Izvršna direktorica WRC-a također je bila članica Operativnog tima za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama, formiranog u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.

Pored toga, Centar za ženska prava je radio na zagovaranju kroz članstvo u nekoliko radnih grupa koje je osnovala država: u radnoj grupi za pripremu novog Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici; radnoj grupi za Poglavlje 23 u okviru procesa pristupanja EU; i radnim grupama za izmjenu Zakona o nasilju u porodici, te za izmjenu Krivičnog zakona Crne Gore. Dva sastanka s premijerom održana su 2019. godine o važnim pitanjima u vezi s nedostacima u procesu zaštite žrtava/preživjelih, nedostatkom zaštite djece svjedoka nasilja u porodici, institucionalnom diskriminacijom i nekažnjavanjem javnih službenika u zaštiti prava žena i djece.

Nažalost, učešće OCD-a u pregovorima radnih grupa s vremenom je postajalo sve više i više *pro forme*, dijelom i zbog zastarjelih akcionih planova koji ne ostavljaju mogućnost pokretanja rasprave o reformama. Iako je učešće (ženskih) organizacija civilnog društva na državnom i lokalnom nivou u procesima odlučivanja dobrodošlo, zabilježeno je da predstavnici civilnog sektora budu nadglasani u mnogim radnim grupama, budući da odnos moći prirodno ide u korist onih koji dolaze iz javne uprave i vladinih tijela.⁴⁵⁵

⁴⁵² A. Xhaho et al. *Human Rights Defenders in the Western Balkans: Intimidation Instead of Recognition*, Civil Rights Defenders, 2019, str. 52.

⁴⁵³ Evropska komisija, *Montenegro 2019 Report*, Brisel, Evropska komisija, 2019.

⁴⁵⁴ ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brisel, 2020.

⁴⁵⁵ 'The role of OCDs in Montenegro's EU integration: Substantial or Make-believe?', *European Western Balkans*, 21. februar 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/21/the-role-of-OCDs-in-montenegros-eu-integration-substantial-or-make-believe/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

SJEVERNA MAKEDONIJA

Iako su kapaciteti i rezultati rada ženskih organizacija civilnog društva vidljivi kroz njihovu saradnju i učešće u zakonodavnim procesima, istovremeno ne postoji promjena paradigme u odnosu države prema ženskim organizacijama. Kao i ranije, ženske OCD često se tretiraju kao "sekretarice" koje rade za vladu, te se očekuje da će one pružiti usluge istraživanja i informiranja umjesto državnih službenika, ali bez priznanja za svoj rad ili stručnost. Zabilježen je nedostatak stručnosti u institucijama u vezi sa rodnom ravnopravnošću i iscrpljenost aktivista i aktivistkinja od dodatnog rada tokom izvještajnog perioda. Tokom izvještajnog perioda, ženske OCD su pozvane da učestvuju u radnim grupama za pripreme i izmjene i dopune zakona, dokumenata i politika. Njihove preporuke i doprinosi su prepoznati u velikoj mjeri i uključeni u konačne verzije pripremljenih dokumenata, ali nedostatak prioriteta iz oblasti prava žena je evidentan.

Tokom izvještajnog perioda, organizacije civilnog društva su izvijestile da je vlada koja je izabrana 2017. godine mnogo otvorenija za saradnju s civilnim društvom od prethodnog režima. Unutar državnih institucija osnovane su različite radne grupe, gdje su ženske OCD pozvane da učestvuju u izradi novih ili izmjeni i dopuni postojećih zakona. Ovo je pozitivan aspekt, jer učešće ženskih organizacija civilnog društva ima pozitivan uticaj na zakone usvojene 2019. godine, poput Zakona o sprečavanju i prekidu trudnoće i Zakona o socijalnoj zaštiti. Tokom izvještajnog perioda, Zakon o prevenciji i zaštiti od diskriminacije usvojen je nakon desetogodišnjeg procesa izrade nacрта na kojem su radile obje institucije i civilno društvo. Nakon ovog procesa, zakon je usvojen 2019. godine, i njime su se uvele nove mjere protiv diskriminacije, posebno za marginalizirane zajednice. Iako se usvajanje zakona o suzbijanju diskriminacije u Sjevernoj Makedoniji uveliko prihvatilo zbog njegovog sadržaja i kooperativnog procesa izrade, važno je napomenuti da je država zakon poništila 14. maja 2020, nakon što ga je Ustavni sud odbio prihvatiti bez glasova ustavne većine.⁴⁵⁶ Narodna skupština prvi je put usvojila zakon u maju 2019. godine sa 55 od 120 glasova, pri čemu je nedostajao potrebni 61 glas za

ustavnu većinu.⁴⁵⁷ Poništavanje novog Zakona o prevenciji i zaštiti od diskriminacije značilo je da su također poništene sve nove zaštite pružene zajednicama koje su marginalizirane, posebno zaštite za LGBTQI+ zajednice. U vrijeme pisanja ovog izvještaja nisu izvršene nikakve promjene u statusu Zakona o prevenciji i zaštiti od diskriminacije.

Novi zakoni o rodno zasnovanom nasilju također su pripremljeni zajedno sa preporukama i doprinosom think-tank organizacije Reactor – Istraživanje na djelu i Nacionalne mreže za suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici "Glas protiv nasilja" (Nacionalna mreža). Obje organizacije su učestvovala u procesima konsultacija i događajima koji zahtijevaju odobrenje, gdje se prijedlozi razmatraju i odobravaju prije nego što se usvoje, sa Ministarstvom rada i socijalne politike (MLSP). Pored toga, Nacionalna mreža ojačala je svoje partnerstvo sa Ženskim parlamentarnim klubom, organizirala nekoliko zajedničkih sastanaka, jedan javni događaj i zajednički se zalagala za usvajanje modela za reintegraciju i socijalizaciju žena preživjelih/žrtava rodno zasnovanog nasilja.

Koalicija "Seksualna i zdravstvena prava marginaliziranih zajednica" (Koalicija MARGINS) potpisala je Memorandum o saradnji sa Zavodom za razvoj obrazovanja, te je prihvaćena da bude dio radne grupe za izradu novog Zakona o srednjoškolskom obrazovanju, čime su dobili priliku da suzbijanje rodno zasnovanog nasilja i maltretiranje u srednjim školama uključe u zakone.

Reactor je nastavio raditi na pružanju podrške radu vladinih institucija na integraciji rodno osviještenih politika u proces pristupanja EU i na unapređenju rodne ravnopravnosti u zemlji. Tokom 2019. godine Nacionalna mreža uspostavila je saradnju sa više od 10 aktera, uključujući MLSP, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo obrazovanja i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Parlamentarnu komisiju za jednake mogućnosti za žene i muškarce, Ženski parlamentarni klub, sindikate žena/forume u okviru političkih partija, Grad Skoplje i još četiri općine na području Skoplja.

⁴⁵⁶ European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-discrimination, *Flash Report: The Constitutional Court Repealed the 2019 Anti-Discrimination Law*, Evropska komisija, 2020, <https://www.equalitylaw.eu/downloads/5148-north-macedonia-the-constitutional-court-repealed-the-2019-anti-discrimination-law-104-kb>, (pristupljeno 3. jula 2020).

⁴⁵⁷ Civil Rights Defenders, 'North Macedonia's Repeal of Anti-Discrimination Law Poses Major Setback to Human Rights Protection', *Civil Rights Defenders*, 2020, <https://crd.org/2020/05/19/north-macedonias-repeal-of-anti-discrimination-law-poses-major-setback-to-human-rights-protection/>, (pristupljeno 3. jula 2020).

Helsinški odbor za ljudska prava u Sjevernoj Makedoniji uspostavio je odličnu saradnju sa raznim relevantnim institucijama i važnim akterima za provođenje Istanbulske konvencije, kao što su MLSP, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja i općine. Ova saradnja rezultirala je uspješno organiziranim događajima i aktivnostima poput obuka i dijaloga o politikama u vezi sa Istanbulskom konvencijom i rodno zasnovanim nasiljem. Prepoznat je rad Udruženja za zdravstveno obrazovanje i istraživanje (HERA), a neke od preporuka organizacije uključene su u izvještaj Evropske komisije o Sjevernoj Makedoniji iz 2019. godine o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima.

Na lokalnom nivou, Općina Štip potpisala je sporazum sa Obrazovno-humanitarnom a.

organizacijom (ECHO), kojim se daje ovlast organizaciji da provede pripremu Akcionog plana općine za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja. Općina je također najavila finansijsku podršku za ovu organizaciju iz Programa socijalne zaštite, kao i lokalne timove multisektorskih zajednica za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, koji će raditi na unapređenju i poboljšanju međuresornih odnosa.

Akcija Zdruzenska pružila je relevantan doprinos s politikama u svrhu revizije Zakona o jednakim mogućnostima žena i muškaraca, uključujući reformu i poboljšanje efikasnosti lokalnog i nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost. Procjena i politike poslužit će kao osnovni dokumenti za radnu grupu (uključujući Akciju Zdruzenska) koju je osnovao MLSP u svrhu predlaganja zakonodavnih promjena

SRBIJA

Tokom ovog izvještajnog perioda, Srbiji je smanjena ocjena na Monitoru praćenja građanskog prostora međunarodne organizacije CIVICUS, i sada je u kategoriji zemalja koje imaju ograničene osnovne slobode.⁴⁵⁸ Ocjena ukazuje na kontekst u kojem država nameće niz zakonskih i vanzakonskih ograničenja civilnom društvu kroz ponižavajuće izjave i birokratske postupke.⁴⁵⁹ To se ogleda u postupanju državne vlade prema ženskim organizacijama civilnog društva i nedostatku njihovog priznavanja, kao i stalnom sužavanju prostora za civilno društvo.

Autonomni ženski centar izvijestio je da je komunikacija s vladinim tijelima na svim nivoima smanjena tokom izvještajnog perioda zbog kašnjenja u svim planiranim zakonodavnim promjenama, izradama strategija i akcionih planova zbog političkih zbivanja u parlamentu, kao i činjenice da su stavovi specijalizirane ženske organizacije bili izrazito zanemareni, što je rezultiralo bojkotom radne grupe za izradu nove Strategije za sprečavanje nasilja nad ženama 2020–2025. Ovo je snažna mjera koja se koristi samo nakon pažljivog razmatranja i svjesnosti potencijalnog negativnog publiciteta koji bi mogao uslijediti nakon takve odluke, uz procjenu

U općini Aleksandrovac, na javnoj zgradi naslikan je mural za žensku solidarnost. Ovaj mural je rezultat rada Mreže žena Rasinskog okruga čije je Udruženje žena Peščanik članica, kao i saradnje Mreže s općinskom vladom.⁴⁶⁰ Mural je simbolički prikaz osnaživanja žena na selu i u malim urbanim sredinama, a u Aleksandrovcu ilustrira logističku i političku volju da se to javno izrazi.

Predstavnici/e civilnog društva u Srbiji nastavili su da se suočavaju sa značajnim preprekama u svojim naporima da učestvuju u procesu pristupanja EU. Stoga je uticaj civilnog društva na pregovaračke procese sa EU ograničen, uprkos potrebnim procesima konsultacija s organizacijama civilnog društva koje su ključni dio pristupanja EU. Transparentnost ovih procesa u Srbiji i dalje je ograničena, dok ih izazovi sa kojima se organizacije suočavaju kada pristupaju tim procesima i daju svoj doprinos u izradi nacrtu zakona sprečavaju da daju značajniji doprinos.⁴⁶¹ Saradnja vlade sa (ženskim) organizacijama civilnog društva je više simboličke prirode, bez stvarnog uvažavanja mišljenja i stručnosti. Blokiranje ili prekidanje komunikacije državnih organa sa organizacijama civilnog društva (autonomnim i kritički orijentiranim) uobičajena je pojava.⁴⁶²

⁴⁵⁸ CIVICUS, *Monitor Tracking Civic Space: Serbia* [web-stranica], <https://monitor.civicus.org/country/serbia/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).

⁴⁵⁹ CIVICUS, 'Serbia's Civic Space Downgraded', *CIVICUS*, 2019,

<https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>, (pristupljeno 22. aprila 2020).

⁴⁶⁰ Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u Srbiji.

⁴⁶¹ J. Marović, I. Stefanovski, I. Ivanovik, *Comparative Study, Civil Society in the Western Balkans: Involvement in the EU Accession Negotiation and EU Integration Processes from Initiatives to a Structured Dialogue*, Beograd, CRTA, 2019, str. 18.

⁴⁶² Informacije koje je s KTK podijelila partnerska organizacija u Srbiji.

U dva uzastopna izvještaja Indeksa održivosti organizacija civilnog društva (iz 2017. i 2018. godine) navodi se da se situacija po pitanju sužavanja prostora za organizacije civilnog društva u Srbiji pogoršavala u posmatranim periodima. Važno je

napomenuti da je Evropska komisija 2019. godine zaključila da "nije postignut napredak u uspostavljanju povoljnog okruženja za razvoj i finansiranje civilnog društva".⁴⁶³

”

“U trenutnom političkom kontekstu, ženske OCD su među vodećim glasovima koji zahtijevaju dobro upravljanje i promoviranje ženskih prava. Rodne neravnopravnosti i dalje su široko rasprostranjene na Zapadnom Balkanu, a ženske OCD su dobro pozicionirane da se njima bave, između ostalog, kroz istraživanja zasnovana na dokazima, zagovaranje, prijedloge politika, praćenje vlasti i pružanje usluga u javnu korist. Postoje dokazi da su ženske OCD doprinijele brojnim društvenim promjenama, što nam govori da podrška ženskim OCD znači ulaganje u društvenu promjenu.”⁴⁶⁴

Where's the Money for Women's Rights?
Funding Trends in the Western Balkans report

”

“Globalno gledajući, 2019. godina nam je donijela porast nacionalizma, što je pogoršalo uslove rada za braniteljice ženskih ljudskih prava koje su meta prijetnji i govora mržnje. Istovremeno, gledale smo kako žene izlaze na ulice i zahtijevaju svoja prava u forumima odlučivanja, od lokalnih vijeća do međunarodnih mirovnih pregovora.”

Petra Tötterman Andorff, generalna sekretarka,
Fondacija Kvinna till Kvinna⁴⁶⁵

”

“Ovaj pritisak se izražava kroz [...]: isključivanje iz pregovora, posebno u kontekstu procesa evropskih integracija; institucije vlasti 'imaju ograničeno vrijeme' da učestvuju u različitim inicijativama koje pokreću organizacije civilnog društva, posebno ženske organizacije poput naše. Tako se šalje poruka da su organizacije nerelevantne. Također smo uočile da ne postoji spremnost lokalnih donositelja politika da reagiraju na naše pozive na saradnju.”

Braniteljica ženskih ljudskih prava, BiH⁴⁶⁶

⁴⁶³ "Tangled up in Bureaucracy. What is Hindering Serbian OCDs to Participate the EU Negotiation Process?", *European Western Balkans*, 28. januar 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/28/what-is-hindering-serbian-OCDs-to-participate-the-eu-negotiation-process/>, (pristupljeno 7. juna 2020.).

⁴⁶⁴ N. Farnsworth et al., *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020, str. 7.

⁴⁶⁵ Fondacija Kvinna till Kvinna, *Annual Report 2019*, Štokholm, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020, <https://kvinnaatillkvinna.org/2020/04/29/annual-report-2019/>, (pristupljeno 1. septembra 2020).

⁴⁶⁶ C. Wassholm, *Suffocating the Movement - Shrinking Space for Women's Rights*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2018, <https://kvinnaatillkvinna.se/wp-content/uploads/2018/03/kvinna-till-kvinna-suffocating-the-movement-report-eng-2018.pdf>, (pristupljeno 20. augusta 2020), str. 18.

Preporuke*

Napadi na braniteljice ženskih ljudskih prava

UKRATKO:

Napadi na braniteljice ženskih ljudskih prava, pored napada na novinarke i političarke, nedovoljno se prijavljuju i neadekvatno se rješavaju. U slučajevima kada se napadi prijave, relevantne institucije ih često ne uzimaju ozbiljno. Ne postoje mehanizmi za žalbe ili podršku niti se prikupljaju sistematski podaci za donošenje politika zasnovanih na dokazima.

U ROKU OD GODINU DANA:

Dodati braniteljice i branitelje ljudskih prava kao pravnu kategoriju u svim zemljama Zapadnog Balkana tako da se sva kršenja, napadi i prijetnje usmjerene na braniteljice i branitelje ljudskih prava sudski rješavaju i to po osnovu njihovog specifičnog pravnog statusa, da bi se osigurala zaštita njihove važne pozicije promotorica i promotora mira i ljudskih prava. Uspostaviti prikupljanje podataka i praćenje slučajeva napada na ove grupe.

Vlade:

- Definirati braniteljice i branitelje ljudskih prava kao pravnu kategoriju u relevantnom zakonodavstvu da se time preciziraju posebne ranjivosti ove grupe i osigura da pravosudni organi tretiraju napade i prijetnje usmjerene na braniteljice i branitelje (ženskih) ljudskih prava u kontekstu kategorije zasebnog pravnog statusa i u skladu sa međunarodnim standardima (poput Deklaracije o braniteljicama i braniteljima ljudskih prava⁴⁶⁷).
- Izraditi akcioni plan koji se specifično odnosi na rješavanje problema nasilja, uznemiravanja (i online i offline) i govora mržnje usmjerenog na braniteljice ženskih ljudskih prava, političarke, novinarke i druge grupe žena u javnom diskursu (npr. umjetnice) (primjeri: Finska, Švedska).
- Osigurati da rodne predrasude predstavljaju otežavajuću okolnost pri izricanju sankcija za ova krivična djela.
- Od nacionalnih institucija za ljudska prava i/ili tijela za rodnu ravnopravnost treba zahtijevati da prikupljaju, analiziraju i dijele informacije o napadima na braniteljice ženskih ljudskih prava i novinarke (primjer: Finska).

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- Osigurati da državne strategije za ljudska prava EU uključuju i analizu potreba i izazova sa kojima se suočavaju braniteljice ženskih ljudskih prava te da uključuju i konkretne mjere u tom smislu.
- Smisljeno uključiti ženske organizacije civilnog društva u razvoj i provedbu specifičnih politika kao što su državne strategije za ljudska prava EU uključujući i Gender akcioni plan EU II (uskoro III).
- Finansirati istraživanja i prikupljanje podataka o braniteljicama ženskih ljudskih prava i novinarkama na Zapadnom Balkanu, što bi se koristilo kao početno stanje za mjerenje, dokumentirajući incidente, reakcije i primjenjivi pravni okvir.
- Vršiti pritisak da se izradi akcioni plan ili politika za sveobuhvatno rješavanje rodno zasnovanog nasilja nad braniteljicama ženskih ljudskih prava, uključujući i digitalno uznemiravanje.

* S obzirom na različitu situaciju u svakoj zemlji, preporuke su generalizirane i primjenjive na većinu zemalja Zapadnog Balkana za svaku preporučenu mjeru.

⁴⁶⁷ Puni naziv: Deklaracija o pravima i odgovornostima pojedinaca, skupina i državnih tijela o unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda Ureda visokog povjerenika UN-a za ljudska prava

Državne vlasti prepoznaju ženske organizacije civilnog društva

UKRATKO:

Trendovi demokratskog nazadovanja narušili su obrasce saradnje između organizacija civilnog društva i državnih aktera. Neke zemlje su postale više neprijateljski nastrojene prema konceptima rodne ravnopravnosti i diskreditiraju ih kao cilj koji ima jasne implikacije po načine rada ženskih organizacija civilnog društva i po demokratiju zasnovanu na jednakim pravima.

U ROKU OD GODINU DANA:

Omogućiti izgradnju vještina i razvoj strategije za podršku ženskim organizacijama civilnog društva da preusmjere svoj odnos sa vlastima i opozicijskim akterima unutar civilnog društva.

Vlade:

- Formalizirati institucionalnu saradnju sa organizacijama civilnog društva širom sektora politika kroz, npr. memorandum o razumijevanju za međuagencijsku saradnju.
- Osigurati učešće organizacija civilnog društva u izradu politika na niz tema koje se tiču procesa pristupanja EU i to na svim nivoima.
- Osigurati mehanizme za doprinos organizacija civilnog društva nacionalnim mehanizmima izvještavanja prema međunarodnim tijelima.

Institucije EU, druge međuvladine organizacije i donatori:

- Poticati sistemsko uključivanje organizacija civilnog društva iz različitih sektora u dijalog o izradi politika u skladu sa članom 11. Ugovora iz Lisabona, a posebno u sve konsultacije koje se odnose na proces pristupanja EU.
- Prioritizirati programe i politike protiv sužavanja prostora na Zapadnom Balkanu, između ostalog, na sljedeće načine:
 - Finansirati analizu implikacija demokratskog nazadovanja za odnose između države i ženskih organizacija civilnog društva.
 - Pružiti siguran prostor za susrete i organizirati konsultacije između EU i civilnog društva.
 - Uključivati ženske organizacije civilnog društva u izradu i provedbu specifičnih politika EU kojima je cilj podržavati demokratske principe, rodnu ravnopravnost i ulogu nezavisnih organizacija civilnog društva.
- Podržavati pojedinačne ženske organizacije civilnog društva i mreže ženskih organizacija civilnog društva na nacionalnom i regionalnom nivou kroz IPA III Instrument civilnog društva EU da se konsolidira njihovo prisustvo, ojačaju kapaciteti i podstakne angažman na nivou politika.
- Uključivati kao tačku dnevnog reda ženske uloge i učešće u svakom dijalogu o politici sa predstavnicima vlasti.
- Razvijati fleksibilne, dugoročne i inovativne modalitete finansiranja za ženske organizacije civilnog društva, na osnovu njihovih potreba, kapaciteta i sposobnosti da upravljaju sredstvima. Razmotriti dodjeljivanje dugoročnog i osnovnog (core) finansiranja da bi se organizacijama omogućilo da djeluju u ograničenim uslovima i da budu otpornije.⁴⁶⁸ Također je potrebno osigurati dostupnost sredstava za hitne slučajeve.

⁴⁶⁸ Farnsworth, N. et al., *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Fondacija Kvinna till Kvinna, 2020.

Bibliografija

- Bami, X., 'Kosovo Pride Activists Put Law Under Spotlight', *BIRN*, 10. oktobar 2019, <https://balkaninsight.com/2019/10/10/kosovos-3rd-pride-parade-demands-law-implementation/#gsc.tab=0>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- BH Novinari, 'Utvrđiti ko stoji iza napada na novinarku Semiru Degirmendžić', *BH Novinari*, 2020, <https://bhnovinari.ba/bs/2014/03/26/utvrditi-ko-stoji-iza-napada-na-novinarku-semiru-degirmendi/>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- CIVICUS, 'Attacks on Journalists on the Rise as Religious Groups Clash with Police', *CIVICUS*, 2020, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/04/03/attacks-journalists-rise-religious-groups-clash-police/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).
- CIVICUS, 'Measures to Combat "Fake News" Used to Silence Journalists', *CIVICUS*, 2020, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/02/18/measures-combat-fake-news-used-silence-journalists/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).
- CIVICUS, 'Media Watchdogs Raise the Alarm After Female Journalists Threatened', *CIVICUS*, 2019, <https://monitor.civicus.org/updates/2020/03/30/media-watchdogs-raise-alarm-after-female-journalists-threatened/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).
- CIVICUS, *Monitor Tracking Civic Space: Serbia* [web-stranica], <https://monitor.civicus.org/country/serbia/>, (pristupljeno 23. aprila 2020).
- CIVICUS, 'Serbia's Civic Space Downgraded', *CIVICUS*, 2019, <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>, (pristupljeno 22. aprila 2020).
- Civil Rights Defenders, 'Attack Against Civil Rights Defender of the Year Recipient Natasa Kandic in Belgrade' *Civil Rights Defenders*, 2020, <https://crd.org/2020/02/06/attack-against-civil-rights-defender-of-the-year-recipient-natasa-kandic-in-belgrade/>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Civil Rights Defenders, 'North Macedonia's Repeal of Anti-Discrimination Law Poses Major Setback to Human Rights Protection', *Civil Rights Defenders*, 2020, <https://crd.org/2020/05/19/north-macedonias-repeal-of-anti-discrimination-law-poses-major-setback-to-human-rights-protection/>, (pristupljeno 3. jula 2020).
- 'CoE: 2019 Was Worst Year for Albanian Media Freedom', *Exit*, 29. januar 2020, <https://exit.al/en/2020/01/29/coe-2019-was-worst-year-for-albanian-media-freedom/>, (pristupljeno 3. juna 2020).
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations on the Fourth Periodic Report of Serbia*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2019, https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/CEDAW_Concluding_observations.pdf, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of Bosnia and Herzegovina*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2019, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fBIH%2fCO%2f6&Lang=en, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Committee to Protect Journalists, 'Montenegro Journalist Anđela Đikanović Charged with Incitement over Retracted Report', *Committee to Protect Journalists*, 2020, <https://cpj.org/2020/01/montenegro-journalist-andela-dikanovic-charged-wit/>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Vijeće Evrope, 'Statement by Council of Europe Commissioner for Human Rights: Press Freedom Must not be Undermined by Measures to Counter Disinformation about COVID-19', *Vijeće Evrope*, 2020, <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/-/press-freedom-must-not-be-undermined-by-measures-to-counter-disinformation-about-covid-19>, (pristupljeno 3. juna 2020).
- Diković, J., 'Vučićev režim - stanje gore od zločina', *Danas*, 3. januar 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/suocavanje/vucicev-rezim-stanje-gore-od-zlocina/>, (pristupljeno 28. aprila 2020).
- European Commission, *Montenegro 2019 Report*, Brussels, European Commission, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-montenegro-report.pdf>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-discrimination, *Flash Report: The Constitutional Court Repealed the 2019 Anti-Discrimination Law*, European Commission, 2020, <https://www.equalitylaw.eu/downloads/5148-north-macedonia-the-constitutional-court-repealed-the-2019-anti-discrimination-law-104-kb>, (pristupljeno 3. jula 2020).
- Farnsworth, N. et al., *Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans*, Kvinna till Kvinna Foundation, 2020, <https://kvinna.tillkvinna.org/2020/06/01/wheres-the-money-for-womens-rights-2020/>, (pristupljeno 26. augusta 2020).

- Gatarić, T. 'Milica Samardžić za VOA: Mrežom novinarki do boljeg položaja žena u bh. medijima', *VOA*, 3. maj 2020, <https://ba.voanews.com/a/milica-samardzic-za-voa-mrezom-novinarki-do-boljeg-polo%C5%BEaja-zena-u-bh-medijima/5402858.html>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Georgievski, J., 'Civil Rights Defenders: Regional Solidarity Crucial for Defending European Values', *European Western Balkans*, 4. decembar 2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/12/04/civil-rights-defenders-regional-solidarity-crucial-for-defending-european-values/>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Građanske Inicijative, 'Tri slobode pod lupom: prikaz slučajeva kršenja osnovnih ljudskih prava u Srbiji tokom vanrednog stanja', *Građanske inicijative*, 2020, <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2020/04/Tri-slobode-pod-lupom-13-15-april-.pdf>, (pristupljeno 22. juna 2020).
- Human Rights Watch, *World Report 2020 – Events of 2019*, Human Rights Watch, 2020, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2020_0.pdf, (pristupljeno 6. juna 2020).
- 'Hungary, Serbia, Montenegro "No Longer Democracies": Report', *Al Jazeera*, 6. maj 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/hungary-serbia-montenegro-longer-democracies-report-200506161223889.html>, (pristupljeno 8. juna 2020).
- ILGA-Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People Covering Events that Occurred in Europe and Central Asia between January-December 2019*, Brussels, ILGA-Europe, 2020, <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Annual%20Review%202020.pdf>, (pristupljeno 1. juna 2020).
- Juzová J., 'Civil Society and the EU Integration Process: Key Importance, Little Impact?', *European Western Balkans*, 11. septembar 2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/09/11/civil-society-and-the-eu-integration-process-key-importance-little-impact/>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- Katana, G., 'BH duboko homofobno društvo', *LGBT.ba*, 4. januar 2020, <https://lgbt.ba/bih-duboko-homofobno-drustvo/>, (pristupljeno 3. juna 2020).
- Kosovo Women's Network, 'KWN Welcomes the Adoption of the National Plan on Gender Equality 2020 – 2024', *Kosovo Women's Network*, 2020, <https://womensnetwork.org/kwn-welcomes-the-adoption-of-the-national-plan-on-gender-equality-2020-2024/>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- The Kvinna till Kvinna Foundation, *Annual Report 2019*, Stockholm, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2020, <https://kvinnatillkvinna.org/2020/04/29/annual-report-2019/>, (pristupljeno 1. septembra 2020).
- Marović, J., Stefanovski, I., and Ivanović, I., *Comparative Study, Civil Society in the Western Balkans: Involvement in the EU Accession Negotiation and EU Integration Processes from Initiatives to a Structured Dialogue*, Beograd, CRTA, 2019, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/comparative-study-civil-society-in-the-western-balkans.pdf>, (pristupljeno 16. aprila 2020).
- 'Međunarodni dan braniteljki ženskih prava', *Peščanik*, 29. novembar 2019, <https://udruzenjepescanik.org/aktuelnosti/medjunarodni-dan-braniteljki-zenskih-ljudskih-prava/>, (pristupljeno 8. juna 2020).
- M.P., 'Jovana Popović, autorka pesme "Bagra", puštena na slobodu', *Danas*, 13. april 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/umetnica-iz-kikinde-jovana-popovic-pustena-na-slobodu>, (pristupljeno 22. aprila 2020).
- 'N1 traži reakciju države na seksističke napade na novinarku', *N1*, 25. april 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a592978/N1-trazi-reakciju-drzave-na-seksisticke-napade-na-novinarku.html>, (pristupljeno 7. juna 2020).
- 'Novi napad na novinarku Anu Lalić', *Patria*, 1. maj 2020, <https://nap.ba/news/65099>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- 'Online Harassment and Abuse of Albanian Journalist Reported by Mapping Media Freedom', *Exit*, 17. april 2020, <https://exit.al/en/2020/04/17/online-harassment-and-abuse-of-albanian-journalist-reported-by-mapping-media-freedom/>, (pristupljeno 3. juna 2020).
- OSCE, 'OSCE Media Freedom Representative concerned about pressure on KoSSev online portal and its editor-in-chief in Kosovo', *OSCE*, Vienna 2020, <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/450085>, (pristupljeno 6. juna 2020).
- Padalović, E., 'Donesena presuda: izdavačka kuća "Besjeda" i Stefan Karganović krivi zbog objave liste rušilaca Republike Srpske', *BUKA*, 2. mart 2020, <https://www.6yka.com/novosti/donesena-presuda-izdavacka-kuca-besjeda-i-stefan-karganovic-krivi-zbog-objave-liste-rusilaca-republike-srpske>, (pristupljeno 9. juna 2020).
- Popović, D. et al., *Udruženje građana: sužavanje prostora za delovanje, Srbija 2019*, Beograd, Građanske inicijative, Fondacija za otvoreno društvo, 2020, <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2020/02/Udruzenja-gradana-Suzavanje-prostora-za-delovanje-OCD-2019-.pdf>, (pristupljeno 22. aprila 2020).
- 'Press Release on the Latest Attack on the Albanian Trans Activist Anxhela', *Historia Ime*, 2019, <https://www.historia-ime.com/english/press-release-on-the-latest-attack-on-the-trans-activist-anxhela/>, (pristupljeno 28. aprila 2020).

Mreža za izgradnju mira, 'Reakcija povodom vrijeđanja aktivistice Ane Kotur Erkić i osoba sa invaliditetom od strane narodnog zastupnika Vukanovića', *Mreža za izgradnju mira*, 2020, <https://www.mreza-mira.net/vijesti/aktivnosti-mreze/reakcija-povodom-vrijeđanja-aktivistice-ane-kotur-erkic/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

Regional Coalition for Gender Mainstreaming the EU Accession Process, 'Open letter - The 2020 Western Balkans Summit: A Missed Opportunity', *Regional Coalition for Gender Mainstreaming the EU Accession Process*, 2020, https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2020/05/WB-Summit-Gender-Perspective_2020-05-15-18.pdf, (pristupljeno 21. juna 2020).

Reporters Without Borders, *Albania* [web-stranica], <https://rsf.org/en/albania>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

Reporters Without Borders, *Montenegro* [web-stranica], <https://rsf.org/en/montenegro>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

Reporters Without Borders, *North Macedonia* [web-stranica], <https://rsf.org/en/north-macedonia>, (pristupljeno 24. aprila 2020).

'The Role of OCDs in Montenegro's EU Integration: Substantial or Make-Believe?', *European Western Balkans*, 21. februar 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/21/the-role-of-OCDs-in-montenegros-eu-integration-substantial-or-make-believe/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

Šadić, S, Ždralović, A, Emirhafizović, M., *Jednoroditeljske porodice - mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području Općine Centar Sarajevo*, Fondacija CURE, 2020, http://www.fondacijacure.org/files/Jednoroditeljske_.pdf, (pristupljeno 7. juna 2020).

Sandžaktarević, I., 'Vanja Stokić: Napad na Vanju je manje bitan, a da se desio nekom političaru, napadač bi bio istog trena priveden', *Interview.ba*, 29. maj 2020, <https://interview.ba/interview/item/32382-b-vanja-stokic-b-napad-na-vanju-je-manje-bitan-a-da-se-desio-nekom-politicaru-napadac-bi-bio-istog-trena-priveden>, (pristupljeno 6. juna 2020).

Strengthening Quality News and Independent Journalism in the Western Balkans and Turkey, 'Winners of EU Investigative Awards in Kosovo Announced', *Strengthening Quality News and Independent Journalism in the Western Balkans and Turkey*, 2019, <https://euwbmedia.com/2019/10/winners-of-eu-investigative-awards-in-kosovo-announced/>, (pristupljeno 6. juna 2020).

'Tangled Up in Bureaucracy. What is Hindering Serbian OCDs to Participate the EU Negotiation Process?', *European Western Balkans*, 28. januar 2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/28/what-is-hindering-serbian-OCDs-to-participate-the-eu-negotiation-process/>, (pristupljeno 7. juna 2020).

UN Women, 'The First Report on the Implementation of Resolution 1325 in Albania Launched', *UN Women*, 2019, <https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2019/10/the-first-report-on-the-implementation-of-resolution-1325-in-albania-launched>, (pristupljeno 7. juna 2020).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms*, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/rightandresponsibility.aspx>, (pristupljeno 6. juna 2020).

USAID, *Fact Sheet: Strengthening LGBTI Rights in Bosnia and Herzegovina* [web-stranica], 2019, <https://www.usaid.gov/bosnia/fact-sheets/strengthening-lgbt-rights-bosnia-and-herzegovina>, (pristupljeno 3. juna 2020).

'Vučićević mi govorio da sam šiptarska kurva?!', *Direktno.rs*, 2. juni 2020, <https://direktno.rs/beograd/278213/vucicevic-mi-govorio-da-sam-siptarska-kurva.html>, (pristupljeno 8. juna 2020).

Wassholm, C., *Suffocating the Movement - Shrinking Space for Women's Rights*, The Kvinna till Kvinna Foundation, 2018, <https://kvinna-tillkvinna.se/wp-content/uploads/2018/03/kvinna-till-kvinna-suffocating-the-movement-report-eng-2018.pdf>, (pristupljeno 20. augusta 2020).

Khaho, A. et al., *Human Rights Defenders in the Western Balkans*, Civil Rights Defenders, 2019, <https://crd.org/wp-content/uploads/2019/12/Human-Rights-Defenders-Report.pdf>, (pristupljeno 1. juna 2020).

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda crne gore ombudsman, *Ispunjenja preporuka o poštovanju prava transrodne osobe* [web-stranica], 2019, <https://www.ombudsman.co.me/article.php?id=34128&display=1>, (pristupljeno 28. septembra 2020).

**For all women's rights,
in every corner of the world.**